

AFLEVERING VAN GOEDEREN DOOR EEN ZEEVERVOERDER AAN EEN HAVENINSTELLING MET STAATSMONOPOLIE

1. *Probleemstelling.* In een aanzienlijk aantal zeehavens kent de overheid een wettelijk monopolie toe aan een publiekrechtelijke of gemengde rechtspersoon om alle noodzakelijke behandelingen van inkomende en uitgaande goederen te verrichten. Laden en lossen, stuwage en receptie, in- en uitklaring zijn aldus verenigd in één hand. Vaak wordt ook de taak van de scheepsagent door een overheidsinstelling waargenomen. Noch de verscheper, noch de geadresseerde, noch de zeevervoerder beschikken over enig keuze-recht om die taken te laten uitvoeren. Dit is onder meer het geval met de «organismes portuaires» in de Maghrebhavens, met de «wharfs» in de Centraalafrikaanse havens, en met de douane in de Zuidamerikaanse havens. Die situatie kan zowel voor de zeevervoerder als voor de ladingbelanghebbenden — zij het de inlader, zij het de geadresseerde — tot ernstige problemen leiden.

Een eerste, veel voorkomende betwisting betreft het voorbehoud gemaakt door de geadresseerde bij de aflevering van de goederen. Na hun lossing uit het zeeschip verblijven de goederen gedurende een zekere periode — die enkele maanden in beslag kan nemen — bij de overheidsinstelling, alvorens de geadresseerde ze mag komen afhalen. Vraag is, of de geadresseerde op dat ogenblik tegen de zeevervoerder nog een nuttig voorbehoud voor schade of tekorten kan maken.

Een tweede soort betwistingen vloeit voort uit het feit dat de zeevervoerder veelal verplicht is om samen met de goederen ook de ladingsdocumenten aan de overheidsinstelling af te geven. Vervolgens levert deze laatste de goederen af aan een persoon die er geen recht op heeft, omdat hij niet over het cognossement beschikt. Of de aflevering gebeurt wel aan de rechthebbende, maar de overheidsinstelling verzuimt om een beding in acht te nemen dat bepaalt dat betaling van de prijs van de goederen moet geschieden tegen overlegging van de documenten («cash against documents»), waardoor de verkoper-inlader onbetaald blijft. Hier rijst dan de vraag of, naar gelang van het geval, de geadresseerde of de inlader de zeevervoerder daarvoor aansprakelijk kunnen stellen.

Het hoeft geen betoog dat deze situaties ook voor de zeevervoerder onaangename verrassingen kunnen inhouden, omdat ook voor hem de tussenkomst van de overheidsinstelling een voldongen feit is, waar hij weinig aan kan verhelpen.

In de volgende paragrafen wordt kort onderzocht hoe, en wanneer, in deze gevallen tot aansprakelijkheid van de zeevervoerder kan worden besloten.

2. *Toepasselijk recht.* Uitgegaan wordt van de veronderstelling dat het desbetreffende zeevervoer onder cognossement geschiedt, en dat derhalve het toepasselijke recht be-

staat in ofwel de Regelen van Den Haag-Visby¹ ofwel een nationale wet, gebaseerd op deze Regelen².

3. *Conventionele inkorting van het aansprakelijkheidstijdperk.* Een remedie waar vele zeevervoerders hun toevlucht toe nemen, is het opnemen van clausules in het cognossement, die strekken tot de inkorting van het aansprakelijkheidstijdperk. Via zulke clausules kan de zeevervoerder zijn aansprakelijkheid voor verlies of beschadiging van de goederen uitsluiten of beperken, indien het verlies of de beschadiging veroorzaakt wordt vóór de aanvang van de laadactiviteit in de laadhaven of na de beëindiging van de lossingsactiviteit in de loshaven. Dikwijls wordt dit beding nog aangevuld met een clausule, die onder meer tot doel heeft de juridische aflevering van de goederen zoveel mogelijk te laten samenvallen met de materiële aflevering onder takel³. De geadresseerde moet de goederen aanvaarden onder ta-

¹ Internationaal Verdrag tot het vaststellen van enige eenvormige regelen inzake cognossementen (de zgn. Regels van Den Haag), opgemaakt te Brussel op 25 augustus 1924 en goedgekeurd door België bij wet van 20 november 1928 (B.S., 1-2 juni 1931). Opge-nomen als art. 91 in boek II van het Wb. Kh. (verder «Zeewet») bij wet 28 november 1928 (B.S., 11 januari 1929). Verdrag gewijzigd door het Protocol van Visby, opgemaakt te Brussel op 23 februari 1968 en goedgekeurd door België bij wet 28 augustus 1978 (B.S., 23 november 1978), en door het Protocol van 21 december 1979, goedgekeurd door België bij Wet 17 augustus 1983 (B.S., 22 november 1983). Art. 91 Zeewet werd met deze wijzigingen pas in overeenstemming gebracht door de wet van 11 april 1989 (B.S., 6 oktober 1989). De wijzigingen door het Visby Protocol hebben geen impact op het in deze bijdrage behandelde probleem. Daar het onderwerp niet strikt tot het Belgisch recht behoort, wordt steeds verwezen naar de bepalingen van het verdrag. Zie, voor een algemene bespreking van de wet van 11 april 1989, DE WEERDT, I., «De nieuwe wet inzake zee- en binnenvaart», R.W., 1989-90, 665-677.

² Naast de Belgische Zeewet, *supra*, voetnoot nr. 1, zijn dit bv.: in Frankrijk: de wet nr. 420 van 18 juni 1966 en het decreet nr. 1078 van 31 december 1966; in Groot-Brittannië: de Carriage of Goods by Sea Act 1971; in de Verenigde Staten: de Carriage of Goods by Sea Act 1936, 46 U.S. Code App. 1300-15.

³ Dit is bv. het geval met de «Onlinebill», een model van «liner terms» (vervoerscondities voor regelmatige scheepvaartlijnen), opgesteld door The Baltic and International Maritime Conference (BIMCO), waarin de bewuste clausules als volgt luiden:

«*Period of responsibility clause.* The Carrier or his Agent shall not be liable for loss of or damage to the goods during the period before loading and after discharge from the vessel, howsoever such loss or damage arises».

«*Loading, discharging and delivery clause.* [...] The Merchant or his Assign shall take delivery of the goods and continue to receive the goods as fast as the vessel can deliver and — but only if required by the Carrier — also outside ordinary working hours notwithstanding any custom of the port. Otherwise the Carrier shall be at liberty to discharge the goods and any discharge to be deemed a true fulfilment of the contract, [...]».

kel. Doet hij dat niet, dan mag de zeevervoerder op eigen initiatief de lossing uitvoeren. Die handelwijze geldt dan als een volledige en goede uitvoering van de vervoersovereenkomst. Deze bedingen zijn rechtsgeldig, aangezien ze niet indruisen tegen de dwingende aansprakelijkheidsregeling van de Regelen van Den Haag-Visby, die volgens het zogenaamde takel-tot-takelprincipe («tackle to tackle principle») slechts geldt vanaf de inlading tot na de lossing⁴. Die contractuele vrijheid wordt algemeen erkend⁵. Het natio-

⁴ Art. I(e) en art. VII Regelen van Den Haag-Visby.

⁵ *Belgisch recht*: DE SMET, R., *Droit maritime et droit fluvial belges*, I, Brussel, Larcier, 1971, nr. 382; LE PAIGE, A., noot onder Kh. Antwerpen, 31 januari 1931, *R.G.A.R.*, 1931, nr. 834; SMEESTERS, C., en WINKELMOLEN, G., *Droit maritime et droit fluvial*, II, Brussel, Larcier, 1933, nrs. 629 en 749; VAN BLADEL, G., *Connaissements et Règles de La Haye*, Brussel, Larcier, 1929, nrs. 393-396; WILDIERS, P., *Le connaissance maritime*, Antwerpen, Lloyd anversois, 1961, nr. 106; Kh. Antwerpen, 11 januari 1954, *Rechtspr. Antw.*, 1954, 82; Kh. Antwerpen, 3 oktober 1956, *Rechtspr. Antw.*, 1957, 145; Kh. Antwerpen, 4 april 1974, *Eur. Vervoerr.*, 1974, 433; Antwerpen, 18 oktober 1989, *Rechtspr. Antw.*, 1989-90, 41; *Frans recht*: ACHARD, R., «Livraison des marchandises à un organisme portuaire à caractère de monopole», *Journal de la Marine Marchande (J.M.M.)*, 1981, 2774; REMOND-GOULLLOUD, M., *Droit maritime*, Parijs, A; Pedone, 1988, nrs. 525 en 568; RIPERT, G., *Droit maritime*, II, Parijs, Rousseau, 1952, nrs. 1526 en 1575-2; Aix-en-Provence, 7 december 1979, *Le droit maritime français (D.M.F.)*, 1980, 726, met noot; Parijs, 10 juli 1981, *D.M.F.*, 1981, 723, noot BOULOY, P.; Parijs, 29 april 1982, *D.M.F.*, 1983, 274, met noot; Parijs, 8 juli 1982, *D.M.F.*, 1982, noot ACHARD, R.; Bordeaux, 12 juli 1984, *D.M.F.*, 1986, 28; Rouen, 21 februari 1985, *D.M.F.*, 1985, 683; Rouen, 30 mei 1985, *Bulletin des Transports (B.T.)*, 1985, 611; Aix-en-Provence, 17 december 1986, *D.M.F.*, 1988, 43, met noot; *Nederlands recht*: CLEVERINGA, R.P., *Zeerecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1961, 539-540; ROYER, S., *Hoofdzaken der vervoerdersaansprakelijkheid in het zeerecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1959, 128-129, en gecit. ref.; cf. tevens DE VRIES, H., «De scheepsreling», in *Jurist in bedrijf*, BAARDMAN, B., MENDEL, M.M. en RAAIJMAKERS, M.J.G.C. (red.), Deventer, Kluwer, 1980, (197) 203-207; CLETON, R., VAN DELDEN, R., VAN HEESBEEN, F. en STENDAHL, A., «Privaatrechtelijk zee- en binnenvaartrecht», in *Hoofdstukken Handelsrecht*, VAN DELDEN, R. et al. (red.), Deventer, Kluwer, 1989, p. 489, nr. 645; Rb. Rotterdam, 2 december 1988, *Schip en schade (S & S)*, 1990, nr. 123; Rb. Rotterdam, 26 februari 1988, *S & S*, 1989, nr. 41; 's-Gravenhage, 31 januari 1979, *S & S*, 1981, nr. 19; Rb. Rotterdam, 5 maart 1979, *S & S*, 1979, nr. 120; 's-Gravenhage, 11 april 1969, *S & S*, 1969, nr. 49; Rb. Rotterdam, 17 oktober 1969, *S & S*, 1970, nr. 17; Rb. Rotterdam, 11 mei 1965, *S & S*, 1966, nr. 2; Rb. Rotterdam, 21 maart 1967, *S & S*, nr. 46; Rb. Rotterdam, 8 maart 1966 en 28 mei 1968, *S & S*, 1968, nr. 85; Rb. Rotterdam, 27 maart 1968, *S & S*, 1968, nr. 86; *Anglo-Amerikaans recht*: TETLEY, W., *Marine Cargo Claims*, Montreal, International Shipping Publications Blais, 1988, 528-529; DIAMOND, A., «Liability of the Carrier in Multimodal Transport», in *International Carriage of Goods: Some Legal Problems and Possible Solutions*, SCHMITTHOFF, C.W. en GOODE, R.M. (red.), 43, voetnoot 11; SCRUTTON, T.E., MOCATTA, A.A., MUSTILL, M.J. en BOYD, S.C., *Scrutton on Charterparties and Bills of Lading*, Londen, Sweet & Maxwell, 1984, 440; *Pyrene Co. Ltd. v. Scindia Steam Navigation Co. Ltd.*, [1954] 2 Q.B., 402, [1954] 1 Lloyd's Rep., 321; *Renton (G.H.) & Co. Ltd. v. Palmyra Trading Corporation*, [1957] A.C., (149) 170, 173 en 176 (House of Lords); *The Arawa* [1977] 2 Lloyd's Rep., 416; *Mayhew Foods v. Overseas Containers Ltd.*, [1984] 1 Lloyd's Rep., 317; *Duits recht*: PRUSSMANN, H. en RABE, D., *Seehandelsrecht. Viertes Buch des Handelsgesetzbuches mit Nebenvorschriften und Internationalen Übereinkommen*, in *Beck'sche Kurz-Kommentare*, Band 9b, 397; RICHTER-HANNES, D., RICHTER, R. en

nale recht van sommige staten wijkt op dit punt echter af van de Regels van Den Haag-Visby⁶. Bovendien zal voldaan moeten zijn aan de algemene geldigheidsvoorwaarden van dergelijke clausules krachtens het gemene recht⁷. Clausules die ertoe strekken het aansprakelijkheidstijdperk nog verder in te korten – die, met andere woorden, het takel-tot-takelprincipe miskennen – zijn nietig⁸.

Over het algemeen leiden de aangehaalde clausules ertoe dat de zeevervoerder niet aansprakelijk kan worden gesteld voor averij of manco's ontstaan vóór de belading of na de lossing. Dit is belangrijk, omdat overeenkomstig de F.O.B. liner terms de zeevervoerder zorgt voor lading en lossing, terwijl de inlader c.q. geadresseerde zorg draagt voor de aanbidding van de goederen ten vervoer, de ontvangst van de goederen na hun lossing uit het scheepsruim of uit een container (receptie), en de verwante operaties zoals de tussentijdse opslag in loodsen en de materiële weghaling van de goederen. Wanneer nu de ladingbelanghebbende of de door hem aangestelde ontvanger niet aanwezig is bij de lossing om de goederen te aanvaarden, zou de zeevervoerder krachtens de vervoersovereenkomst aansprakelijk blijven voor hetgeen de stuwadoor, zijn uitvoeringsagent, met de goederen doet tot op het ogenblik van de aflevering aan de geadresseerde⁹. Dit wordt door bovenvermelde clausules vermeden. Het ligt voor de hand dat zij in het bijzonder hun nut zullen bewijzen wanneer een monopoliehoudend bedrijf de lossing uitvoert.

4. *Inkorting van het vervoerstijdperk van rechtswege*. Sommige (Franse) rechtsleer en rechtspraak beweren echter dat de zeevervoerder in het geval van aflevering van de vervoerde goederen aan een haveninstelling met staatsmonopolie zelfs geen behoefte aan de hierboven beschreven onthefingsclausules zou hebben, om zich van zijn aansprakelijkheid voor de goederen na het beëindigen van de lossing bevrijd te zien. De tussenkomst van de overheidsinstelling betekent noodzakelijkerwijze het einde van de vervoersovereenkomst, weliswaar met dien verstande dat dit einde niet eerder kan plaatsvinden dan op het ogenblik dat zij niet meer onder takel zijn, omdat aan de dwingende aansprakelijkheidsregeling van de Regelen van Den Haag-Visby geen afbreuk kan worden gedaan door plaatselijke wetten of ge-

TROTZ, N., *Seehandelsrecht. Grundriß*, Berlin, Transpress VEB Verlag für Verkehrswesen, 1987, 222-224 (Oostduits recht).

⁶ TETLEY, W., o.c., 529, noemt de Amerikaanse Harter Act 1983, 46 U.S. Code sec. 190-196, en de Franse wet nr. 420 van 18 juni 1966, art. 55 en decreet nr. 1078 van 31 december 1966, art. 38. Cf. tevens *supra*, voetnoot nr. 2. Raadpleeg over de Franse wetgeving RODIÈRE, R. en DU PONTAVICE, E., *Droit maritime*, Parijs, Dalloz, 1986, nrs. 15-16; REMOND-GOULLLOUD, M., o.c., nr. 567.

⁷ Naar Belgisch recht kan zo'n aansprakelijkheidsbeding de zeevervoerder niet vrijtekenen van zijn eigen opzet. Raadpleeg over dit onderwerp o.m. KRUIJTHOF, R., «Contractuele aansprakelijkheidsregelingen», *T.P.R.*, 1984, (233), 269-275.

⁸ Zo is bijvoorbeeld nietig een clausule, die bepaalt dat «[...] la prise en charge des marchandises par la compagnie au port de chargement et leur livraison au port de destination est réalisée bord [...]»: Aix-en-Provence, 11 mei 1989, *B.T.*, 1990, 344, met noot.

⁹ *Contra*: DELWAIDE, L. en BLOCKX, J., «Kroniek van zeerecht. Overzicht van rechtspraak en rechtsleer 1976-1988», *T.B.H.*, 1989, 1007.

woonten ¹⁰. De aansprakelijkheid van de zeevervoerder zou derhalve onderzocht dienen te worden op het ogenblik dat het dwingend vastgelegde aansprakelijkheidstijdperk van de Regelen van Den Haag-Visby – en daarmee tevens het vervoerstijdperk – een einde neemt. Dan zou, nog steeds volgens dezelfde strekking in rechtsleer en rechtspraak, de juridische aflevering van de goederen plaatsvinden, niet aan de geadresseerde krachtens de vervoersovereenkomst, maar aan de overheidsinstelling krachtens de plaatselijke wetgeving of gebruiken.

In de gevallen waarin de zeevervoerder geen specifieke ontheffingsbedingen heeft ingelast met betrekking tot zijn aansprakelijkheid vóór de belading of na de lossing, is deze oplossing niet alleen gunstig voor hem, maar lijkt zij bovendien het best met de realiteit overeen te stemmen. Het komt immers enigszins vreemd over de overheidsinstelling te beschouwen als een contractuele uitvoeringsagent van de zeevervoerder, waarvoor deze laatste moet instaan, als er van contractuele vrijheid geen sprake is ¹¹. Anderzijds lijkt het niet te volstaan om op grond van de tussenkomst van de overheidsinstelling zonder meer tot het einde van de vervoersovereenkomst te besluiten, zoals sommige van de reeds vermelde rechtspraak en rechtsleer schijnt te doen. Zo deze gedachtengang wordt gevolgd – en dat lijkt op zich niet onterecht – dient de logische gevolgtrekking te worden gemaakt dat dit einde van de vervoersovereenkomst in te passen moet zijn in de lijst van excepties van art. IV, § 2, van de Regelen van Den Haag-Visby. De buiten de wil van de partijen opgelegde tussenkomst van de overheidsinstelling zou dan een daad van de overheid («fait du prince») in de zin van art. IV, § 2, litt. g, van de Regelen van Den Haag-Visby uitmaken, waardoor de niet-uitvoering van zijn oor-

spronkelijke verbintenis tot aflevering aan de geadresseerde de zeevervoerder niet toerekenbaar is ¹².

5. *Situatie van de geadresseerde.* In zeer vele gevallen zal dus de aansprakelijkheid van de zeevervoerder ophouden bij de aflevering van de goederen onder takel. Dan rijst vanzelfsprekend de vraag naar de positie van de geadresseerde, indien hij of zijn vertegenwoordiger niet aanwezig is of kan zijn op het ogenblik van die aflevering. In normale omstandigheden zal immers de geadresseerde of zijn vertegenwoordiger een voorbehoud moeten formuleren ten aanzien van de zeevervoerder, indien de afgeleverde goederen beschadigd zijn of indien te weinig is afgeleverd, en wel dadelijk, indien het gaat om zichtbare schade of verlies, of binnen drie dagen, indien het gaat om niet zichtbare schade of verlies. Geen voorbehoud of te laat voorbehoud heeft tot gevolg dat de zeevervoerder, tot bewijs van het tegendeel, vermoed wordt de goederen te hebben afgeleverd zoals zij in het cognossement beschreven zijn ¹³. Terloops zij opgemerkt dat de interpretatie van deze regel in België ¹⁴ voor controverse blijft zorgen. De ladingbelanghebbende mag zelfs bij gebrek aan geldig voorbehoud de aansprakelijkheid van de zeevervoerder aantonen: er is geen verval van zijn vorderingsrecht ¹⁵. Maar welk bewijs moet de ladingbelanghebbende daartoe leveren?

Volgens een eerste strekking in de Belgische rechtspraak en rechtsleer is het voldoende dat hij bewijst dat de schade of het tekort ontstaan is op een ogenblik dat de goederen zich nog in handen van de zeevervoerder bevonden ¹⁶. Hij draagt derhalve de bewijslast van een gewone resultaatsverbintenis, wat inhoudt dat hij het bestaan van de overeenkomst en van de wanprestatie moet aantonen. Om effectief het bestaan van een wanprestatie te bewijzen zal hij, zoals terecht werd opgemerkt, ook nog moeten aantonen dat de goederen in goede staat waren toen de vervoerder ze ontving. Daarover geeft het cognossement immers niet altijd uitsluitsel ¹⁷. Indien het bestaan van deze elementen vaststaat, blijft het vermoeden van aansprakelijkheid ten laste

¹⁰ ROYER, S., o.c., 78.

¹¹ BOULOY, P., noot onder Parijs, 10 juli 1981, *D.M.F.*, 1981, 726; Parijs, 9 mei 1984, *D.M.F.*, 1985, 729, met noot OLLU, J.-J. (impliciete oplossing: het cognossement bevatte geen «clause de déchargement d'office»); Rouen, 6 februari 1986, *D.M.F.*, 1988, 40, met noot (impliciete oplossing: het cognossement bevatte geen «clause de déchargement d'office»); Aix-en-Provence, 11 mei 1989, *B.T.*, 1990, 344, met noot; *contra*: Kh. Parijs, 19 maart 1980, *D.M.F.*, 1980, 673, met kritische noot: hoewel de aansprakelijkheid van de zeevervoerder eindigt bij de aflevering onder takel – op zichzelf al te algemeen geformuleerd –, is hij als bewaarnemer aansprakelijk voor de schade die de overheidsinstelling op de kade aan de goederen berokkent (vonnis a quo, terecht veranderd door Parijs, 10 juli 1981); Parijs, 5e kamer A, 31 december 1989, Sté. Bienaimé c. Sté. Navale et Commerciale Delmas-Vieljeux e.a., *onuitg.*, gecit. in X, noot onder Aix-en-Provence, 11 mei 1989, *B.T.*, 1990, 346.

De Marokkaanse wetgeving bepaalt dat weliswaar de vervoersovereenkomst pas ten einde is op het ogenblik dat de geadresseerde de goederen effectief in ontvangst heeft genomen, maar dat de aansprakelijkheid van de zeevervoerder eindigt op het ogenblik dat de goederen onder takel worden ontvangen door de Manutention Marocaine, die een «état différentiel» moet opstellen om haar eigen aansprakelijkheid te vrijwaren. Bij de aflevering aan de geadresseerde heeft deze de gelegenheid om voorbehoud te maken, dat zowel tegen de overheidsinstelling als tegen de zeevervoerder geldt. Zie dienaangaande CHERKAoui, H., «Réflexions sur le statut des marchandises à quai en droit marocain», *D.M.F.*, 1988, 58 en 123.

¹² In die zin besliste het Franse Hof van Cassatie in een recent arrest: Cass. fr., 20 februari 1990, *B.T.*, 1990, 563, met noot; cf. infra, nr. 6 en voetnoot nr. 29; *contra*: Kh. Antwerpen, 31 januari 1931, *R.G.A.R.*, 1931, nr. 833: de tussenkomst van de douaneautoriteiten is geen «fait du prince».

¹³ Art. III, § 6, Regelen van Den Haag-Visby.

¹⁴ In België is de regel opgenomen in art. 91, § III, 6°, en art. 266 Zeewet.

¹⁵ Zoals bv. in de vervoerwet van 25 augustus 1891, art. 7: VAN DEN HEUVEL, J., «De vervoersovereenkomst», *R.W.*, 1985-86, 2168; *R.P.D.B.*, V° «Transport par terre», nr. 725; VAN RYN, J. en HEENEN, J., *Principes de droit commercial*, IV, Brussel, Bruylant, 1988, nr. 847.

¹⁶ In die zin: SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., o.c., II, nr. 749; VAN BLADEL, G., o.c., nr. 436; ROLAND, R. en HUYBRECHTS, M., «Maritiem recht. Overzicht van rechtspraak (1960-1967)», *T.P.R.*, 1968, 502-504, nr. 66; ROLAND, R., HUYBRECHTS, M. en ROLAND, S., «Overzicht van rechtspraak. Scheepvaartrecht (1968-1975)», *T.P.R.*, 1976, 158-159, nr. 112; Kh. Antwerpen, 4 februari 1955, *Rechtspr. Antw.*, 1955, 127; Kh. Antwerpen, 13 juni 1955, *Rechtspr. Antw.*, 1955, 371; Kh. Antwerpen, 19 februari 1957, *Rechtspr. Antw.*, 1957, 276; Kh. Antwerpen, 10 mei 1966, *Rechtspr. Antw.*, 1966, 442; Kh. Brugge, 15 april 1975, *Rechtspr. Antw.*, 1974 [sic], 340; Kh. Antwerpen, 1 april 1977, *Rechtspr. Antw.*, 1977-78, 77.

¹⁷ VAN DEN HEUVEL, J., o.c., *R.W.*, 1985-86, 2168.

van de zeevervoerder bestaan. Het ligt voor de hand dat het bewijs van de wanprestatie van de vervoerder op deze wijze ver van gemakkelijk te leveren is ¹⁸.

Een tweede, strengere strekking houdt in dat de geadresseerde niet alleen het hierboven omschreven bewijs moet leveren, maar daarenboven ook nog moet aantonen dat de wanprestatie te wijten is aan een fout van de zeevervoerder ¹⁹.

Voor de eerste strekking pleit dat op die wijze het karakter van resultaatsverbintenis van de vervoersovereenkomst behouden blijft, ook buiten de bijzondere regeling betreffende het maken van voorbehoud om ²⁰.

De omstandigheid, dat een monopoliehoudende overheidsinstelling belast wordt met de ontvangst c.q. de inkleding van de goederen, heeft voor de geadresseerde vanzelfsprekend dezelfde nadelige gevolgen als voor de zeevervoerder. Ook de geadresseerde wordt geconfronteerd met een feitelijke toestand die hem zijn contractuele vrijheid om zelf zijn uitvoeringsagent te kiezen volledig ontnemt. En net zoals in het geval van de zeevervoerder zou het vreemd overkomen om die overheidsinstelling dan toch maar als zijn uitvoeringsagent en/of mandataris te beschouwen, die in zijn naam en voor zijn rekening de goederen aanvaardt en in voorkomend geval nuttig voorbehoud maakt.

Een belangrijke vraag is dan of de geadresseerde nog nuttig voorbehoud kan maken op het ogenblik dat hij de goederen van de overheidsinstelling ontvangt.

De Regelen van Den Haag-Visby bieden uitsluitend over dit probleem door in art. III, § 6, te bepalen dat voorbehoud dient te worden gemaakt op het ogenblik van de *materiële weghaling* van de goederen door de afleveringsgerechtigde persoon, i.e. de houder van het cognossement. Dat de juridische aflevering op dat ogenblik al heeft plaatsgevonden, namelijk onder takel, speelt ter zake geen rol. Deze stelling

komt het best overeen met de tekst van de Regelen van Den Haag-Visby en met de voorbereidende teksten ²¹.

Om die regel correct toe te passen dient te worden bepaald wanneer de materiële weghaling door de afleveringsgerechtigde persoon heeft plaatsgevonden.

De op aflevering rechthebbende persoon is de houder van het cognossement. Daaruit volgt logischerwijze dat de houder, de geadresseerde van de goederen, geldig voorbehoud voor averij of manco kan maken op het ogenblik dat hij tegen overlegging van het cognossement zijn goederen gaat afhalen bij de staatsinstelling die de lossing heeft uitgevoerd en de goederen in haar magazijnen heeft opgeslagen. Deze oplossing is vrijwel constant in de Belgische rechtspraak ²² en rechtsleer ²³.

Niettemin moet zij steeds aan de feiten worden getoetst. Meer bepaald moet worden nagegaan of de geadresseerde in het geval van tussenkomst van een overheidsinstelling in alle omstandigheden de hoedanigheid van op de aflevering rechthebbende persoon behoudt en derhalve voorbehoud kan maken. In sommige gevallen is het wellicht mogelijk om de douaneautoriteiten c.q. het overheidsbedrijf als wettelijk mandataris van de geadresseerde te beschouwen ²⁴. Die constructie is voor de geadresseerde nadelig, daar hij zich buiten zijn wil om verbonden zal zien door de rechtshandelingen van een goederenbehandelaar die hij niet als zijn uitvoeringsagent heeft aangesteld. Deze situatie zou zich kun-

²¹ Raadpleeg voor een uitgebreide analyse SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., o.c., II, nr. 747.

²² Cass., 24 augustus 1941, *Pas.*, 1941, I, 157; Cass., 4 december 1964, *Pas.*, 1965, I, 339, *R.W.*, 1964-65, 1446, *Rechtspr.Antw.*, 1965, 99; Kh. Antwerpen, 16 augustus 1927, *Rechtspr.Antw.*, 1927, 472; Kh. Antwerpen, 31 januari 1931, *R.G.A.R.*, 1931, nr. 833; Kh. Antwerpen, 31 januari 1931, *R.G.A.R.*, 1931, nr. 834, met noot LE PAIGE, A. (waarin een andere stelling wordt verdedigd); Kh. Antwerpen, 10 maart 1931, *Rechtspr.Antw.*, 1931, 141; Kh. Antwerpen, 2 juni 1931, *Rechtspr.Antw.*, 1931, 174; Kh. Antwerpen, 16 juli 1931, *Rechtspr.Antw.*, 1931, 234; Kh. Antwerpen, 22 juni 1949, *Rechtspr.Antw.*, 1949, 412; Kh. Antwerpen, 13 oktober 1949, *Rechtspr.Antw.*, 1949, 462; Kh. Antwerpen, 11 januari 1954, *Rechtspr.Antw.*, 1954, 82; Kh. Antwerpen, 3 oktober 1956, *Rechtspr.Antw.*, 1957, 145; Brussel, 9 juni 1962, *Rechtspr.Antw.*, 1962, 426; Kh. Antwerpen, 20 oktober 1966, *Eur.Vervoerr.*, 1969, 131; Kh. Antwerpen, 23 januari 1969, *Rechtspr.Antw.*, 1969, 170; Kh. Antwerpen, 4 april 1974, *Eur.Vervoerr.*, 1974, 433; Kh. Antwerpen, 7 mei 1975, *Rechtspr.Antw.*, 1974, 479; Kh. Antwerpen, 4 mei 1976, *Eur.Vervoerr.*, 1976, 702; Kh. Antwerpen, 25 oktober 1983, *Eur.Vervoerr.*, 1984, 105; *adde*: Cass., 10 juni 1960, *Arr.Verbr.*, 1960, 912, *Eur.Vervoerr.*, 1966, 551; Antwerpen, 2 juni 1976, *Rechtspr.Antw.*, 1977-78, 37; Kh. Antwerpen, 7 september 1974, *Rechtspr.Antw.*, 1975-76, 63; *contra*: Antwerpen, 7 oktober 1987, *Eur.Vervoerr.*, 1987, 700; zie m.b.t. dit arrest *infra*, nr. 9.

²³ SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., o.c., II, nrs. 747-749; VAN BLADEL, G., o.c., nr. 428; ROLAND, R., HUYBRECHTS, M. en ROLAND, S., o.c., *T.P.R.*, 1976, 160, nr. 113; WILDIERS, P., o.c., nr. 93; VAN RYN, J. en HEENEN, J., *Principes*, IV, nr. 847; VAN RYN, J. en HEENEN, J., o.c., *R.C.J.B.*, 1958, 222-224, nr. 11; VAN RYN, J. en HEENEN, J., «Examen de jurisprudence (1958 à 1965). Le droit maritime», *R.C.J.B.*, 1967, 113-115, nr. 21; HEENEN, J. en LIBOUTON, J., o.c., *R.C.J.B.*, 1979, 214-215, nr. 23; LIBOUTON, J., o.c., *R.C.J.B.*, 1990, 173, nr. 26.

²⁴ Aix-en-Provence, 3 april 1980, *Scapel*, 1980, 43, en Aix-en-Provence, 3 april 1980, *Scapel*, 1980, 44, beide gecit. door BOULOY, P., o.c., *D.M.F.*, 1981, 726.

¹⁸ VAN BLADEL, G., o.c., nr. 436; RODIÈRE, R. en DU PONTAVICE, E., o.c., nr. 384.

¹⁹ VAN RYN, J. en HEENEN, J., *Principes*, IV, nr. 847; VAN RYN, J. en HEENEN, J., «Examen de jurisprudence (1954 à 1957). Le droit maritime», *R.C.J.B.*, 1958, 226, nr. 13; HEENEN, J. en LIBOUTON, J., «Examen de jurisprudence (1966 à 1978). Le droit maritime», *R.C.J.B.*, 1979, 215-216, nr. 24; LIBOUTON, J., «Examen de jurisprudence (1979 à 1987). Le droit maritime», *R.C.J.B.*, 1990, 172-174, nr. 26; Brussel, 21 november 1953, *Rechtspr.Antw.*, 1953, 394; Brussel, 15 juni 1957, *Rechtspr. Antw.*, 1957, 245; Brussel, 7 november 1963, *Rechtspr.Antw.*, 1964, 297; Brussel, 20 juni 1969, *Eur.Vervoerr.*, 1969, 1110; Brussel, 17 januari 1974, *Rechtspr.Antw.*, 1974, 54; Kh. Antwerpen, 17 april 1953, *Rechtspr.Antw.*, 1954, 173; Kh. Antwerpen, 21 oktober 1954, *Rechtspr.Antw.*, 1955, 61; Kh. Antwerpen, 7 november 1966, *Rechtspr.Antw.*, 1967, 87; Kh. Antwerpen, 8 april 1970, *Rechtspr.Antw.*, 1971, 252; Kh. Antwerpen, 27 juli 1972, *Rechtspr.Antw.*, 1972, 275; Kh. Antwerpen, 28 november 1972, *Rechtspr.Antw.*, 1973, 44.

²⁰ In 1964 besliste het Hof van Cassatie dat de geadresseerde het bestaan van schade of tekort moet bewijzen op het ogenblik van de weghaling van de goederen in de zin van art. 91, § 3, 6°, en art. 266 Zeewet, en niet op dat van de lossing; de twee tijdstippen vallen niet noodzakelijk samen (Cass., 4 december 1964, *Pas.*, 1965, I, 339, *Rechtspr.Antw.*, 1965, 99). De draagwijdte van dit arrest lijkt echter te gering om er een algemeen geldende regel qua bewijslast uit af te leiden: HEENEN, J. en LIBOUTON, J., o.c., *R.C.J.B.*, 1979, 216, nr. 24.

nen voordoen indien de plaatselijke wetten of gebruiken de geadresseerde verplichten om zijn cognossement af te staan aan de overheidsinstelling, die daardoor de op aflevering rechthebbende persoon wordt ²⁵. Indien deze instelling nalaat om op het geëigende ogenblik nuttig voorbehoud te maken, speelt in het voordeel van de zeevervoerder het vermoeden van conforme aflevering krachtens art. III, § 6, van de Regels van Den Haag-Visby. De eigenlijke geadresseerde bevindt zich dan in de moeilijker positie dat hij enkel schadevergoeding voor averij of manco kan krijgen van de zeevervoerder, indien hij erin slaagt op positieve wijze aan te tonen dat de averij of het manco zich hebben voorgedaan vóór de materiële overgave van de goederen aan de wettelijke mandataris. Indien de strengere opvatting aangaande de op hem rustende bewijslast ²⁶ wordt aanvaard, zal hij bovendien moeten bewijzen dat de averij of het manco door een fout van de zeevervoerder zijn veroorzaakt.

De constructie van het wettelijk mandaat vormt echter de uitzondering op de regel. Veralgemeend is zij weinig realistisch en werd zij terecht bekritiseerd ²⁷. In beginsel kunnen noch de goederenbehandelaar met staatsmonopolie, noch de douaneautoriteiten als mandataris worden beschouwd, wanneer hun bestaan en hun verplichte tussenkomst opgelegd wordt door de plaatselijke overheden ²⁸. Het bestaan van een mandaat veronderstelt de bevoegdheid tot het verrichten van rechtshandelingen in naam en voor rekening van de mandant; in dit geval is dat niet de zeevervoerder of de ladingbelanghebbende, maar de staat. De ratio van dergelijke gecentraliseerde overheidsdiensten is immers het vlotter innen van invoerrechten en het beter controleren van de goederenstroom. De particuliere belangen van zeevervoerder en ladingbelanghebbende zijn daarbij van ondergeschikt belang.

6. *Situatie van de inlader*. Niet alleen voor de geadresseerde, maar ook voor de inlader kan de tussenkomst van een overheidsinstelling verrassende gevolgen hebben. Zo had een verkoper met een zeevervoerder een vervoersovereenkomst gesloten ten einde de verkochte goederen af te leveren aan de koper in Libië. Qua betalingsvoorwaarden stipuleerde de C.I.F.-koopovereenkomst dat de Libische koper contant zou betalen tegen afgifte van de documenten. De zeevervoerder was echter verplicht goederen én documenten af te leveren aan de Libische havenoverheden, die hem daarvoor een eenvoudige garantiebrief gaven. Die hele procedure was uitdrukkelijk geregeld door de Libische wetgeving ter zake. De verkoper bleef onbetaald en stelde de zeevervoerder aansprakelijk. Het Franse Hof van Cassatie besliste echter dat de Libische wet een feit is dat overeenkomstig art. IV, § 2, litt. g, van de Regelen van Den Haag bevrijdend werkt ten aanzien van de vervoerder. Deze hoeft daarbij niet aan te tonen dat de daad van de overheid voor

hem de kenmerken van een vreemde oorzaak vertoont; het is aan de eiser om te bewijzen dat de zeevervoerder of zijn vertegenwoordiger een fout beging ²⁹.

7. *Situatie van de zeevervoerder*. Op het eerste gezicht houdt het feit dat bij tussenkomst van een haveninstelling met staatsmonopolie de geadresseerde nog nuttig voorbehoud kan maken op het ogenblik dat hij de goederen materieel in ontvangst neemt van die instelling, een aanzienlijke verzwaring in van de vervoerdersaansprakelijkheid. Met de aflevering aan een dergelijke haveninstelling heeft de zeevervoerder niet al zijn verbintenissen op een volledige en goede wijze uitgevoerd; met name zijn verbintenis tot aflevering aan de geadresseerde komt hij niet na. Hij kan derhalve niet het vermoeden van aflevering overeenkomstig de beschrijving in het cognossement inroepen ³⁰ tegen een geadresseerde die later, bij de weghaling van de goederen, een geldig voorbehoud zou maken.

Toch beschikt de zeevervoerder in dit bijzondere geval over verschillende mogelijkheden om aan te tonen dat het door de geadresseerde gemaakte voorbehoud juist niet geldig is en derhalve het vermoeden van conforme aflevering niet ontkracht.

Ten eerste is het, zoals hierboven is uiteengezet, mogelijk dat de douaneautoriteiten of de goederenbehandelaar als wettelijk mandataris van de geadresseerde opgetreden zijn ³¹. Aangezien de aanvaarding van de vervoerde goederen dan gebeurt in naam en voor rekening van de geadresseerde, is een voorbehoud dat deze laatste op een later tijdstip zou maken, uiteraard tardief. De bewijslast van het bestaan van dit wettelijk mandaat ligt echter bij de zeevervoerder ³². Deze toestand blijkt naast de desbetreffende wetsbe-

²⁵ SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., *o.c.*, II, nr. 747; Brussel, 20 januari 1933, *B.J.*, k. 337.

²⁶ Cf. *supra* in dit zelfde nummer.

²⁷ BOULY, P., *o.c.*, *D.M.F.*, 1981, 726; SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., *o.c.*, II, nr. 747; *contra*: ACHARD, R., «La livraison des marchandises à un organisme portuaire à caractère de monopole», *J.M.M.*, 1981, 2774; LE PAIGE, A., *o.c.*, *R.G.A.R.*, 1931, nr. 834; cf. REMOND-GUILLOU, M., *o.c.*, nr. 569.

²⁸ Dezelfde opmerking geldt overigens ook voor de scheepsagent.

²⁹ Cass.fr., 20 februari 1990, *B.T.*, 1990, 563, met noot; Aix-en-Provence, 17 december 1986, *D.M.F.*, 1988, 43, met noot; cf. Parijs, 8 oktober 1964, *D.M.F.*, 1964, 745; *contra*: Aix-en-Provence, 5 juni 1981, *D.M.F.*, 1982, met kritische noot ACHARD, R.: de zeevervoerder werd echter bij verstek veroordeeld; cf. Bordeaux, 12 juli 1984, *D.M.F.*, 1986, 28, met noot ACHARD, R.; *adde*: Parijs, 21 september 1988, *D.M.F.*, 1990, 89: de scheepsagent beging een fout door in te stemmen met een verzoek van een derde aan de douaneautoriteiten om de vervoerde goederen onder takel aan hem af te leveren, zonder zich ervan te vergewissen of die derde wel over de cognossementen beschikte; het enkele feit dat de douaneautoriteiten met dit verzoek instemden, maakt er geen door de overheid opgelegde verplichting van die de agent en zijn principaal, de zeevervoerder, van hun aansprakelijkheid zou ontheffen.

Zie ook 's-Gravenhage, 9 januari 1987, *S & S*, 1989, nr. 26: de Compagnie Nationale Algérienne de Navigation (CNAN) is aansprakelijk in haar hoedanigheid van «consignataire de cargaison (ontvanger) ten aanzien van de ladingbelanghebbende omdat zij de in ontvangst genomen goederen heeft afgeleverd zonder dat het cognossement werd overgelegd; het zeevervoer en daarmee de aansprakelijkheid van de vervoerder was geëindigd op het ogenblik dat deze de goederen aan CNAN overdroeg.

³⁰ Art. III, § 6, Regelen van Den Haag-Visby.

³¹ Cf. *supra*, nr. 5.

³² *In expiendi reus fit actor*; cf. PRUSSMANN, H. en Rabe, G., *o.c.*, 396 in fine; SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., *o.c.*, II, nr. 747 in fine. De rechtsleer schijnt het er wel over eens te zijn dat de douaneautoriteiten nooit als wettelijk mandataris van de ladingbelanghebbende optreden, zodat deze steeds de mogelijkheid heeft om nuttig voorbehoud te maken: cf. de in deze voetnoot aangehaalde auteurs; *adde* LE PAIGE, A., *o.c.*, *R.G.A.R.*, 1931, nr. 834-2. Zie voor

palingen uit twee feiten. Enerzijds heeft de geadresseerde zijn cognossement aan de haveninstelling overhandigd, zodat deze inderdaad de status van op aflevering recht hebbende persoon van art. III, § 6, verkrijgt³³. Anderzijds zullen de zeevervoerder en de als wettelijk mandataris optredende haveninstelling contradictoire lossingsdocumenten hebben opgesteld, waarop eventueel een voorbehoud tegen het schip voorkomt³⁴. Heeft de haveninstelling verzuimd een nuttig voorbehoud te formuleren, dan kan de zeevervoerder het vermoeden van aflevering overeenkomstig de beschrijving in het cognossement inroepen, wat tot gevolg heeft dat de haveninstelling als enige betrokkene aansprakelijk is tegenover de geadresseerde voor de averij of het manco³⁵. In dat geval verschilt de positie van de geadresseerde in feite niet van die waarin hij vrij een overeenkomst met de haveninstelling zou hebben gesloten. Hij zal een concrete fout van die instelling moeten aantonen, want terwijl de zeevervoerder een resultaatsverbintenis op zich neemt³⁶, is de goederenbehandelaar slechts tot een inspanningsverbintenis gehouden³⁷. Zo'n bewijs is, hoewel moeilijk, niet onmogelijk te leveren³⁸.

Ten tweede kan de zeevervoerder, in het geval waarin de haveninstelling niet als wettelijk mandataris van de geadresseerde is opgetreden, de geldigheid van het door deze laatste gemaakte voorbehoud weerleggen door aan te tonen dat de goederen vóór de datum van het voorbehoud al weggehaald waren door de geadresseerde³⁹.

Indien de geadresseerde wel een geldig voorbehoud heeft gemaakt, beschikt de zeevervoerder uiteraard over de mogelijkheden die ook in normale omstandigheden bestaan. Hij kan aantonen dat hij de goederen toch in goede staat, i.e. overeenkomstig de beschrijving in het cognossement,

heeft afgeleverd en dat het voorbehoud ten onrechte is gemaakt⁴⁰. De bijzondere omstandigheden van de lossing kunnen hier soms hulp bieden. Het feit dat de haveninstelling niet als wettelijk mandataris optreedt, betekent immers niet noodzakelijk dat geen contradictoire lossingsdocumenten werden opgesteld⁴¹, waaruit de goede staat van de goederen op het ogenblik van de lossing blijkt. Het overleggen van documenten die op het ogenblik van de lossing eenzijdig door de zeevervoerder werden opgesteld, vormt echter geen voldoende bewijs⁴².

De zeevervoerder kan ook trachten te bewijzen dat de schade veroorzaakt werd door de hem niet toe te rekenen onzekerheid van het schip of door een van de andere voorvallen, opgesomd in de lijst van excepties van art. IV van de Regelen van Den Haag-Visby⁴³.

8. *Afwijkingen van de boven omschreven beginselen.* De Franse rechtsleer en rechtspraak staan in het algemeen afwijzend tegenover de mogelijkheid voor de geadresseerde om voorbehoud voor schade of verlies te maken op het ogenblik van de materiële weghaling van de goederen uit de magazijnen van een haveninstelling met staatsmonopolie. Hoogstwaarschijnlijk is dit te wijten aan een belangrijke dis-

⁴⁰ SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., o.c., II, nr. 749.

⁴¹ Kh. Antwerpen, 31 januari 1931, *R.G.A.R.*, 1931, *R.G.A.R.*, 1931, nr. 834, met noot LE PAIGE, A. (waarin een andere stelling wordt verdedigd): de haveninstelling was zelfs krachtens de plaatselijke wet verplicht voorbehoud te maken, maar had dit verzuimd, zodat enkel zij aansprakelijk was ten aanzien van de geadresseerde, die nuttig voorbehoud had gemaakt; Kh. Antwerpen, 2 juni 1931, *Rechtspr.Antw.*, 1931, 176: contradictoire vaststellingen tussen zeevervoerder en douaneautoriteiten, die echter in dit geval tot de aansprakelijkheid van de vervoerder leidden; Kh. Antwerpen, 11 januari 1954, *Rechtspr.Antw.*, 1954, 82: voorbehoud gemaakt door havenautoriteiten; Kh. Antwerpen, 3 oktober 1956, *Rechtspr.Antw.*, 1957, 145; Kh. Antwerpen, 25 oktober 1983, *Eur.Vervoer.*, 1984, 105: erkenning van het principe, maar de zeevervoerder legde het desbetreffende stuk, naar zijn zeggen contradictoir tussen hem en de havenautoriteiten opgesteld, niet over aan de rechtbank; Kh. Parijs, 21 januari 1974, *D.M.F.*, 1975, 36: bewijsvoering door de zeevervoerder; Kh. Parijs, 15 oktober 1980, *onuitg.*, gecit. door ACHARD, R., o.c., *J.M.M.*, 1981, 2775, en bevestigd door Parijs, 8 juli 1982, *D.M.F.*, 1982, 754, met noot ACHARD, R.: de hele lading was verdwenen na de aflevering aan de douaneautoriteiten, die de zeevervoerder geen enkel bewijsstuk hadden gegeven dat de lossing inderdaad had plaatsgevonden, maar de rechtbank kon uit een aantal feitelijke omstandigheden afleiden dat dit toch zo was; Parijs, 29 april 1982, *D.M.F.*, 1983, 274, met noot: een contradictoir opgestelde «état de différences» bevat enkel de vermelding «néant».

De Marokkaanse wetgeving laat de aansprakelijkheid van de zeevervoerder in principe eindigen bij de aflevering onder takel en verplicht de overheidsinstelling tot het opstellen van een «état différentiel» om haar eigen aansprakelijkheid te vrijwaren: CHERKAOU, H., o.c., *D.M.F.*, 1988, 61-63.

⁴² Brussel, 28 januari 1966, *Eur.Vervoer.*, 1966, 436; Kh. Antwerpen, 20 oktober 1966, *Eur.Vervoer.*, 1966, 131; Kh. Antwerpen, 4 april 1974, *Eur.Vervoer.*, 1974, 433; Parijs, 9 mei 1984, *D.M.F.*, 1985, 729, met noot OLLU, J.-J.: eenzijdig opgestelde markeerbriefjes («notes de pointage») kunnen geen afbreuk doen aan de bewijskracht van een vroeger in een «état différentiel» contradictoir vastgesteld verlies.

⁴³ SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., o.c., II, nr. 749. Het *supra* geciteerde arrest van het Franse Hof van Cassatie, voetnoten nrs. 29 en 12, is in feite niets anders dan een bijzondere toepassing van deze tweede mogelijkheid.

een toepassingsgeval Kh. Antwerpen, 2 juni 1931, *Rechtspr.Antw.*, 1931, 174.

³³ Cf. *supra*, nr. 5.

³⁴ Cf. o.m. Parijs, 9 mei 1984, *D.M.F.*, 1985, 729, met noot OLLU, J.-J.

³⁵ Zo zou blijken dat de zeevervoerder en de goederenbehandelaar beiden tot het ontstaan van de schade hebben bijgedragen, zijn zij hoofdelijk aansprakelijk: Parijs, 24 mei 1973, *D.M.F.*, 1973, 671; Kh. Parijs, 7 april 1976, *D.M.F.*, 1976, 603, met noot; Kh. Parijs, 7 april 1976, *D.M.F.*, 1977, 291.

³⁶ Raadpleeg hierover VAN DEN HEUVEL, J., o.c., *R.W.*, 1985-86, 2149 e.v., en talrijk gecit. ref.; cf. *supra*, nr. 5.

³⁷ Dit is o.m. het geval met de Algerijnse Sonama (behalve voor het deel van de behandeling dat werkelijk maritiem is en in feite samenvalt met het takel-tot-takelprincipe); cf. VIALARD, A., «Le Code maritime algérien», *D.M.F.*, 1980, 303. Maar de Manutention Marocaine daarentegen is wettelijk gehouden tot een resultaatsverbintenis bij de behandeling van de goederen na de lossing; cf. CHERKAOU, H., o.c., *D.M.F.*, 1988, 123 e.v.

³⁸ Cass.fr., 25 januari 1983, *Eur.Vervoer.*, 1983, 486: het Hof neemt de aansprakelijkheid van de Tunesische havenoverheid aan; Kh. Parijs, 25 april 1979, *D.M.F.*, 1980, 471 (vonnis a quo).

³⁹ Met andere woorden, dat het voorbehoud niet werd gemaakt op het ogenblik van de weghaling van de goederen. In die zin (principe): Brussel, 9 juni 1962, *Rechtspr.Antw.*, 1962, 426: een eerste, niet gedateerd voorbehoud werd gemaakt tegen de zeevervoerder en een ander, wel gedateerd voorbehoud werd gericht aan de overheidsinstelling; alleen dit laatste is geldig maar heeft geen uitwerking tegen de zeevervoerder; cf. Kh. Antwerpen, 17 november 1953, *Rechtspr.Antw.*, 1954, 377; Kh. Antwerpen, 11 januari 1954, *Rechtspr.Antw.*, 1954, 82; WILDERS, P., o.c., nr. 93.

crepantie tussen de tekst van de Regelen van Den Haag-Visby enerzijds en de Franse nationale wetgeving ⁴⁴ anderzijds. Deze laatste bepaalt uitdrukkelijk dat voorbehoud voor schade of verlies dient te worden gemaakt op het ogenblik van de aflevering van de goederen ⁴⁵. Naar Frans recht bepaalt dus een «loading, discharging and delivery clause» of «clause de déchargement d'office» niet alleen het exacte tijdstip van de juridische aflevering van de goederen, maar ook het ogenblik waarop voorbehoud moet worden geformuleerd. Van de *materiële weghaling* van art. III, § 6, van de Regelen van Den Haag-Visby is in het Franse recht geen sprake. G. Ripert wees er al op dat dit een betreurenswaardige afwijking van de verdragstekst inhoudt ⁴⁶. Eigenaardig genoeg hanteert de Franse rechtspraak met grote standvastigheid steeds diezelfde bepaling, zelfs wanneer niet het intern recht maar het internationale verdrag toepasselijk is ⁴⁷. Sommige rechtspraak biedt de geadresseerde echter wel een helpende hand bij het moeilijke bewijs, dat hij dan moet leveren ⁴⁸.

9. *Door de geadresseerde te leveren bewijs.* Wanneer de geadresseerde in de hierboven omschreven situatie een voorbehoud aan de zeevervoerder richt, en deze laatste opwerpt dat dit voorbehoud te laat is, dan moet de geadresseerde in principe bewijzen dat hij of zijn vertegenwoordiger ten gevolge van de bijzondere plaatselijke omstandigheden feitelijk verhinderd was om de goederen in ontvangst te nemen, en dat juist door het bestaan van het monopolie tussen de aflevering en de materiële weghaling van de goederen een bijzonder lange periode ligt. Maar op welke wijze dit bewijs moet worden geleverd, is minder duidelijk. Uit de overvloedige Belgische en buitenlandse rechtspraak en rechtsleer blijkt dat de monopoliehoudende haveninstellingen een

courant en algemeen bekend probleem vormen ⁴⁹. Het lijkt niet noodzakelijk om van een algemeen bekend feit een sluitend positief bewijs te leveren. Vaststaande feiten van technische aard mogen tot de algemeen bekende feiten gerekend worden, ook als doorgaans enkel specialisten ervan op de hoogte zijn ⁵⁰. Zelfs zo zou worden aangevoerd dat de kwalificatie van de feitelijke toestand in dergelijke havens als no-toir feit een al te ruime interpretatie van dit begrip vergt, dan blijkt toch uit de onderzochte rechtspraak dat de Belgische rechters daar nooit een probleem van schijnen te maken ⁵¹.

In een vrij recent arrest slaat het Hof van Beroep te Antwerpen echter een verrassende zijweg in ⁵². Het hof acht het bestaan van een wettelijk monopolie in de haven van Tunis niet bewezen, terwijl nochtans niet blijkt dat de procespartijen dit feit betwist hebben. Indien dit inderdaad zo is, dient het niet nader bewezen te worden ⁵³.

De bewijslast aangaande algemeen bekende feiten wordt noch in de Belgische, noch in de Franse wetgeving uitdrukkelijk geregeld. Het Duitse procesrecht bevestigt de regel woordelijk ⁵⁴. In het Italiaanse procesrecht mag de rechter, bij gebrek aan bewijzen, zijn beslissing baseren op feitelijke gegevens die algemene bekendheid genieten ⁵⁵. Hoewel de Belgische rechtsleer nooit veel aandacht heeft geschonken aan de theorie van de algemeen bekende feiten, passen de Belgische rechtbanken ze zonder meer toe ⁵⁶.

Wellicht is nog een andere opvatting mogelijk. Hoewel de monopoliepositie van de haveninstelling of van de havenoverheid ten aanzien van de zeevervoerder zowel als van de ladingbelanghebbende een feit uitmaakt, is zij meestal toch gebaseerd op een plaatselijk geldende rechtsregel. Het bewijs van de feitelijke onmogelijkheid voor de ladingbelanghebbende om persoonlijk bij de lossing van de vervoerde goederen aanwezig te zijn of zich daarbij te laten vertegenwoordigen, valt dan samen met het bewijs van het bestaan en de inhoud van de plaatselijk geldende rechtsregel. Wanneer nu de rechter oordeelt dat de door de partijen verstrekte inlichtingen niet volledig zijn, dan is hij verplicht zelf de inhoud van het buitenlandse recht op te zoeken ⁵⁷. In het

⁴⁴ Wet nr. 420 van 18 juni 1966 en decreet nr. 1078 van 31 december 1966; RODIÈRE, R. en DU PONTAVICE, E., o.c., nrs. 15-16. Cf. tevens supra, voetnoot nr. 9.

⁴⁵ Art. 57 decreet nr. 1078 van 31 december 1966; zie in dat verband ook RODIÈRE, R. en DU PONTAVICE, E., o.c., nrs. 358 en 385.

⁴⁶ RIPERT, G., o.c., II, nr. 1575-2, in fine: «La loi a sur ce point malheureusement ajouté à la Convention internationale une expression qui prête à doute», en nr. 1575-3, waarin gewezen wordt op de moeilijkheden met tussenpersonen; cf. nochtans nr. 1828, al. 4, waarin het Franse systeem als gunstiger voor de geadresseerde wordt beschouwd.

Ook het Franse decreet nr. 1078 van 31 december 1966, art. 57 (cf. voetnoot nr. 9) spreekt nog steeds van «au plus tard au moment de la livraison»; REMOND-GOULLAUD, M., o.c., nr. 567.

⁴⁷ Kh. Parijs, 21 januari 1974, *D.M.F.*, 1975, 36, met noot; Rouen, 21 november 1979, *D.M.F.*, 1980, 531, met noot; Aix-en-Provence, 7 december 1979, *D.M.F.*, 1980, 726, met noot; Parijs, 10 juli 1981, *D.M.F.*, 1981, 723, met noot BOULOY, P.; Parijs, 29 april 1982, *D.M.F.*, 1983, met noot; Parijs, 8 juli 1982, *D.M.F.*, 754, met noot ACHARD, R.; Rouen, 21 april 1984, *D.M.F.*, 1985, 491; Parijs, 9 mei 1984, *D.M.F.*, 1985, 729, met noot OLLU, J.-J.; Rouen, 6 februari 1986, *D.M.F.*, 1988, 40, met noot.

Een juiste toepassing nochtans in Rouen, 21 februari 1985, *D.M.F.*, 1985, 683 (samenvatting).

⁴⁸ Rouen, 21 november 1979, *D.M.F.*, 1980, 531: op grond van de artt. 9 en 11 van de nieuwe Code de procédure civile wordt de zeevervoerder bevolen de bewijsstukken over te leggen waarover hij beschikt, daar deze kunnen aantonen dat ofwel hijzelf ofwel de douaneautoriteiten aansprakelijk zijn voor de schade.

⁴⁹ Cf. *supra*, referenties aangehaald in voetnoten nrs. 15 en 16; cf. voetnoot nr. 5.

⁵⁰ STORME, M., *De bewijslast in het Belgisch privaatrecht*, Gent, Story-Scientia, 1962, nr. 326; cf. VAN GERVEN, W., *Algemeen deel, in Beginselen van Belgisch privaatrecht*, I, Antwerpen, Standaard, 1969, 360-361.

⁵¹ Cf. *supra*, rechtspraak geciteerd in voetnoot nr. 15.

⁵² Antwerpen, 7 oktober 1987, *Eur. Vervoer.*, 1987, 700; cf. *supra*, voetnoot nr. 22.

⁵³ STORME, M., o.c., nr. 325.

⁵⁴ § 291 Zivilprozessordnung: «Tatsachen, die bei dem Gericht offenkundig sind, bedürfen keines Beweises»; cf. RIGAUX, F., *La nature du contrôle de la Cour de Cassation*, Brussel, Bruylant, 1968, nr. 68; STORME, M., o.c., nr. 325.

⁵⁵ Art. 115, al. 2, Codice di Procedura Civile; RIGAUX, F., o.c., nr. 68.

⁵⁶ RIGAUX, F., o.c., nr. 68; STORME, M., o.c., nrs. 325-327.

⁵⁷ Cass., 9 oktober 1980, *Pas.*, 1981, I, 159, met concl. proc.-gen. KRINGS E. (toen adv.-gen.), *A.C.*, 1980-81, *J.T.*, 1981, 70, met concl. proc.-gen. KRINGS, E. (toen adv.-gen.) en noot VANDER ELST, R., *R.C.J.B.*, 1982, 8, met noten VAN COMPENOLLE, J., «L'office du juge et le fondement du litige», en RIGAUX, F., «La scission du fait et du droit et la distinction entre le droit interne et le droit étranger»,

hierboven geciteerde arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen zou de toepassing van deze regel ertoe hebben geleid dat de Belgische rechter zelf had moeten nagaan of de Tunesische wetgeving inderdaad de tussenkomst van een monopolieinstelling bij de lossingswerkzaamheden in de haven verplicht maakte en op die wijze de relatie tussen zeevervoerder en geadresseerde beïnvloedde. De eerbiediging van het recht van verdediging vereist daarbij dat de rechter de zelf opgezochte gegevens ter kennis brengt van de partijen om een onderzoek op tegenspraak mogelijk te maken⁵⁸. Bovendien wordt de opsporingsplicht van de rechter in zekere mate beïnvloed door de conclusies van de partijen⁵⁹. Hierboven is al opgemerkt dat uit dit arrest geenszins blijkt dat de partijen het bestaan van een haveninstelling met staatsmonopolie in de haven van Tunis betwist hebben⁶⁰. Maar door de wettelijke monopoliepositie van de goederenbehandelaar als niet bewezen te beschouwen, vermijdt het hof in dit geval een uitspraak over het kernpro-

bleem, namelijk wanneer de geadresseerde van de goederen voorbehoud moet maken, wanneer er werkelijk zo'n monopolie in het spel is.

10. *Conclusie*. De Belgische rechtspraak en rechtsleer erkennen vrijwel altijd de geldigheid van voorbehoud voor averij en manco, dat door de geadresseerde wordt gemaakt op het ogenblik waarop hij, in zijn hoedanigheid van rechthebbende op de aflevering, zijn goederen gaat afhaken in de douanemagazijnen of in de opslagplaatsen van een goederenbehandelaar met staatsmonopolie. In een uitzonderlijk geval komt daarbij een bewijsprobleem om de hoek kijken, zodat het in de praktijk aan de geadresseerde aan te raden is om het bewijs aangaande de plaatselijke toestand zo sluitend mogelijk te leveren.

In de overvloedige Franse rechtspraak en rechtsleer daarentegen is de situatie voor de geadresseerde minder gunstig, omdat het voorbehoud krachtens de Franse wet moet worden gemaakt op het ogenblik van de aflevering van de goederen en niet op het ogenblik van de materiële weghaling.

Ralph DE WIT
Assistent aan de V.U.B.

R.W., 1981-82, 1471, met noot; *Cass.*, 23 februari 1984, *Pas.*, 1984, I, 727, *A.C.*, 1983-84, 793, *J.T.*, 1984, 498, met noot VANDER ELST, R., *R.W.*, 1984-85, 2387, met noot DE FOER, L., «Taak van de rechter bij toepassing van vreemd recht»; *Cass.*, 3 juni 1985, *Pas.*, 1985, I, 1241, *A.C.*, 1984-85, 1361; VAN HECKE, G. en LENAERTS, K., *Internationaal privaatrecht*, s.l., Story-Scientia, 1989, nr. 353; VAN OMMESLAGHE, P., «Examen de jurisprudence (1974 à 1982). Les obligations», *R.C.J.B.*, 1988, p. 145-148, nr. 231; ERAUW, J., «De ambts-halve toepassing van vreemd recht en de cassatiecontrole op die toepassing», *R.W.*, 1981-82, 1457-1470.

⁵⁸ *Cass.*, 22 oktober 1982, *Pas.*, 1983, I, 254, *A.C.*, 1982-83, 281; *adde* de in voetnoot nr. 49 geciteerde cassatierechtspraak; VAN HECKE, G. en LENAERTS, K., *o.c.*, nr. 353; VAN OMMESLAGHE, P., *o.c.*, *R.C.J.B.*, 1988, p. 147, nr. 231.

⁵⁹ *Cass.*, 23 februari 1984, *Pas.*, 1984, I, 727, *R.W.*, 1984-85, 2387, met noot DE FOER, L., «Taak van de rechter bij toepassing van vreemd recht», *J.T.*, 1984, 498, met noot VANDER ELST, R.; VAN HECKE, G. en LENAERTS, K., *o.c.*, nr. 353.

⁶⁰ *Cf.* *Cass.*, 29 februari 1980, *Pas.*, 1980, I, 805, waar het bestreden arrest wordt vernietigd omdat de rechter zijn beslissing gebaseerd had op een feit (het gebrek in de zaak, terwijl de partijen argumenteerden op grond van de artt. 1382-1383 B.W.) dat, «[...] hoewel het mogelijk kon worden afgeleid uit de gegevens van het dossier dat door de partijen regelmatig besproken kon worden, door de verweerders niet tot staving van hun vordering was aangevoerd,

en betreffende hetwelk eiseres de gelegenheid niet had het bestaan ervan en het verband met de gevraagde schade te betwisten [...]». *Cf.* VAN OMMESLAGHE, P., *o.c.*, *R.C.J.B.*, 1988, p. 148, nr. 232.

In een aantal landen wordt de inhoud van het toepasselijke buitenlandse recht procesrechtelijk behandeld als een feitelijk element; de rechter is voor de vaststelling van die inhoud aangewezen op de elementen, die de partijen aanvoeren: VAN HECKE, G. en LENAERTS, K., *o.c.*, nr. 352, en *gecit. ref.* In Frankrijk wordt aanvaard dat, indien de partij die zich op buitenlands recht beroept, de inhoud daarvan niet kan aantonen, de rechter de *lex fori* zal toepassen: VAN HECKE, G. en LENAERTS, K., *o.c.*, nr. 352, en *gecit. ref.*; ISSAD, M., *Droit international privé*, I, Parijs, Publisud, 1986, 191. In dat verband besliste het Franse Hof van Cassatie in een recent arrest dat de Société tunisienne d'Acconage et de Manutention (STAM – dezelfde vennootschap als in het besproken arrest) moet bewijzen dat de verjaringstermijn voor het instellen van een regresvordering in de Tunesische wetgeving verschilt van die in de Franse wetgeving. Daar STAM daar niet in slaagde, paste de Franse rechter de *lex fori* toe (*Cass.fr.*, 2 oktober 1990, *B.T.*, 1991, 45, met noot).

DE AMIGO TE BRUSSEL, EEN FAMILIEBEDRIJF

Van oudsher bestond er te Brussel een arresthuis, waar burgers in dringende gevallen konden worden opgesloten. Het was de *Vroente* of *Vrunte*. De exploitatie ervan werd door de hertogelijke administratie voor een termijn van drie jaar verpacht, met verplichting geschikte lokalen ter beschikking te houden om de arrestanten te herbergen. Daar het aantal ontvluchtelingen toenam, werd in februari 1521 besloten een aangepast huis te kopen, tegenover de lakenhalle, om het als arresthuis in te richten.

Na de verwoesting van de stad door maarschalk de Villeroy op 13 en 14 augustus 1695, lag het gebouw in puin. Het werd op 15 juli 1705 door de Regering aan de Brusselse magistraat overgedragen. De benaming «vroente» was onder-tussen verspaanst; daar het woord ietwat zoals «vriend» klonk, werd het succesvol door de Spanjaarden vertaald als «Amigo». Pas in 1791 was het nieuw gebouw klaar. Het lag tussen twee herbergen in: aan de kant van de Botermarkt stond het huis «Emmaüs» en aan de overkant het «Oud Stadhuis»¹.

Nadat de Franse legers onze Provinciën veroverd hadden, eisten hun aanvoerders van alle gevangenisbestuurders de lijst van de gevangenen met vermelding van de reden van hun hechtenis². Christian Josep Van Assche, concierge van de Amigo³, beklemtoonde in zijn brief aan de Franse overheid dat de burgers die in zijn inrichting belandden, er slechts tijdelijk verbleven tot op het ogenblik dat ze voor de magistraat verschenen. Op 1 januari 1795 vertoefden 17 verdachten in zijn gevangenis. Gedurende de maand november werden er 39 opgenomen, onder wie vier vrouwen⁴.

In 1798 was concierge Van Assche vierenzeventig jaar en was hij nog steeds in dienst. Het zou voor hem een beroerde tijd worden... In enkele maanden tijd hadden reeds twee van zijn gasten de plaat gepoetst. Een dergelijk voorval bezorgde hem niet alleen administratieve moeilijkheden, maar stelde hem zelfs bloot aan strafrechtelijke vervolgingen. De wet van 4 vendémiaire jaar VI (25 september 1797) bedreigde al wie verantwoordelijk was voor een ontvluchting, met zware straffen. In geval van mededaderschap kon de straf tot twaalf jaar «boeien» bedragen en als de feiten te wijten waren aan nalatigheid of gebrek aan voorzorg, naar gelang van de omstandigheden, van zes maanden tot twee jaar gevangenisstraf.

Op 20 oktober 1798 brak een zekere Dupré uit⁵. De man logeerde in een bovenkamertje, wat reeds eigenaardig kon

voorkomen daar de inrichting officieel slechts over vier keldercachotten beschikte⁶.

Hoewel Dupré op bevel van vrederechter Van Halewijck was opgesloten, had Nicolas Rouppe⁷, toenmalig centraal commissaris voor de Dijle, persoonlijk de conciërge aangeraden de man in afzondering op te sluiten. Zoals hij dat later schriftelijk zal toegeven, was Rouppe ervan op de hoogte dat het bovenkamertje hiervoor geregeld werd gebruikt. Deze kamer sloot met een dubbele deur, maar het was een kinderspel om een paneel te verwijderen en dan rustig het gebouw te verlaten... Uit een later onderzoek zou trouwens blijken dat de bovenkamers niet alleen dienden om bepaalde personen af te zonderen, maar dat ze ook werden verhuurd aan lieden die «niet wensten opgesloten te worden in de gemeenschapszalen van de kelder»⁸.

Na deze ontvluchting werd, op bevel van commissaris Vanderveken, een informatie geopend door vrederechter J.Fr. De Jonghe⁹. De zaak loopt nog gunstig af voor conciërge Van Assche, die in vrijheid wordt gelaten en zijn taak in de amigo mag voortzetten.

Enkele maanden later, op 4 mei 1799, is er echter een nieuwe ontvluchting! Die dag leidden de politieagenten Cas en Quenon een zekere Pierre Delor binnen. Politieagent Boucher, die niet met dienst is, vergezelt zijn collega's voor de pret. Bij het betreden van de amigo ontmoeten ze Anne Cathérine Chénie, de vijfenveertigjarige vrouw van de conciërge, geboren te Scherpenheuvel. Daar zijn nog aanwezig: de zestienjarige dienstmeid, Marie De Feyter, en het zoontje van de conciërge. Het is deze laatste die het ontvangstbewijs opstelt voor de aflevering van de arrestant. Vader Van Assche was die namiddag naar Kuregem gegaan ten einde er een geschikte school te zoeken voor zijn zoontje...

De politiemannen zijn nog in huis, als ook de tweede dienstmeid, Elisabeth Wauters, negentien jaar oud, naar beneden komt. Ze had in de bovenkamer de kachel aangestoken en de tafel gedekt voor vijf gedetineerden. Ze zal trouwens later preciseren dat de gasten een fles wijn hadden besteld en dat ze die een paar huizen verder, bij een zekere Van Meerbeek, was gaan kopen.

Nu verschijnen nog twee andere politieagenten. Ze brengen Nanette Mus, vriendin van Pierre Delor binnen. Ook de huisbaas van het koppel, Antoine Lefèvre, komt toegelopen. Hij had vernomen dat zijn huurders in hechtenis waren genomen en hij kwam de sleutels halen. A. Lefèvre vindt zijn huurders in gezelschap van mevrouw Van Assche in de slaapkamer van de conciërge. Aan de politieagenten wordt dan door de zoon een nieuw ontvangstbewijs afgeleverd, nl. voor N. Mus.

¹ A. HENNE en A. WOUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles*, III, pp. 90 en 106.

² De bestorming van de Bastille was nog levendig in het geheugen van de Franse soldaten. Zo eiste bv. de Franse commandant te Leuven de onmiddellijke invrijheidstelling van alle boeven die opgesloten zaten op de Oude-Brusselsepoort.

³ De titel van «conciërge» was tijdens het Ancien Régime gebruikelijk voor talrijke stadsambtenaren. Oorspronkelijk was de directeur van de amigo «de vroenteheer» (A. HENNE en A. WOUTERS, *o.c.*, II, p. 445).

⁴ Alg. Rijksarch., *Administration centrale du Brabant*, nr. 551.

⁵ Alg. Rijksarch., *Tribunal criminel*, nr. 269, bevat de processtukken.

⁶ Alg. Rijksarch., *Administration centrale*, Rapport sur les prisons, pluviôse an III.

⁷ Nicolas-Jean Rouppe, geboren te Rotterdam op 17 april 1769, overleden te Brussel op 3 augustus 1838. Burgemeester van Brussel tijdens het Frans bewind en na 1830 opnieuw verkozen tot burgemeester.

⁸ Arch. stad Brussel, *Politie*, nr. 368.

⁹ Jacques François De Jonghe was vrederechter van de 8e sectie en woonde op de Grote Zavel, nr. 799. Zijn benoeming dagtekent van 17 frimaire jaar IV.

Vervolgens komt politiecommissaris Melchior Petit, vergezeld van een gemeentebediende, Jacques Donies, een derde arrestant afleveren. De commissaris begeeft zich eveneens naar de slaapkamer van de conciërge om het gevangenisregister te raadplegen... Er was tamelijk veel volk in de slaapkamer, zal mevrouw Van Assche later verklaren!

Hoe gebeurde nu de tweede ontvluchting? Mevrouw Van Assche gaf bevel aan de twee dienstmeisjes om Pierre Delor naar de kelder te brengen. Nanette Mus mocht in de gemeenschappelijke zaal verblijven, daar ze de nacht zou doorbrengen in de kamer van de dienstmeiden. Delor, die blijkbaar goed de gewoonten van het huis kent, vraagt een glas brandewijn om zijn medegevangenen te trakteren. Mevrouw Van Assche schenkt in, het oudste dienstmeisje E. Wauters, neemt het glas en draagt het samen met de sleutels voorop. Delor volgt en het jongste dienstmeisje volgt hem. Plots springt Delor opzij, Marie De Feyter tracht hem te vatten, maar blijft met zijn jas in haar handen. Beide dienstmeisjes zetten de arrestant achterna: Elisabeth Wauters tot aan de straatdeur en Marie De Feyter tot aan het stadhuis. Tevergeefs! De vogel is gaan vliegen. Niemand denkt eraan de buitenwacht te waarschuwen of de hulp van voorbijgangers in te roepen!

Ditmaal is de maat overschreden! Directeur van de jury St. Mosselman wordt met de zaak belast. Deze magistraat cumuleerde, overeenkomstig de Code brumaire, de functies van onderzoeksrechter, voorzitter van de raadkamer, en van de correctionele rechtbank¹⁰.

Het onderzoek start op 8 mei 1799 met een bevel tot medebrenging tegen conciërge Van Assche. Hij wordt 's anderendaags verhoord, nadat bij bevelschrift de vroegere beslissing van de vrederechter betreffende de vorige ontvluchting nietig is verklaard. De conciërge worden bijgevolg beide feiten ten laste gelegd.

Wat de eerste ontvluchting betreft, verklaart Van Assche dat zijn geheugen hem soms in de steek laat... Zijn verklaring stemt hoegenaamd niet overeen met het relaas dat hij eertijds aan de vrederechter gaf. Hij beweert echter dat hij regelmatig inspectie houdt in de gevangenis, maar 's nachts gebeurt dat slechts wanneer hij verdachte geruchten hoort!

Aangaande de tweede ontvluchting kan hij geen uitleg geven, daar hij op het ogenblik van de feiten naar Kuregem was gereisd. Hij was blijkbaar ook geen vlijtig lezer van administratieve literatuur, daar het hem hoegenaamd niet bekend was dat hij het openbaar ministerie en de opdrachtgever van de hechtenis op de hoogte diende te brengen in geval van ontvluchting. Een bevel tot aanhouding werd tegen Van Assche verleend en hij werd opgesloten in de gevangenis genaamd «de Rekenkamer». Op 17 mei werd ook zijn echtgenote voorgeleid. Ze was de Franse taal niet machtig en in het proces-verbaal van verhoor staat vermeld dat haar lezing werd gegeven van haar verklaringen «translat en langue flamande». Ze werd eveneens in de Rekenkamer opgesloten, evenals de twee dienstmeisjes die 's anderendaags worden aangehouden. Ook Elisabeth Wauters is de Franse taal niet machtig.

Op 24 mei is het onderzoek afgerond. Directeur van de jury Mosselman beslist de zaak aan de jury van inbeschuldigingstelling voor te leggen. Hij stelt de akte van beschuldiging op, met omschrijving van de procedure en een uitvoerig relaas van de feiten. Hij roept dan de zeven juryleden op, die onder zijn gezag zullen beslissen. Ter terechtzitting worden de verdachten en zeven getuigen verhoord. De jury beslist nog dezelfde dag de conciërge en de dienstmeisjes vrij te spreken, maar mevrouw Van Assche wordt naar de criminele rechtbank verwezen. Ze wordt dan ook naar de gevangenis van Treurenberg overgebracht. Ze verschijnt op 4 juli 1799 voor haar rechters.

De «tribunal criminel de la Dyle» is samengesteld uit een voorzitter, bijgestaan door vier rechters, een openbaar aanklager, een «commissaire du pouvoir exécutif», een substituit en een griffier. Die commissaire had tot taak de regelmatigheid van de rechtspleging na te gaan.

Voorzitter J.J. Coremans leidt de debatten. Rechter B. Bourgeois¹¹ wordt aangesteld tot openbaar aanklager. Daar de beklaagde en sommige getuigen de Franse taal niet machtig zijn, wordt Gerard Joseph Mors, bediende bij de rechtbank, als tolk aangesteld. Citoyen Petrus De Cauwer, «homme de loi», treedt op als officieuze verdediger¹². Griffier Van Gelder leest de akte van beschuldiging voor. Zeven getuigen, o.m. de twee dienstmeisjes, en op verzoek van de beklaagde, ook Antoine Lefèvre, de huisbaas, worden verhoord.

Na het rekwisitoor en het pleidooi, geeft de voorzitter lezing van de vragen waarover de jury moet beraadslagen. De juryleden trekken zich terug in de beraadslagingskamer en wanneer de beraadslaging beëindigd is, verwittigen ze de voorzitter. Deze stelt dan een van zijn rechters-assessoren aan om, in tegenwoordigheid van de commissaire du pouvoir exécutif, elk jurylid afzonderlijk in een besloten kamer over de gestelde vragen te aanhoren.

Eerst komt aan bod Maek, hoofd van de jury. Met de hand op het hart antwoordt hij met ja of neen op iedere vraag. Telkens wordt zijn antwoord voorafgegaan door de woorden «in eer en geweten». Hij kiest dan een wit of zwart bolletje uit de hand van de rechter en laat dit glijden in de gleuf van witte of zwarte doosjes, die worden voorgelegd naar gelang van het aantal vragen. De hoofdman van de jury woont de verrichtingen van de andere juryleden bij. In tegenwoordigheid van de rechter, de commissaris en de juryleden worden dan de doosjes geopend. Zijn er ten minste drie witte bolletjes aanwezig omtrent een bepaalde vraag, dan wordt de uitslag ten gunste van de beklaagde uitgelegd en dan is hij vrijgesproken. Dat was ook het geval voor mevrouw Van Assche, die vrijspraak geniet en nog diezelfde dag ontslagen wordt uit de Treurenberggevangenis om haar intrek te nemen bij haar familie in de amigo¹³.

Flor LOX

¹⁰ Zie, in verband met Stefanus Mosselman, J. VAN DEN BROECK, *J.B.C. Verlooy vooruitstrevend jurist en politicus uit de 18de eeuw*, pp. 133, 289 en 296.

¹¹ Balthasar Bourgeois, geboren te Brussel in 1767, advocaat bij de Raad van Brabant, op 11 augustus 1791 benoemd tot rechter te Brussel, op 4 mei 1809 procureur van de Keizer, dan raadsheer in het Hof van Beroep te Brussel, raadsheer in het Hof van Cassatie op 4 oktober 1832, overleden op 9 mei 1850.

¹² P. De Cauwer mocht de titel van advocaat niet meer dragen, nu de Orde van Advocaten door de Franse overheerser was opgeheven. De advocaten droegen de titel van «homme de loi».

¹³ Alg. Rijksarch. *Tribunal criminel* nr. 162.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 8 MAART 1991

Voorzitter: de h. Caenepeel

Rapporteur: de h. Verougstraete

Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, procureur-generaal

Advocaten: mrs. Bützler en Simont

Burgerlijke rechtspleging – Uitvoerend beslag – Voor nog te vervallen periodieke schuldvorderingen

Uitvoerend beslag mag in de regel slechts worden gelegd voor een opeisbare vordering. Als de titel krachtens welke een uitvoerend beslag wordt gelegd, mede betrekking heeft op te vervallen periodieke inkomsten, kan geen uitvoerend beslag worden gelegd voor op het ogenblik van het uitvoerend beslag nog niet vervallen bedragen.

T. t/ H. en F.

Conclusie van procureur-generaal H. Lenaerts

Het hof van beroep oordeelt dat «beslag onder derden in werking mag worden gesteld om periodiek te vervallen schuldvorderingen te bekomen en het beslag niet telkens opnieuw op elke vervalldag van een onderhoudsgeld moet worden vernieuwd».

Dit is een analoge toepassing van artikel 1415, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, luidens hetwelk «bewardend beslag kan geschieden tot zekerheid van een schuldvordering inzake te vervallen periodieke inkomsten, wanneer de vereffening daarvan gevaar loopt».

De rechtsleer verdedigt de gelijkstelling van het uitvoerend beslag onder derden met het bewarend beslag ten aanzien van periodieke inkomsten¹. Maar De Leval geeft wel toe dat het om pragmatische redenen is, «par pure facilité procédurale»², omdat het niet redelijk zou zijn de schuldeisers te verplichten telkens voor elke vervallen termijn uitvoerend beslag te leggen.

De gelijkstelling is evenwel niet te verzoenen met de wettelijke verschillen tussen het bewarend beslag en de middelen van tenuitvoerlegging, inzonderheid met de verschillende opzet van beide regelingen.

Bewardend beslag beoogt te vermijden dat de schuldenaar zijn goederen ten nadele van de schuldeiser zou verduisteren. De schuldeiser wil zijn schuldvordering vrijwaren door het nemen van een maatregel van bewarende aard.

Dit louter bewarend karakter van de maatregel verklaart waarom de wet aan de schuldeiser geen te hoge eisen stelt

om bewarend beslag te leggen³. De schuldeiser hoeft, bijvoorbeeld, zelfs geen uitvoerbare titel te hebben. De schuldvordering moet, volgens het eerste lid van artikel 1415 van het Gerechtelijk Wetboek, weliswaar zeker, vaststaand en opeisbaar zijn, maar het tweede lid laat plaats voor een uitzondering, wanneer het bewarend beslag tot zekerheid van periodieke inkomsten moet dienen, maar dan alleen «wanneer de vereffening geen gevaar loopt». Deze uitzondering is precies verantwoord omdat het maar om een louter bewarende maatregel gaat.

Het uitvoerend beslag daarentegen is geen bewarende maatregel, maar een middel tot tenuitvoerlegging. De Koninklijk Commissaris voor de Gerechtelijke Hervorming heeft met nadruk gewezen op het onderscheid tussen beide rechtsfiguren: «Het bewarend beslag is in het stelsel (van het Gerechtelijk Wetboek) autonoom. De grenzen van de middelen tot tenuitvoerlegging (die) thans losgemaakt (zijn) van hun band met de bewarende beslagen, worden ook beter bepaald; zij kunnen slechts aangewend worden wanneer de schuld vaststaat»⁴.

De wet legt t.a.v. het uitvoerend beslag dan ook strikte voorwaarden op en Fettweis merkt daarbij op: «sans la souplesse admise en matière conservatoire»⁵.

De schuldvordering moet, krachtens artikel 1494 van het Gerechtelijk Wetboek, zeker en vaststaand zijn. Dit artikel spreekt weliswaar niet van opeisbaarheid, maar hieruit mag niet worden afgeleid dat dit vereiste niet wordt gesteld voor het uitvoerend beslag. De Koninklijk Commissaris stelt integendeel uitdrukkelijk en zeer algemeen: «De uitvoering kan slechts gebeuren voor vaststaande, zekere en eisbare schulden»⁶. Van enige uitzondering op de regel, zoals dit voor het bewarend beslag het geval is, is hier geen sprake. En wat slechts met tijdsbepaling verschuldigd is, zoals de niet vervallen termijnen van periodieke inkomsten, kan, luidens artikel 1186 B.W., niet geëist worden voordat de vervaltijd verschenen is.

Verweerster geeft toe dat uit deze bepaling volgt dat enkel een opeisbare schuldvordering ten uitvoer kan worden gelegd. Maar dat belet volgens haar – en volgens de hiervoor vermelde rechtsleer – niet dat de gevolgen van het beslag zich uitstrekken tot te vervallen termijnen, omdat de schuldeiser betaling van de periodieke inkomsten maar kan eisen naarmate de termijnen vervallen zijn. Zo alleen een opeisbare schuldvordering ten uitvoer kan worden gelegd, volgt daaruit dan niet dat opeisbaarheid een noodzakelijk vereiste is voor het uitvoerend beslag, aangezien dit precies een middel tot gedwongen tenuitvoerlegging is? En de niet vervallen termijnen zijn niet opeisbaar op het ogenblik dat beslag wordt gelegd en zullen misschien nooit opeisbaar worden.

Een belangrijk verschil tussen het bewarend en het uitvoerend beslag is ook dat voor dit laatste de schuldeiser, volgens de artikelen 1494 en 1495 van het Gerechtelijk Wet-

¹ G. DE LEVAL, *La saisie-arrêt*, nr. 170; *id.*, *Traité des saisies*, nr. 226; VAN COMPERNOLLE, «Examen de jurisprudence – Saisie conservatoire et voies d'exécution», *R.C.J.B.*, 1987, nrs. 45 e.v.

² *Traité des saisies*, nr. 226.

³ FETTWEIS, *Manuel de procédure civile*, 1987, nr. 986.

⁴ *Verslag over de Gerechtelijke Hervorming*, I, blz. 557.

⁵ *Op. cit.*, nr. 1015.

⁶ *Op. cit.*, I, blz. 556.

boek, een uitvoerende titel moet hebben; en als die titel een vonnis is, moet dit worden betekend en kan pas een maand na de betekening beslag worden gelegd, tenzij de voorlopige uitvoering daarvan wordt gelast. Artikel 1414 daarentegen laat bewarend beslag toe op grond van elk vonnis zodra het is uitgesproken, zelfs wanneer het niet uitvoerbaar is.

Ten slotte moge nog de aandacht worden gevestigd op artikel 1539, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, luidens hetwelk uitvoerend beslag onder derden ook kan slaan op schuldvorderingen met tijdsbepaling, voorwaardelijke of betwiste schuldvorderingen die de schuldenaar toebehoren; wat volgens het arrest van 12 mei 1898 ook de eventuele schuldvordering insluit, gegrond op een bestaand recht⁷.

De wetgever heeft dus ook t.a.v. het uitvoerend beslag de niet opeisbare schuldvordering niet uit het oog verloren; maar hij heeft deze alleen in aanmerking genomen wat de schuldvordering van de *schuldenaar* betreft. Zo hij het beslag onder derden ook toelaatbaar had geacht tot zekerheid van een niet opeisbare schuldvordering, zou hij dit dan niet uitdrukkelijk hebben voorgeschreven zoals hij voor het bewarend beslag heeft gedaan? Ook in dit opzicht is het verschil tussen beide wettelijke regelingen opvallend.

Dit en de overige vermelde verschillen verzetten zich tegen de gelijkstelling van het bewarend en het uitvoerend beslag.

Tot zekerheid van de betaling van periodieke inkomsten, zoals onderhoudsgeld, moet uitvoerend beslag worden gelegd voor de vervallen termijnen en bewarend beslag voor de bedragen die op het ogenblik van het beslag nog niet vervallen zijn.

Het middel is gegrond.

Conclusie: vernietiging.

Arrest

Gelet op het bestreden arrest, op 21 mei 1990 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 1415, tweede lid, 1494, 1542 van het Gerechtelijk Wetboek en 1186 van het Burgerlijk Wetboek;

doordat het hof van beroep eiser veroordeelt tot gewoon schuldenaar voor de oorzaken van het derdenbeslag van 22 december 1986 ten bedrage van 1.951.668 frank, de gerechtelijke interest en de kosten, waarbij de maandelijksse onderhoudsgelden per 1 mei 1989 61.920 frank bedragen, aangepast aan de index per 1/10 van elk jaar, onder meer op grond: «dat (eiser) ten onrechte inroept dat hij slechts gehouden is tot de vervallen onderhoudsgelden; dat immers (eiser) tot dezelfde schuld en op dezelfde wijze is gehouden als tweede (verweerder); dat er geen reden tot beperking van de schuld in de persoon van (eiser) bestaat; dat het beslag onder derden in werking mag worden gesteld om periodiek te vervallen schuldvorderingen te bekomen en het beslag niet telkens opnieuw op elke vervalldag van een onderhoudsgeld moet worden vernieuwd»;

terwijl inzake uitvoerend beslag, overeenkomstig de artikelen 1494 van het Gerechtelijk Wetboek en 1186 van het Burgerlijk Wetboek, de schuldvordering van de beslaglegger niet enkel vaststaande en zeker, maar ook opeisbaar moet

zijn; een zaak slechts opeisbaar is, wanneer de schuldeiser er onmiddellijk betaling kan van eisen van de schuldenaar en deze toepassingsvoorwaarde strikt dient te worden beoordeeld, in tegenstelling tot het bewarend beslag dat, krachtens de uitdrukkelijke bewoordingen van artikel 1415, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, ook kan geschieden tot zekerheid van een schuldvordering inzake «te vervallen periodieke inkomsten», wanneer de vereffening daarvan gevaar loopt; deze uitdrukkelijk door de wetgever ingevoerde uitzondering op het opeisbaarheidsvereiste inzake beslag evenwel geenszins bij analogie kan worden uitgebreid tot het uitvoerend beslag, inzonderheid het uitvoerend derdenbeslag; dit beslag dus niet kan worden toegestaan voor toekomstige «periodiek te vervallen schuldvorderingen» die niet vaststaan noch opeisbaar zijn, doch integendeel, zoals eiser bij conclusie had aangevoerd, slechts voor de op het ogenblik van het uitvoerend beslag vervallen onderhoudsgelden, en de wetgever, indien hij had willen afwijken – inzake uitvoerend (derden)beslag – van de vereiste opeisbare en vaststaande aard van de schuldvordering, zonder twijfel een met artikel 1415, tweede lid, vergelijkbare bepaling zou hebben ingelast, quod non, zodat het hof van beroep niet wettig beslist dat eiser ten onrechte inroept «dat hij slechts gehouden is tot de vervallen onderhoudsgelden» en «dat het beslag onder derden in werking mag worden gesteld om periodiek te vervallen schuldvorderingen te bekomen en het beslag niet telkens opnieuw op elke vervalldag van een onderhoudsgeld moet worden vernieuwd» (schending van alle in het middel aangeduide wetsbepalingen);

Overwegende dat het arrest, zonder deswege te worden bekritiseerd, vaststelt dat verweerder bij beschikking van 16 oktober 1981 veroordeeld werd om een geïndexeerd onderhoudsgeld van 60.000 frank per maand te betalen met ingang van 1 september 1986, dat op 22 december 1986 ten laste van verweerder in handen van eiser uitvoerend beslag onder derden werd gelegd en dat eiser op verzoek van verweerder werd gedagvaard «om zich gewoon schuldenaar te zien en horen verklaren voor de oorzaken van het beslag»; dat het arrest eiser voor het geheel van de oorzaken van het beslag alsmede voor de kosten daarvan tot schuldenaar verklaart en beslist dat er geen reden is om de schuld waartoe eiser op dezelfde wijze is gehouden als verweerder, te beperken tot de reeds vervallen onderhoudsgelden;

Overwegende dat, luidens artikel 1494 van het Gerechtelijk Wetboek, geen uitvoerend beslag op roerende en onroerende goederen mag worden gelegd dan krachtens een uitvoerbare titel en wegens vaststaande en zekere zaken;

Overwegende dat, krachtens artikel 1186 van het Burgerlijk Wetboek, hetgeen slechts met tijdsbepaling verschuldigd is, niet kan worden geëist voordat de vervaltijd verschenen is;

Overwegende dat uit de samenhang van beide bepalingen voortvloeit dat een uitvoerend beslag in de regel slechts mag worden gelegd voor een opeisbare vordering; dat, als de titel krachtens welke een uitvoerend beslag wordt gelegd, mede betrekking heeft op te vervallen periodieke inkomsten, geen uitvoerend beslag kan worden gelegd voor op het ogenblik van het uitvoerend beslag nog niet vervallen bedragen;

Dat het arrest, door te beslissen dat er geen reden is tot beperking van de schuld in de persoon van eiser, de artikelen

⁷ A.C., 1988-89, nr. 520.

1494 van het Gerechtelijk Wetboek en 1186 van het Burgerlijk Wetboek schendt;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 15 MAART 1991

Voorzitter: de h. Caenepeel

Rapporteur: mevr. Baeté-Swinnen

Openbaar ministerie: de h. D'Hoore

Advocaten: mrs. Bützler en Delahaye

Echtscheiding – Beperking van de uitkering na echtscheiding in de tijd.

De feitenrechter kan, rekening houdende met de inkomsten en mogelijkheden van de uitkeringsgerechtigde, haar een uitkering na echtscheiding toekennen voor een beperkte tijdsduur.

Gelet op het bestreden arrest, op 15 mei 1990 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Over het middel, gesteld als volgt: «schending van de artikelen 301 van het Burgerlijk Wetboek (zoals vervangen bij artikel 1 van de wet van 9 juli 1975) en 591, enig lid, 7° van het Gerechtelijk Wetboek, zoals gewijzigd bij artikel 78 van de wet van 31 maart 1987 tot wijziging van een aantal bepalingen betreffende de afstamming,

doordat het hof van beroep aan eiseres een maandelijkse uitkering na echtscheiding toekent bepaald op 27.000 frank, die echter niet meer verschuldigd zal zijn na verloop van vier jaar, volgend op de overschrijving van het beschikkend gedeelte van het echtscheidingsvonnis van 30 juni 1989,

terwijl de uitkering na echtscheiding toegekend op grond van artikel 301 van het Burgerlijk Wetboek zowel een indeminutair als een alimentair karakter vertoont; door te beslissen dat de uitkering vier jaar na de overschrijving niet meer verschuldigd zal zijn, afbreuk wordt gedaan aan het alimentair karakter van de uitkering nu het hof van beroep immers onmogelijk kan voorzien dat op dat ogenblik eiseres tot cassatie niet meer behoeftig zal zijn; na de echtscheiding de vrederechter op grond van artikel 591, enig lid, 7° van het Gerechtelijk Wetboek bevoegd is om uitspraak te doen over het toekennen, verhogen, verminderen, opheffen of kapitaliseren van de uitkering; de rechtbank, door het beperken van de uitkering tot een termijn van vier jaar volgend op de overschrijving van het beschikkend gedeelte van het echtscheidingsvonnis zich aldus een bevoegdheid toeëigent die aan de vrederechter toekomt, zodat het hof van beroep door aan eiseres een uitkering na echtscheiding toe te kennen bepaald op 27.000 frank per maand, die echter niet meer verschuldigd zal zijn na verloop van vier jaar, volgend op de overschrijving van het beschikkend gedeelte van het echtscheidingsvonnis zowel artikel 301 van het Burgerlijk Wetboek als artikel 591, enig lid, 7° van het Gerechtelijk Wetboek, respectievelijk gewijzigd zoals aangegeven in de aanhef van het middel, schendt»;

Overwegende dat de rechter die overeenkomstig artikel 301, § 1, van het Burgerlijk Wetboek, aan de echtgenoot die de echtscheiding heeft verkregen een uitkering toekent die

hem in staat kan stellen in zijn bestaan te voorzien op een gelijkwaardige wijze als tijdens het samenleven, rekening moet houden met de inkomsten en de mogelijkheden van de uitkeringsgerechtigde echtgenoot; dat hij over die inkomsten en mogelijkheden op onaantastbare wijze oordeelt;

Overwegende dat het arrest de inkomsten en mogelijkheden van eiseres onderzoekt; dat het, na erop te hebben gewezen dat eiseres belangrijke onroerende goederen bezit en ook gerechtigd is in de opbrengst of de verkoop van het onroerend goed van de huwelijksgemeenschap, overweegt dat «(eiseres) steeds gewerkt heeft en aldus over voldoende beroepskennis en -ervaring beschikt om zich als jonge vrouw op de arbeidsmarkt te handhaven» en dat «in deze omstandigheden de uitkering, zoals door de eerste rechter bepaald, (eiseres) in staat moet stellen, rekening gehouden met haar inkomsten en mogelijkheden, de levensstandaard van tijdens het samenleven te behouden»; dat het vervolgens oordeelt «dat echter, gelet op het kortstondige verloop van het huwelijk, de beroepsmogelijkheden van (eiseres) en haar persoonlijk vermogen, het aangewezen voorkomt de uitkering te beperken tot een periode van vier jaar van de overschrijving van het echtscheidingsvonnis»;

Dat het arrest aldus impliciet vaststelt dat eiseres, gelet op haar inkomsten en mogelijkheden, na een verloop van vier jaar in staat zal zijn zelf in haar bestaan te voorzien op een gelijkwaardige wijze als tijdens het samenleven; dat het zodoende geen afbreuk doet aan het alimentair karakter van de uitkering en artikel 301, § 1, van het Burgerlijk Wetboek niet schendt;

Overwegende, voor het overige, dat artikel 591, 7°, van het Gerechtelijk Wetboek, eraan niet in de weg staat dat de rechter die uitspraak doet over de echtscheiding, de door hem op grond van artikel 301, § 1, van het Burgerlijk Wetboek toegekende uitkering in de tijd beperkt;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

...

NOOT – De beperking van de uitkering na echtscheiding in de tijd. Een doorbraak?

1. Voortaan is geen twijfel meer mogelijk: de rechter die aan de onschuldige echtgenoot een uitkering na echtscheiding toekent, kan deze uitkering in de tijd beperken en kan bv. beslissen dat de uitkering vier jaar na de overschrijving van de echtscheiding «niet meer verschuldigd zal zijn».

Reeds vroeger was dat sporadisch door lagere rechtbanken beslist (o.m. Rb. Mechelen, 7 december 1978, *R.W.*, 1979-80, 1136, met goedkeurende noot J. Pauwels).

Dat deze rechtspraak door het Hof van Cassatie werd bevestigd mag evenwel een echte doorbraak in het alimentatierecht na echtscheiding genoemd worden.

Al zijn daarmee alle problemen zeker niet van de baan.

2. Tegen de beslissing van het Hof van Beroep te Antwerpen werd een tweeledig cassatiemiddel aangevoerd:

a. De beperking van de uitkering in de tijd doet afbreuk aan het alimentair karakter van de uitkering, aangezien het Hof van Beroep onmogelijk kan voorzien dat de uitkeringsgerechtigde vrouw vier jaar later niet meer behoeftig zal zijn (schending van artikel 301 B.W.).

b. Het Hof van Beroep laat toe dat de rechtbank van eerste aanleg zich een bevoegdheid toeëigent die aan de vrederechter toekomt (schending van artikel 591, 7°, Ger. W.).

3. Het middel wordt verworpen op grond van volgende overwegingen:

a. De feitenrechter doet geen afbreuk aan het alimentair karakter van de uitkering nu hij *impliciet* vaststelt dat de uitkeringsgerechtigde, gelet op haar inkomsten en mogelijkheden, na verloop van vier jaar in staat zal zijn zelf in haar bestaan te voorzien op een gelijkwaardige wijze als tijdens het samenleven. Over die inkomsten en mogelijkheden oordeelt de feitenrechter op onaantastbare wijze. In casu hield hij rekening met:

- het kortstondige verloop van het huwelijk;
- de beroepsmogelijkheden van de vrouw, die steeds gewerkt heeft en aldus over voldoende beroepskennis en -ervaring beschikt om zich als jonge vrouw op de arbeidsmarkt te handhaven;
- het persoonlijk vermogen van de vrouw, die belangrijke onroerende goederen bezit en gerechtigd is in de opbrengst of de verkoop van het onroerend goed van de huwelijksgemeenschap.

b. Artikel 591, 7°, Ger. W. (dat slechts een bevoegdheidsregel is) staat eraan niet in de weg dat de echtscheidingsrechter de door hem toegestane uitkering in de tijd beperkt.

4. Ook al blijft het Hof van Cassatie uitgaan van het tegelijk indemnitaire en alimentaire karakter van de uitkering na echtscheiding, toch gaat het indemnitaire karakter meer en meer doorwegen. Dit blijkt uit het besproken arrest en uit het arrest van 21 januari 1988 (*R.W.*, 1988-89, 499), dat de uitkeringschuld na echtscheiding van de onder gemeenschap van goederen hertrouwde echtgenoot als een eigen schuld beschouwt.

5. Het belang en de draagwijdte van het besproken arrest hangt in belangrijke mate af van het antwoord dat op volgende vraag gegeven wordt: wat indien de uitkering, ingevolge omstandigheden onafhankelijk van de wil van de uitkeringsgerechtigde (bv. ziekte, werkloosheid), na verloop van vier jaar, in ruime mate ontoereikend is geworden, om haar in staat te stellen in haar bestaan te voorzien op een gelijkwaardige wijze als tijdens het samenleven (art. 301, § 3 B.W.)?

Kan de beslissing van de rechtbank dan nog herzien worden door de vrederechter of niet?

Als kan aangenomen worden dat deze vraag door het Hof van Cassatie *impliciet* negatief is beantwoord, dan heeft het arrest inderdaad historische betekenis. En dit kan o.i. aangenomen worden, omdat:

- in casu de feitenrechter duidelijk had beslist dat de uitkering vier jaar na de overschrijving «niet meer verschuldigd zal zijn»;
- het indemnitaire karakter van de uitkering na echtscheiding steeds meer wordt benadrukt (zie hoger);
- de rechter de uitkering toch ook te allen tijde door een kapitaal kan vervangen, weliswaar op verzoek van minstens de uitkeringsplichtige echtgenoot (art. 301, § 5, B.W.).

Met een zware verantwoordelijkheid gelegd op de feitenrechter, die gepaard moet gaan met een duidelijke motivering, zodat het ons gevaarlijk lijkt te stellen dat de feitenrechter de inkomsten en mogelijkheden van de uitkeringsgerechtigde op onaantastbare wijze beoordeelt.

6. Dat de zaken moeilijk liggen blijkt uit de rechtsvergelijking. Zowel in Frankrijk als in Nederland is in de wetgeving uitdrukkelijk voorzien dat de uitkering na echtscheiding in de tijd kan worden beperkt.

Artikel 276-1 van de Franse Code civil bepaalt in verband met de «*prestation compensatoire*», die een meer uitgesproken indemnitaire karakter heeft dan onze uitkering na echtscheiding: «*La rente est attribuée pour une durée égale ou inférieure à la vie de l'époux créancier*» (voor een toepassing, zie Cass. fr., 7 juli 1983, *Gaz. Pal.*, 1984, 1, *Panor.* 50, obs. Grimaldi).

Luidens artikel 273 van dezelfde Code heeft de «*prestation compensatoire*», ongeacht ze onder vorm van een kapitaal of een rente wordt toegekend, een forfaitaire karakter, maar het artikel vervolgt: «*Elle ne peut être révisée même en cas de changement imprévu dans les ressources ou les besoins des parties, sauf si l'absence de révision devait avoir pour l'un des conjoints des conséquences d'une exceptionnelle gravité*». Niets belet in dergelijk geval de herziening van een in de tijd beperkte uitkering.

7. In Nederland bepaalt artikel 157, lid 3 B.W. dat de rechter de uitkering na echtscheiding onder bepaalde voorwaarden of voor een bepaalde termijn kan toekennen. «*Hoewel ook zonder wetsbepaling de rechter hiertoe bevoegd zou kunnen worden geacht is het toch raadzaam geoordeeld dit in de wet vast te leggen*» (Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht, Personen- en familierecht, II, 12e druk, door J. De Ruiter en J.K. Moltmaker, Tjeenk Willink, Zwolle, 1986, 306).

De uitkering voor een bepaalde termijn is op zichzelf evenwel niet onaantastbaar; herziening in geval van gewijzigde omstandigheden blijft mogelijk overeenkomstig art. 401 Ned. B.W. (H.R., 18 december 1981, *N.J.*, 1982, 285, noot E.A.A.L.).

Indien echter wordt vastgesteld dat de vrouw het aan zichzelf heeft te wijten dat zij niet in haar eigen levensonderhoud kan voorzien, is een daarop gegronde limitering «in beginsel» niet meer voor wijziging vatbaar; maar aan een beslissing van zo ingrijpende aard stelt de Hoge Raad hoge motiveringseisen (zie Asser, *o.c.*, 306-307 en de aldaar geciteerde arresten van de Hoge raad; adde H.R., 12 december 1986, *N.J.*, 1987, 625).

8. Gelet op zijn grote vrijheid bij de vaststelling van de uitkering, kan de rechter de uitkering niet alleen limiteren, gelet op de tijdelijkheid van de behoeften van de vrouw, maar ook, gelet op de korte duur van het huwelijk (H.R., 27 april 1984, *N.J.*, 1985, 103, noot E.A.A.L.); als die omstandigheid door de rechter van allesbeheersende betekenis wordt geacht, kan geen verandering optreden zodat artikel 401 B.W. niet voor toepassing in aanmerking komt (Asser, *o.c.*, 309 en de rechtspraak van de Hoge Raad aldaar geciteerd).

9. Omdat artikel 157, lid 3 en artikel 401 Ned. B.W. (zoals trouwens ook artikel 273 en artikel 276-1 Franse C.C. en artikel 301, § 1 en artikel 301, § 3 B.W.) moeilijk met elkaar te verzoenen zijn, wordt in Nederland sinds jaren gewerkt aan wetsontwerp 19295 (1985) houdende limitering van de alimentatieduur na scheiding.

Dit wetsontwerp werd voorbereid door een Interdepartementale Werkgroep die in 1982 haar rapport «*Grenzen aan de alimentatieduur*» neerlegde (zie Gisolf, R.C., «*Alimentatie: hoelang? hoe?*», *Tijds. Fam. Jeugd.*, 1983, 30 e.v.).

Voorgesteld wordt om bij iedere alimentatiebeslissing de duur van de alimentatieplicht vast te leggen aan de hand van een aantal relevante factoren, doch met een maximum van 12 jaar; deze termijn kan uitzonderlijk door toepassing van een hardheidsclausule worden verlengd tot maximum 18 jaar (of, in een latere versie, tot het ogenblik dat de alimentatiegerechtigde pensioen ontvangt). Voor de kinderloze huwelijken van korter dan 5 jaar zou de alimentatieplicht ten hoogste zoveel jaren duren als het huwelijk zelf geduurd heeft.

Het wetsontwerp stuit in Nederland echter op meer en meer kritiek (zie Hammerstein-Schoonderwoerd, W., «Geef ons heden... géén limitering», *Tijds. Fam. Jeugdr.*, 1989, 49).

10. Het lijkt inderdaad niet wenselijk, want niet mogelijk, de menselijke levensloop, in al zijn diversiteit, in wetteksten te vatten en te regelen.

De rechter staat hier voor een eigen verantwoordelijkheid.

In het licht van het besproken cassatiearrest kunnen volgende krachtlijnen geformuleerd worden:

1) behoudens bijzondere motivering van de feitenrechter is de uitkering na echtscheiding niet beperkt in de tijd (maar wel herzienbaar);

2) mits bijzondere motivering kan de uitkering in de tijd beperkt worden (zonder mogelijkheid tot herziening).

Bijzondere motieven kunnen gevonden worden in:

a) de financiële en beroepsmogelijkheden van de uitkeringsgerechtigde (rekening houdende met leeftijd, kind-last, gezondheidstoestand, beroepservaring en opleiding), en/of

b) de duur van het huwelijk.

J. Gerlo

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 16 MAART 1990

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplas

Raadsheren: de hh. Luyckx en Renaers

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaten: mrs. Brugmans en Vanstaen

Cheque – Zonder dekking – 1. Oplichting – 2. Drank-schuld

1. Als een lening werd toegestaan wegens het vertrouwen dat de beklaagde genoot als goede klant en niet wegens de afgifte van een cheque of enig ander bedrieglijk maneuver, kan er geen sprake zijn van oplichting of misbruik van vertrouwen.

2. De vordering tot betaling van dronkenmakende dranken die in een drankgelegenheid werden verbruikt is luidens art. 17 van de besluitwet van 14 november 1939 betreffende de betoel-geling van de dronkenschap in rechte niet ontvankelijk.

De omstandigheid dat de vordering van de drankslijter mid-dels een burgerlijke-partijstelling op grond van de uitgifte van een cheque zonder dekking wordt ingeleid, heeft geen invloed op de niet-ontvankelijkheid van deze vordering.

H. t/ V.

Overwegende dat de beklaagde wegens uitgifte van twee cheques zonder dekking veroordeeld is bij vonnis van de Correctionele Rechtbank te Antwerpen van 3 oktober 1988, welk vonnis in kracht van gewijsde is gegaan;

Overwegende dat, ingevolge een rechtstreekse dagvaar-ding door de burgerlijke partij, de beklaagde ook werd ver-volgd wegens misbruik van vertrouwen of oplichting daar «de rechtstreeks gedaagde de gelden slechts heeft kunnen ontvangen op belofte van terugbetaling ten laatste op datum vermeld op de cheque»; dat met andere woorden de recht-streeks dagende partij aanvoerde dat er niet alleen uitgifte was van twee cheques ten belope van 310.000 fr. zonder voorafgaand fonds, maar dat er bovendien oplichting werd gepleegd door middel van de uitgifte van die cheques;

Overwegende dat de eerste rechter terecht beide zaken wegens verknochtheid heeft gevoegd daar het om één zelfde feit gaat, in zoverre het de uitgifte van de twee cheques zon-der dekking van respectievelijk 300.000 fr. en 10.000 fr. en de oplichting betreft; dat de beklaagde aanvoert dat pas na de verjaring van de feiten van oplichting rechtstreeks gedag-vaard werd; dat het misdrijf van uitgifte van cheque zonder dekking evenwel niet was verjaard op het ogenblik van de rechtstreekse dagvaarding en dat de oplichting, voor zover ze bewezen mocht zijn, één zelfde strafbaar feit oplevert met deze uitgifte van cheques zonder dekking zodat dient te wor-den aangenomen dat de rechtstreekse dagvaarding tijdig is gebeurd;

Overwegende echter dat er te dezen geen afdoend bewijs werd geleverd dat de beklaagde zich schuldig heeft gemaakt aan oplichting, laat staan aan misbruik van vertrouwen; dat met de eerste rechter moet worden aangenomen dat niet be-wezen is dat de beklaagde de som van 300.000 fr. heeft ont-vangen tegen afgifte van de eerste cheque;

Overwegende dat de burgerlijke partij een lening heeft toegestaan aan de beklaagde en dat het geld hem werd over-handigd omdat hij een goede klant was en geregeld veel geld verteerde in de instelling van de klager, maar dat op geen enkel ogenblik sprake is geweest van een overhandiging van een geldsom tegen afgifte van een cheque; dat m.a.w. de le-ning werd toegestaan wegens het vertrouwen dat de burger-lijke partij had in een goede klant en niet wegens de afgifte van de bewuste cheque of door middel van enig ander be-drieglijk maneuver; dat het misdrijf van oplichting of mis-bruik van vertrouwen dan ook terecht niet bewezen werd verklaard en dat de burgerlijke-partijstelling uit dien hoofde dan ook terecht als niet ontvankelijk werd afgewezen;

Overwegende dat de burgerlijke partij ook rechtstreeks heeft gedagvaard wegens oplichting voor een bedrag van 10.000 fr. op grond van de uitgifte van een tweede cheque zonder dekking ten belope van 10.000 fr.;

Overwegende dat, ter terechtzitting ondervraagd, zowel de burgerlijke partij als de beklaagde hebben gepreciseerd dat dit bedrag van 10.000 fr. de vereffening betreft van een voorafgaande drankschuld; dat m.a.w. de beklaagde, die ge-regeld tijdens het weekeinde 7.000 tot 40.000 fr. verteerde (zie de verklaring van de burgerlijke partij), zijn drankschuld in de bar van de burgerlijke partij heeft vereffend door mid-del van deze cheque; dat de schuld van de beklaagde dus wel degelijk de betaling betrof van dronkenmakende dran-ken die in de drankgelegenheid van de burgerlijke partij wa-

ren verbruikt; dat trouwens aan de hand van de ter terechtzitting verstrekte toelichting en de gegevens vervat in de conclusie van de burgerlijke partij, betreffende het speciale genre van bar (exploitatie in de vorm van «club», portier, grof verteer, verlenen van «diensten» en «prestaties») het geen twijfel lijdt dat uitgaven van 7.000 tot 40.000 fr. tijdens één weekeinde geen betrekking hebben op het verbruik van appelsap, priklimonade of kokosmelk, maar wel degelijk wijzen op dronkenmakende dranken, zij het champagne, krambamboeli, overjarige chievas of enig andere ratafia;

Overwegende dat de vordering van de burgerlijke partij tot betaling van deze dronkenmakende dranken die in de drankgelegenheid van deze partij werden verbruikt, luidens artikel 17 van de besluitwet van 14 november 1939 betreffende de beteugeling van de dronkenschap in rechte niet ontvankelijk is; dat de omstandigheid dat de vordering van de drankslijter te dezen middels een burgerlijke-partijstelling op grond van de uitgifte van een cheque zonder dekking werd ingeleid, geen invloed heeft op de niet-ontvankelijkheid van deze vordering;

Overwegende dat bovendien de uitgifte van deze cheque van 10.000 fr. niet kan worden bestempeld als een element van een oplichting, daar deze dronkschuld, volgens de verklaringen van beide partijen, reeds bestond vóór de uitgifte van deze cheque zodat de schade niet is veroorzaakt door de uitgifte van de cheque zonder dekking maar door de wanbetaling van de voorafbestaande schuld;

...

NOOT – *Uitgifte van cheques zonder dekking ter delging van dronkschulden*

1. Op 28 juni 1983 en op 1 juli 1983 maakt de genaamde V. zich schuldig aan de uitgifte van twee cheques zonder dekking, respectievelijk ten bedrage van 300.000 en 10.000 fr. Hij wordt hiervoor gedagvaard door het openbaar ministerie (zaak I). De burgerlijke partij heeft op haar beurt V. rechtstreeks gedagvaard uit hoofde van hetzij oplichting hetzij misbruik van vertrouwen, ten bedrage van 310.000 fr., bedrag van de twee cheques (zaak II). Op 3 oktober 1988 velt de Correctionele Rechtbank te Antwerpen vonnis: zij besluit tot voeging van de Zaken I en II wegens verknochtheid, veroordeelt V. uit hoofde van de telastlegging van de zaak I, spreekt hem vrij voor de zaak II en verklaart zich onbevoegd om kennis te nemen van de vordering van de rechtstreeks dagende partij gelet op deze vrijspraak. Tevens, en dit zal hoofdzakelijk het voorwerp uitmaken van onze bespreking, verklaart de rechtbank de vordering van de burgerlijke partij in de zaak I niet ontvankelijk. Tegen dit vonnis wordt hoger beroep ingesteld door de burgerlijke, tevens rechtstreeks dagende, partij.

2. Het lijdt geen twijfel dat de uitgifte van de ongedekte cheques en de beweerdte oplichting of het misbruik van vertrouwen, één zelfde feit opleveren en dat beide zaken terecht werden gevoegd. De enige bedenking die hierbij kan worden gemaakt is of we ons niet bevinden voor een geval van ondeelbaarheid dan wel van verknochtheid. Het gaat hier immers om eendaadse samenloop, waarbij de band tussen de strafbare feiten zo hecht is dat zij niet los van elkaar kunnen worden behandeld (M. FRANCHIMONT, A. JACOBS, A. MASSSET –, *Manuel de procédure pénale*, p. 508).

3. Wij hebben reeds de gelegenheid gehad de problemen uiteen te zetten die de burgerlijke partij kan ervaren bij uitgifte van ongedekte cheques (A. WINANTS, «Over de uitgifte van cheques zonder dekking», *R.W.*, 1978-79, 1769).

De uitgifte van een cheque zonder dekking is tevens een oplichting wanneer de overhandiging van een ongedekte cheque bepalend is geweest voor de levering van voorwerpen of het ter beschikking stellen van fondsen (J. MESSINE, «Aspects nouveaux de l'émission de chèques sans provision», *R.D.P.*, 1973-74, 135).

De burgerlijke partij kan het bedrag van de cheque als schadevergoeding voor de strafrechtbank slechts krijgen wanneer er een rechtstreeks en onmiddellijk oorzakelijk verband bestaat tussen de uitgifte van de cheque en de schade (Hof Brussel, 12 februari 1974, *R.W.*, 1975-76, 2367, met noot A. Vandeplas; Cass., 8 oktober 1985, *Arr. Cass.*, 1985, nr. 70).

Wanneer de uitgifte van de cheque eveneens een oplichting uitmaakt, rijst het probleem niet voor de burgerlijke partij: zij kan de integrale schade terugvorderen. Moelijkheden kunnen zich echter voordoen wanneer het enkel gaat om uitgifte van ongedekte cheques: wij hebben ter zake reeds gewezen op de gevaren van een te enge en restrictieve interpretatie van de causaliteitsleer (A. WINANTS, *op. cit.*, nrs. 19, 20 en 21; zie ook P. DE VROEDE, *De cheque*, Kluwer, 1979, p. 102).

Is de cheque echter uitgegeven ter delging van een voorafbestaande schuld dan is er geen oorzakelijk verband en kan de burgerlijke partij geen vergoeding krijgen bij de strafrechter, uitgezonderd bepaalde specifieke kosten zoals bv. protestkosten (Hof Brussel, 26 juni 1975, *Pas.*, 1976, II, 92; G.A. DAL, «La constitution de partie civile de la victime de l'émission de chèque sans provision», *J.T.*, 1975, 23).

4. In het onderhavige geval was er geen enkel bewijs dat de beklaagde de som van 300.000 fr. slechts had ontvangen na afgifte van een cheque ten belope van dit bedrag en kon er dus van oplichting geen sprake zijn. Maar ook het misdrijf van misbruik van vertrouwen was niet verwezenlijkt. In feite had betrokkene het geld ontvangen als een lening hem toegestaan omdat hij een goede klant was; een geldlening is een verbruiklening en als dusdanig eigendomsoverdragend, zodat er geen misbruik van vertrouwen is (R. DEZEURE, *Misbruik van vertrouwen*, A.P.R., nrs. 183 en 383). Wat de tweede cheque betreft ten bedrage van 10.000 fr., stond vast dat het hier ging om de vereffening van een voorafbestaande schuld. Er was dus geen oplichting en evenmin bestond er een causaal verband tussen de schade en de uitgifte, zodat de burgerlijke partij terecht onontvankelijk werd verklaard.

5. Hetgeen evenwel in het arrest bijzonder interessant is, is dat er nog een ander motief wordt aangehaald om de vordering van de burgerlijke partij onontvankelijk te verklaren, nl. de aard van de schade. De som van 10.000 fr. vertegenwoordigt de vereffening van een dronkschuld en een dergelijke vordering is in rechte niet ontvankelijk op basis van artikel 17 van de besluitwet van 14 november 1939 betreffende de beteugeling van de openbare dronkenschap. Dit artikel luidt als volgt: «Is in rechte niet ontvankelijk, de vordering tot betaling van dronkenmakende dranken die in drankgelegenheden, koffiehuisen, hotels, herbergen en welkdanige dranksluiterijen ook verbruikt worden. – Deze bepaling is niet van toepassing op de vordering tot betaling van schuld aangegaan wegens logement of kostgeld in de hotels en her-

bergen en wegens de eetmalen welke tegelijk dranken en spijsen begripen.»

6. Bewust artikel 17 werd integraal overgenomen uit de wet van 16 augustus 1887 op de openbare dronkenschap. De algemene doelstelling van deze wetten is de bestrijding van het alcoholisme, enerzijds door straffen te bepalen voor de overdadige gebruikers, maar anderzijds ook door deze gebruikers te beschermen tegen de tendens van de exploitanten hen tot drinken aan te zetten.

Uit het verslag van Saintelette in de Kamer (*Parl. Hand.*, 20 juli 1887, pp. 1678-1681) blijkt dat de wetgever een einde wenste te maken aan «la pratique abusive du crédit par les tenanciers de débits de boissons». Daarom werd besloten hun elke vordering in rechte te ontzeggen. De bepaling van artikel 17 van de besluitwet van 14 november 1939 is van openbare orde en moet door de rechter ambtshalve worden opgeworpen.

Dit artikel dient uiteraard te worden gesitueerd in zijn sociale en economische context. Thans is het mogelijk zich in elk warenhuis, in elke kruidenierszaak, dronkenmakende dranken aan te schaffen. Destijds evenwel had het drankgebruik voornamelijk plaats in herbergen, drankgelegenheden e.d., waar dan ook in vele gevallen werd aangezet tot drinken. Dit legt uit waarom artikel 17 spreekt van dronkenmakende dranken die in die specifieke plaatsen vermeld in de besluitwet worden verbruikt. De wet viseert namelijk het gebruik *ter plaatse*. Indien de dronkenmakende dranken elders worden verbruikt, is de vordering wel ontvankelijk (Cass., 15 maart 1894, *Pas.*, 1894, I, 148).

7. Men kan de bepaling van artikel 17 van de besluitwet van 14 november 1939 het best vergelijken met de regeling in het Burgerlijk Wetboek betreffende de speelschulden. Artikel 1665 B.W. bepaalt immers: «De wet laat geen rechtsovereenkomst toe voor een speelschuld of voor de betaling van een weddenschap.» Het spel wordt immers, met uitzondering van de spelen waarmee behendigheid en geoefendheid van het lichaam zijn gemoeid (Cass., 6 februari 1896, *Pas.*, 1896, I, 85), beschouwd als strijdig met de openbare orde en de goede zeden (H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, 1962, I, p. 126). Een speelschuld wordt derhalve geacht een ongeoorloofde oorzaak te hebben (Cass., 19 november 1891, *Pas.*, 1892, I, 18).

Het zou ons te ver leiden in het kader van deze uiteenzetting in te gaan op de juiste juridische aard van spel- en drankschulden. De doctrine is desaanstaande trouwens uitermate verdeeld en het beste bewijs hiervan wordt ons inziens geleverd door prof. R. Dekkers wanneer hij in de in 1975 bijgewerkte versie van het werk van De Page (deel III, p. 283) over het spel en de weddenschap het volgende schrijft: «H. De Page se base sur l'idée que le pari et le jeu sont, en principe, illicites comme contraires aux bonnes mœurs. Et j'ai moi-même adhéré à cette conception. Mais je crois aujourd'hui qu'elle dépasse les intentions du législateur. Celui-ci aurait pu disposer que le jeu et le pari sont interdits. Il ne l'a pas fait, car c'eût été peine perdue. Mais il a refusé toute action en paiement de dettes de jeu...», Prof. Dekkers besluit dan ook dat spel en weddenschap toegelaten zijn, maar enkel een natuurlijke verbintenis doen ontstaan.

Het komt ons voor dat, rekening houdende met de evolutie van de begrippen openbare orde en goede zeden, een zelfde redenering toegepast kan worden op de drankschul-

den. Te dien einde moet worden opgemerkt dat H. De Page, die in algemene regel een tegenstander is van het bestaan van natuurlijke verbintenissen en ze ook niet erkent bij speelschulden, wel schijnt aan te nemen dat er een natuurlijke verbintenis bestaat i.v.m. de toepassing van artikel 17 van de besluitwet van 1939 (H. DE PAGE, *op. cit.*, 1967, III, p. 80).

In de rechtspraak evenwel wordt de natuurlijke verbintenis voor drank- en speelschulden doorgaans niet aanvaard (Kh. Oostende, 7 februari 1936, *R.W.*, 1935-36, 1014; Vred. Antwerpen, 14 februari 1973, *R.W.*, 1972-73, 1394).

8. Is de bepaling van artikel 17 van de besluitwet van 1939 in overeenstemming te brengen met artikel 508bis Sw., dat de bestraffing beoogt van de afzetterij?

Een aantal commentatoren hebben destijds gesproken van een werkelijke antinomie tussen beide bepalingen (H. HOORNAERT, *Le délit de grivèlerie*, 44; P. DELAHAYE, «De afzetterij», *R.W.*, 1937-38, 1009; J. CONSTANT, «Le délit de grivèlerie en droit belge et en droit français», *R.D.P.*, 1940, 298-299). Wij menen dat een dergelijke tegenstrijdigheid niet bestaat en dat de doelstellingen van de wetgever in de onderscheiden bepalingen voor ogen dienen te worden gehouden: artikel 508bis Sw. beoogt de bescherming van de exploitant tegen het bedrog uitgaande van de gebruiker, terwijl artikel 17 van de besluitwet van 1939 de bescherming van de klant tegen mogelijke misbruiken van de exploitant wil verzekeren (A. MARCHAL en J.P. JASPAR, *Traité théorique et pratique de droit criminel*, II, p. 597).

De stelling van J. Constant volgens welke artikel 508bis Sw. enkel de bestraffing beoogt van de niet-uitvoering van een burgerlijke verplichting, stemt ons inziens niet overeen met de wil van de wetgever. Schrijft dezelfde auteur trouwens niet, ditmaal naar aanleiding van het misdrijf van misbruik van vertrouwen «que le droit pénal n'est pas un droit purement sanctionnateur du droit privé. Le délit d'abus de confiance ne consiste pas tant dans la violation du contrat que dans l'appropriation illicite et frauduleuse de la chose confiée à titre précaire. L'abus de confiance est avant tout une infraction contre la propriété» (J. CONSTANT, «L'inexécution des contrats et le droit pénal belge», *R.D.P.*, 1964-65, 140). Ook afzetterij is een misdrijf tegen de eigendommen en moet als dusdanig worden gesanctioneerd. Het is niet onbelangrijk erop te wijzen dat de wet van 29 augustus 1919 op het regime van de alcohol, de zogeheten wet Vandervelde, inmiddels is opgeheven en vervangen door de wet van 28 december 1983 op het verstrekken van sterke drank en betreffende het vergunningsrecht. Het schenken van sterke drank is dus, buiten bepaalde gevallen, niet verboden. Uit de afwezigheid van burgerlijke vordering voor de benadeelde afleiden dat er ook geen strafvervolgung mogelijk zou zijn, gaat niet op (J. CONSTANT, «Le délit de grivèlerie en droit belge et en droit français», *R.D.P.*, 1940, 299).

Wij kunnen ons dan ook niet akkoord verklaren met de rechtspraak volgens welke strafrechterlijke veroordeling niet mogelijk is voor afzetterij van dronkenmakende dranken (Corr. Dinant, 13 januari 1947, *Pas.*, 1947, III, 55) of moet worden beperkt tot het gelijktijdig gebruik van dranken en spijsen (Vred. Antwerpen, 26 januari 1972, *Tijdschr. voor Vrederechters*, 1973, 245; Corr. Brussel, 12e kamer, 30 september 1974, O.M. t/ Nicasi, onuitg.).

9. Het komt ons daarenboven voor dat deze vraag groten-deels achterhaald is door het feit dat de wet van 17 decem-

ber 1963 aan de afzetterij het karakter van klachtmisdrijf heeft ontnomen. De nadruk ligt thans op de bescherming van de gemeenschapsbelangen: al heeft de schuldeiser geen burgerlijke vordering, toch heeft de gemeenschap er belang bij zich te beveiligen tegen de oneerlijke schuldenaar die wist dat hij in de volstreckte onmogelijkheid verkeerde om te betalen (W. DE SMET, *Afzetterij*, A.P.R., nr. 37; A. KEBERS, «La grivèlerie de boissons enivrantes tombe-t-elle sous le coup de l'article 508bis du code pénal?», *J.T.*, 1951, 346). Zoals reeds uiteengezet beoogt artikel 508bis Sw. de bescherming van de exploitant die, gelet op zijn positie, zich in de praktische onmogelijkheid bevindt vooraf de solvabiliteit van de klant na te gaan (*Parl. St., Kamer*, 1934-35, verslag, 128). Door dit verplicht vertrouwen stelt hij zich, meer dan andere handelaars, bloot aan bedrieglijke handelingen. In die optiek moet artikel 508bis Sw. worden gezien als een mogelijkheid om toch wettelijke bescherming te genieten, door bij niet-betaling aangifte te doen van de feiten en eventueel strafvervolgning uit te lokken (E. VAN EECKHOUT, *R.P.D.B.*, complement II, tw. «Grivèlerie», nr. 45).

Of de burgerlijke-partijstelling van de benadeelde exploitant ontvankelijk is, is een andere kwestie. Wijzen we erop dat de tekst van artikel 17 van de besluitwet het heeft over de niet-ontvankelijkheid in rechte van de *vordering tot betaling*. Het zou ons te ver leiden hierop in te gaan, want de hele problematiek van het karakter van de burgerlijke-partijstelling wordt hiermee aangekaart. In de Franse rechtsleer en rechtspraak is de theorie doorgedrongen van de repressieve aard van de burgerlijke-partijstelling, waarmee wordt bedoeld dat de burgerlijke partij in feite ook deel heeft aan de publieke vordering en een moreel belang heeft om het bestaan van een misdrijf te laten vaststellen. J. Granier drukt dit uit als volgt: «La première réparation offerte à la victime, c'est de contraindre son adversaire à affronter la juridiction pénale, de le faire passer en correctionnelle...» (J. GRANIER, «Quelques réflexions sur l'action civile», *J.C.P.*, 1957, I, 1386, nr. 79; zie over deze problematiek ook A. VANDEPLAS, «Over de gedingbeslissende eed», *R.W.*, 1977-78, 2495; R. Verstraeten, *De burgerlijke partij en het gerechtelijk onderzoek*, 460 e.v.). Men dient zich trouwens af te vragen of de oorspronkelijke bedoeling van de wetgever, nl. de bestrijding van het alcoholisme, nog wel wordt bereikt door de bepaling van artikel 17 van de besluitwet van 1939. Worden de afzetterij en het misbruik van alcoholische dranken niet eerder aangemoedigd door de exploitant elke vordering in rechte te ontfangen?

10. Tot slot wensen wij nog een laatste punt aan te raken. Kan de onontvankelijkheid van de burgerlijke vordering worden opgeworpen, op grond van artikel 17 van de besluitwet, wanneer de burgerlijke-partijstelling gebeurt op basis van de uitgifte van een niet-gedekte cheque?

Het hof antwoordt hierop, ons inziens terecht, bevestigend. Zoals de wisselbrief is ook de cheque een abstract waardepapier. In principe kunnen de verweermiddelen geput uit de onderliggende overeenkomst, niet worden tegen-gevoerd: de oorzaak van de verbintenis van de trekker om het bedrag van de cheque te betalen is niet de onderliggende overeenkomst, maar het in leven roepen van de cheque zelf.

De leer van de niet-tegenwerpbaarheid der verweermiddelen wordt echter in bepaalde gevallen getemperd (J. VAN RIJN en J. HEENEN, *Principes de droit commercial*, nr. 2985; P. DE VROEDE, *op. cit.*, p. 8 e.v.): een van die gevallen is wan-

neer de cheque het instrumentum is van een met de openbare orde of de goede zeden strijdige overeenkomst. Aangezien drank- en speelschulden worden geacht een ongeoorloofde oorzaak te hebben en dus geen burgerlijke of natuurlijke verbintenissen doen ontstaan (Vred. Antwerpen, 14 februari 1973, *R.W.*, 1972-73, 1394), kan de begunstigde van de cheque zich niet beroepen op het abstract karakter van dit instrumentum.

Men zou staande kunnen houden dat er door de uitgifte van de cheque een schuldvernieuwing tot stand is gekomen. Rechtsleer en rechtspraak zijn echter formeel: de cheque is slechts een betalingsmiddel en brengt nooit novatie mee (H. DE PAGE, *op. cit.*, III, p. 593; Cass., 27 februari 1837, *Pas.*, 1837, I, 39). Trouwens, zelfs mocht men aannemen dat er schuldvernieuwing was, dan nog is deze niet mogelijk aangezien de oorspronkelijke verbintenis nietig is. «On ne nove pas le néant», zegt De Page (*op. cit.*, III, p. 549).

11. De analyse van de wettelijke bepalingen, de rechtsleer en de vigerende rechtspraak leidt tot de conclusie dat de exploitant van een herberg geen enkele terugvorderingsmogelijkheid bezit uit hoofde van drankschulden.

Zoals reeds gezegd dient de besluitwet van 1939 gesitueerd te worden in haar sociaal en economisch kader. Dit kader is inmiddels gewijzigd, zoals trouwens ook de houding van de wetgever ten opzichte van de wettelijke behandeling van alcohol is gewijzigd.

De memorie van toelichting bij het wetsontwerp betreffende het verstrekken van sterke drank voor gebruik ter plaatse en betreffende het vergunningsrecht (*Parl. St., Kamer*, 1982-83, memorie van toelichting, 571/1) — de latere wet van 28 december 1983 — luidde als volgt: «De uit de periode na de eerste wereldoorlog stammende wet Vanderfelde is een schoolvoorbeeld van de geleidelijke verandering van een goede, aan de toenmalige tijdsgeest aangepaste wetgeving, in een anachronistische verbodswetgeving, anachronistisch omdat de levensomstandigheden, de zeden en de morele waarden thans ongetwijfeld verschillend zijn van die bij het begin van deze eeuw». Zou derhalve de bepaling van artikel 17 van de besluitwet, letterlijk overgenomen uit een wetgeving van 1887, niet dienen te worden herzien? Blijft er niet een zekere vorm van hypocrisie bestaan wanneer men een exploitant die aan alle vereisten van de wet beantwoordt — en niet in het minst aan het betalen van een soms vrij forse openingsbelasting — toch nog het recht ontzegt, zelfs in afwezigheid van enige fout van zijn kant, zich te verdedigen tegen oneerlijke klanten?

Alain Winants

HOF VAN BEROEP TE GENT

14e KAMER — 13 NOVEMBER 1990

Voorzitter: de h. Top

Openbaar ministerie: de h. Du Four (eensluitend advies)

Advocaten: mrs. Fredericq en Lust

Rechten van de mens — 1. Privé-leven en gezinsleven — Erfrecht van broers of zusters — 2. Discriminatieverbod — Onderscheid tussen natuurlijke en wettelijke kinderen — Er-

fenis opgevallen vóór inwerkingtreding afstammingswet 31 maart 1987 – Discriminatie – Gevolgen m.b.t. successierechten

1. Art. 8, lid 1, E.V.R.M. is te vaag om eruit te kunnen afleiden dat de Staat de verplichting heeft te voorzien in een erfrecht ten voordele van zijn onderdanen ten aanzien van goederen van broers of zusters, die zonder nakomelingen zijn overleden. Men kan immers niet a priori stellen dat een dergelijk erfrecht onmisbaar is om een normaal privé- of gezinsleven te kunnen leiden.

In zoverre art. 766 (oud) B.W. bepaalt dat de wettige broers of zusters van een natuurlijk kind geen recht hebben op de nalatenschap van deze laatste, is het niet strijdig met art. 8, lid 1 E.V.R.M.

2. Art. 14 E.V.R.M. is toepasselijk als de aangelegenheid waarover geklaagd wordt enige samenhang vertoont met een van de in het E.V.R.M. gewaarborgde rechten en vrijheden. In casu wordt geklaagd over een discriminatie in verband met de in art. 8, lid 1, gewaarborgde rechten, aangezien de rechten van erfopvolging tussen ouders en kinderen en verdere bloedverwanten zo nauw verbonden zijn met het gezinsleven dat deze materie in het domein ligt van art. 8, lid 1, E.V.R.M.

De op de geïntimeerde, wettige broer van een natuurlijke zuster, toegepaste regeling van art. 766 (oud) B.W. is essentieel verschillend van de bepalingen die dezelfde aangelegenheid (rechten van erfopvolging tussen broers en zusters) regelen voor wettige kinderen. Dit onderscheid vormt een discriminatie die met art. 14 E.V.R.M. strijdig is.

Daaruit volgt dat de toepassing van de discriminerende bepaling van art. 766 (oud) B.W. geweigerd moet worden, en dat derhalve op de geïntimeerde dezelfde regels toegepast moeten worden als die welke gelden tussen wettige bloedverwanten die zich in dezelfde situatie bevinden.

Voor de toepassing van art. 48 W. Succ. mag de geïntimeerde derhalve beschouwd worden als de broer van de de cuius, zodat hij het gunstig tarief geldend «tussen broers en zusters» moet genieten, i.p.v. het tarief «tussen alle andere personen».

Belgische Staat t/ W.

De bestreden beslissing is een op tegenspraak gewezen vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge, vijfde kamer met één rechter, de dato 25 april 1986, dat zegt voor recht dat op het aandeel van geïntimeerde de in de nalatenschap van wijlen Alice De M., overleden te Tielt op 15 juli 1982, de heffing van de successierechten moet geschieden volgens het tarief «tussen broers en zusters» in plaats van «tussen vreemden», dientengevolge appellant veroordeelt om het te veel ontvangene aan geïntimeerde terug te betalen, vermeerderd met de gerechtelijke interesten, en appellant in de kosten verwijst.

...

1. Volgens het afstammingsrecht van kracht bij het openvallen van de bedoelde nalatenschap op 15 juli 1982, is geïntimeerde de wettige zoon van zijn reeds vroeger overleden moeder, Maria Elisa De M., terwijl de de cuius, Alice De M., het erkend natuurlijk kind is van deze laatste.

Ingevolge de beschikkingen van haar openbaar testament van 14 december 1965, komt de nalatenschap van Alice De

M. toe aan haar twee algemene legatarissen, elk voor de helft: 1) geïntimeerde en zijn echtgenote; 2) Germana W.

De de cuius overleed zonder wettige afstammelingen. Haar erfenis werd verdeeld overeenkomstig haar laatste wilsbeschikkingen.

Geïntimeerde heeft op zijn aandeel de volgens de ontvanger te Tielt verschuldigde successierechten betaald, namelijk berekend volgens het tarief «tussen alle andere personen», waarvan sprake in artikel 48 Wetboek Successierechten.

Bij dagvaarding van 5 december 1983 vorderde geïntimeerde de terugbetaling van het verschil tussen deze betaalde rechten en hetgeen verschuldigd is volgens het veel gunstiger tarief «tussen broers en zusters», stellend dat de toegepaste taxatie een schending uitmaakt van de artikelen 8 en 14 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens van 4 november 1950, hierna genoemd het E.V.R.M.

Het bestreden vonnis, gewezen op 25 april 1986, heeft deze stelling aanvaard en de terugbetaling bevolen.

Inmiddels heeft de wet van 31 maart 1987 het Belgisch afstammingsrecht grondig gewijzigd en de gelijkheid ingevoerd tussen alle kinderen wat hun rechten en verplichtingen betreft ten aanzien van de ouders, hun bloed- en aanverwanten, ongeacht de wijze waarop de afstamming is vastgesteld. Hierdoor werd het onderscheid tussen natuurlijke en wettige bloedverwantschap afgeschaft.

Appellant handhaaft evenwel de stelling dat voor alle nalatenschappen opgevallen vóór de inwerkingtreding van deze wet, artikel 48 Wetboek Successierechten toegepast moet worden rekening houdend met het oud afstammingsrecht.

2. Voor de heffing van de successierechten wordt in artikel 48 onderscheid gemaakt tussen vier belastingsgroepen: 1) erfopvolgers in rechte lijn of echtgenoten; 2) broers en zusters; 3) ooms of tantes en neven of nichten; 4) alle andere personen.

Aangenomen mag worden dat, volgens het oud afstammingsrecht, de in deze bepaling bedoelde verwantschap tussen erfflater en erfopvolger in beginsel de wettige bloedverwantschap is en dat bijgevolg op de verhouding tussen de wettige bloedverwanten van de vader en de moeder van een natuurlijk kind en het natuurlijk kind zelf, ook al werd het door zijn natuurlijke ouders erkend (oud artikel 756 B.W.), het tarief «tussen alle andere personen» moet worden toegepast, uitgezonderd ten aanzien van de wettige broers en zusters, voor wie dan het tarief «tussen broers en zusters» geldt, doch alleen voor hetgeen zij uit de nalatenschap van het erkend kind terugnemen, overeenkomstig artikel 766 B.W.

Daar de de cuius in casu geen goederen heeft nagelaten waarop geïntimeerde, haar wettige broer, een dergelijke terugneming kan uitoefenen, moet worden geconcludeerd dat geïntimeerde geen erfrecht had in haar nalatenschap omdat tussen hem en de overledene geen band van wettige bloedverwantschap bestaat, met het gevolg dat op grond van het oude afstammingsrecht, tussen beiden het tarief «tussen broers en zusters» niet kan worden toegepast.

Geïntimeerde betwist dit niet, maar stelt dat dit een onaanvaardbare discriminatie inhoudt, die strijdig is met de artikelen 8 en 14 E.V.R.M. en derhalve zonder gevolg moet blijven, omdat deze verdragsbepalingen in onze rechtsorde directe werking hebben.

3. Luidens artikel 8.1 E.V.R.M. heeft ieder onder meer het recht op eerbiediging van zijn privé-leven en van zijn gezinsleven. Deze bepaling heeft directe werking in zoverre ze aan de Staat een verbod oplegt om zich in te laten met het privé-leven van de individuen.

In zoverre echter deze bepaling een verplichting bevat in die zin dat de Staat, bij het bepalen van het stelsel van familiebanden en het daarop gebaseerde erfrecht, zo moet handelen dat de betrokkenen een normaal leven kunnen leiden, is het voorschrift niet voldoende nauwkeurig en volledig om directe werking te hebben. In deze materie staan immers verscheidene mogelijkheden, naar keuze van de Staat, ter beschikking om aan dit vereiste te voldoen.

De recente rechtspraak van het Hof van Cassatie laat op dit punt geen twijfel bestaan (Cass., 10 mei 1985, *Arr. Cass.*, 1984-85, 1230, *Tijd. Not.*, 1985, 157, *R.W.*, 1985-86, 1848; Cass., 6 maart 1986, *R.W.*, 1987-88, 236, met noot P. Senaeve).

Meer bepaald is artikel 8.1 E.V.R.M. te vaag om eruit te kunnen afleiden dat de Staat de verplichting heeft te voorzien in een erfrecht ten voordele van zijn onderdanen ten aanzien van de goederen van broers of zusters, die zonder nakomelingen zijn overleden. Men kan immers niet a priori stellen dat een dergelijk erfrecht onmisbaar is om een normaal privé- of gezinsleven te kunnen leiden. Artikel 8.1 E.V.R.M. biedt geen dergelijke minimale bescherming van het individu op het vlak van het erfrecht.

De extensieve interpretatie van deze bepaling, die zulk een bescherming vooropstelt, kan derhalve niet beaamd worden.

Hieruit volgt dat er geen enkele tegenstrijdigheid kan worden gevonden tussen artikel 766 B.W. in zover het bepaalt dat de wettige broers of zusters van een natuurlijk kind geen recht hebben op de nalatenschap van deze laatste, en artikel 8.1 E.V.R.M.

De vraag naar de rechtstreekse werking van artikel 8.1 E.V.R.M. ten aanzien van deze bepaling uit ons Burgerlijk Wetboek is dus eigenlijk overbodig.

4. Geïntimeerde werpt echter terecht op dat daarmee nog niets gezegd is over artikel 14 E.V.R.M., dat een discriminatieverbod inhoudt en dat samen met artikel 8.1 E.V.R.M. als grondslag voor zijn rechtsvordering wordt ingeroepen.

Artikel 14 is geen zelfstandige bepaling en moet dus verbonden kunnen worden met een ander door het E.V.R.M. gewaarborgd recht of gewaarborgde vrijheid.

Het kan niet ontkend worden dat de discriminatie waarover geïntimeerde zich beklaagt, verband houdt met in artikel 8.1 gewaarborgde rechten, aangezien de rechten van erfopvolging tussen ouders en kinderen en verdere bloedverwanten, indien die rechten niet rechtstreeks uit artikel 8.1 E.V.R.M. kunnen worden afgeleid, niettemin zo nauw verbonden zijn met het gezinsleven dat deze materie op het domein ligt van artikel 8.1 E.V.R.M.

Het is voldoende dat de aangelegenheid waarover geklaagd wordt enige samenhang vertoont met een van de in het E.V.R.M. gewaarborgde rechten en vrijheden, om artikel 14 E.V.R.M. ter sprake te kunnen brengen. Het is evenwel niet vereist dat een van die rechten of vrijheden zelf wordt geschonden (SENAEVE, P., «Het Marckxarrest, de directe werking en het Hof van Cassatie», *R.W.*, 1985-86, 1829-1830, nrs. 11-12).

Het wordt niet betwist dat de op geïntimeerde toegepaste regeling van artikel 766 B.W. essentieel verschillend is van de bepalingen die dezelfde aangelegenheid (rechten van erfopvolging tussen broers en zusters) regelen voor wettige kinderen.

Deze ongelijke behandeling van natuurlijke en wettige kinderen is uitsluitend gebaseerd op de omstandigheden van verwekking en geboorte, namelijk buiten of binnen het huwelijk, en valt onder het discriminatieverbod van artikel 14, verbonden met artikel 8.1 E.V.R.M.

Aan dit discriminatieverbod dient rechtstreekse werking te worden toegekend, daar er geen twee verscheidene manieren zijn om de ter zake aangeklaagde ongelijkheid op te heffen.

Hieruit volgt dat de eerste rechter terecht de toepassing van de discriminerende bepaling van artikel 766 B.W. heeft geweigerd en op geïntimeerde dezelfde regelen heeft toegepast die gelden tussen wettige bloedverwanten die zich in dezelfde situatie bevinden.

Voor de toepassing van artikel 48 Wetboek Successierechten mag geïntimeerde derhalve beschouwd worden als de broer van de *de cuius*, zodat hij terecht aanspraak maakt op het gunstig tarief geldend «tussen broers en zusters».

In strijd met wat appellant beweert, was voor deze toepassing geen wijziging van de fiscale wet nodig.

5. Er was ook geen nieuwe burgerlijke wet nodig om de door geïntimeerde aangeklaagde discriminatie ongedaan te maken, daar de nationale rechter de bevoegdheid, om de toepassing te weigeren van een met het E.V.R.M. strijdige bepaling van intern recht, rechtstreeks ontleent aan het verdrag zelf, waarvan de bepalingen tot de interne rechtsorde behoren en voorrang genieten (vgl. met het conflict tussen een norm van het interne recht en een norm van het E.E.G.-recht: Cass., 27 mei 1971, *Arr. Cass.*, 1971, 959, i.h.b. 967, *R.W.*, 1971-72, 424; Cass., 14 juli 1976, *R.W.*, 1975-76, 1745, met conclusie proc.-gen. Dumon).

Appellant roept nochtans de nieuwe wet van 31 maart 1987 in om te stellen dat luidens artikel 107 van die wet de natuurlijke kinderen uit deze wet geen rechten kunnen putten in de voordien opgevallen erfenissen.

Hier is echter niet het recht van geïntimeerde in de erfenis van Alice De M., overleden op 15 juli 1982, aan de orde, daar deze erfenis destijds verdeeld werd en geïntimeerde hieruit zijn aandeel als legataris heeft ontvangen, maar wel de vraag of geïntimeerde beschouwd kon worden als de broer van de *de cuius* voor de toepassing van artikel 48 Wetboek Successierechten.

Zoals hierboven werd beslist, is het antwoord te vinden in artikel 14 E.V.R.M., in samenhang met artikel 8.1 E.V.R.M., wegens het discriminatieverbod.

De nieuwe wet van 31 maart 1987 heeft overigens de bedoelde discriminatie tussen de wettige en natuurlijke bloedverwantschap afgeschaft.

Deze wet ontnemt geïntimeerde geenszins het recht zich in het onderhavige geschil door de Administratie te doen behandelen als broer van de in 1982 overleden Alice De M., nu niet betwist kan worden dat zij beiden kinderen zijn van dezelfde moeder, zelfs rekening houdend met de oude wet.

Het bestreden vonnis dient derhalve bevestigd te worden.

NOOT – Artikel 14 E.V.R.M. en het recht van de wettige broers en zusters van een natuurlijk kind op diens nalatenschap

1. In het hierboven gepubliceerde arrest spreekt een Belgische rechtsinstantie zich opnieuw uit over de verenigbaarheid van de oude Belgische wetgeving i.v.m. de afstamming en het erfrecht van natuurlijke kinderen met de artikelen 8, lid 1 en 14 E.V.R.M.

Een wettig kind erft als testamentair erfgenaam van zijn natuurlijke zuster. Omdat deze nalatenschap openviel vóór de inwerkingtreding van de wet van 31 maart 1987 (*B.S.*, 27 mei 1987), is het oude recht nog van toepassing (art. 107). De belastingadministratie berekent de successierechten bijgevolg, in overeenstemming met artikel 766 oud B.W. (de wettige broers en zusters van een natuurlijk kind hebben geen recht op de nalatenschap van deze laatste), volgens het in artikel 48 W. Succ. bepaalde tarief «tussen alle andere personen» i.p.v. «tussen broers en zusters».

De broer meent dat hiermee inbreuk gemaakt wordt op artikel 8, lid 1, E.V.R.M. (het recht op bescherming van het privé- en gezinsleven) afzonderlijk én in combinatie met artikel 14 E.V.R.M. (non-discriminatiebeginsel).

De Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge volgde hem hierin in een vonnis van 25 april 1986. De heffing van de successierechten moest geschieden volgens het tarief «tussen broers en zusters». De Belgische Staat tekende tegen deze uitspraak beroep aan.

2. Het Hof van Beroep te Gent moest zich in eerste instantie buigen over de vraag of de bescherming van het erfrecht tussen broers en zusters wel beschermd wordt door de bepalingen van artikel 8, lid 1, E.V.R.M.

In het arrest van 6 maart 1986 (*Arr. Cass.*, 1985-86, 937) erkende het Hof van Cassatie dat in artikel 8, lid 1, E.V.R.M. bepaalde aspecten van het erfrecht van natuurlijke kinderen beschermd worden (SENÆVE, P., «De erfrechtelijke positie van het natuurlijke kind, het E.V.R.M. en het Hof van Cassatie», noot bij Cass., 6 maart 1986, *R.W.*, 1986-87, (238), 240).

Het Hof overwoog hierbij uitdrukkelijk dat artikel 8, lid 1, E.V.R.M. de overheid verplicht om «bij het bepalen van de familiebanden, zoals de rechten van de natuurlijke kinderen op de goederen van de vooroverleden moeder» zo te handelen dat een normaal gezinsleven verzekerd wordt. Het recht van een natuurlijk kind op de nalatenschap van zijn moeder is voor het Hof van Cassatie dus een noodzakelijk element in een normaal gezinsleven.

Deze interpretatie van artikel 8, lid 1, E.V.R.M. reikt verder dan die van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. In het arrest van 13 juni 1979 in de zaak *Marckx* erkende het Hof immers enkel het bestaan van een zekere binding tussen het 'gezinsleven, beschermd in artikel 8 E.V.R.M., en het erfrecht. De Verdragsluitende partijen hebben de plicht een normaal gezinsleven te verzekeren maar zijn vrij in het bepalen van de maatregelen die daartoe moeten worden genomen. Het Hof besliste uitdrukkelijk dat het verlenen van erfrecht hiertoe niet noodzakelijk was (*E.H.R.M.*, 13 juni 1979, *Publ.Cour.*, Serie A, Vol. 31, § 52-53). Volgens het Hof te Straatsburg impliceert artikel 8, lid 1, E.V.R.M. bijgevolg géén minimale bescherming van het erfrecht van natuurlijke kinderen (SENÆVE, P., o.c., 241). De overheid kan dus niet verplicht worden om bepaalde categorieën van personen rechten te verlenen op bepaalde nalatenschappen.

Het geannoteerde arrest gaat de discussie over de juiste draagwijdte van artikel 8, lid 1, E.V.R.M. m.b.t. het erfrecht

van natuurlijke kinderen uit de weg. Zijn vaststelling, met betrekking tot de aan het hof van beroep voorgelegde zaak, dat een normaal gezinsleven in ieder geval mogelijk is zonder recht op de nalatenschap van broers of zusters moet zeker bijgevalen worden. Terecht besluit het arrest dan ook dat artikel 8, lid 1, E.V.R.M. in de gegeven situatie niet van toepassing is, en dus ook niet geschonden kan zijn.

3. In de tweede plaats onderzoekt het hof van beroep of artikel 8, lid 1, E.V.R.M. in België directe werking geniet. Met verwijzing naar de rechtspraak van het Hof van Cassatie (*Cass.*, 10 mei 1985, *Arr. Cass.*, 1984-85, 1230, met concl. adv.-gen. Tillekaerts en *Cass.*, 6 maart 1986, o.c.) beslist het hof van beroep dat, in zoverre de genoemde verdragsbepaling aan de Staat een positieve verplichting oplegt, zij niet voldoende nauwkeurig en volledig is om directe werking te hebben.

Eigenlijk was de vraag naar de directe werking van artikel 8, lid 1, E.V.R.M. in de interne rechtsorde hier overbodig. Aangezien het recht op de nalatenschap zelf niet beschermd wordt door artikel 8 E.V.R.M., heeft het geen enkel belang meer te weten of het artikel directe werking geniet.

4. In tegenstelling met de houding die het Hof van Cassatie ingenomen heeft in de hierboven vermelde arresten heeft het hof van beroep zijn taak hiermee niet als beëindigd beschouwd en heeft het erfrecht van de broers en zusters van een natuurlijk kind tevens getoetst aan artikel 14 E.V.R.M.

Het Hof van Cassatie heeft het namelijk steeds overbodig gevonden uitspraak te doen over de verenigbaarheid van het oude afstammingsrecht met artikel 14 E.V.R.M. in combinatie met artikel 8, lid 1, E.V.R.M., ook al werd eerstgenoemde verdragsbepaling door de partijen uitdrukkelijk ingeroepen.

Het Hof van Cassatie is waarschijnlijk uitgegaan van de vaststelling dat artikel 14 E.V.R.M. geen onafhankelijk bestaan kent. Het discriminatieverbod in het kader van het E.V.R.M. bestaat namelijk alleen voor de in het verdrag verzekerde rechten. Daar het Hof van Cassatie reeds tot de conclusie kwam dat artikel 8 E.V.R.M. bij gebrek aan directe werking niet kon worden ingeroepen, kon artikel 14 E.V.R.M. afzonderlijk geen betekenis meer hebben. Zoals het door Rigaux werd geformuleerd, zou het verbod van discriminatie van artikel 14 E.V.R.M. noodzakelijkerwijs ook getroffen zijn door de beperkingen die wegen op het recht waarop het betrekking heeft. Aangezien besloten werd dat artikel 8, lid 1, E.V.R.M. geen directe werking had, gold diezelfde beperking ook voor artikel 14 E.V.R.M. (RIGAUX, F., «Le partage d'attribution entre le législateur et le juge», noot bij Cass., 6 maart 1986, *R.C.J.B.*, 1987, (11), 18).

Het Hof van Beroep te Gent heeft deze gedachtengang terecht afgewezen, en heeft de eventuele toepasbaarheid van artikel 14 E.V.R.M. in combinatie met artikel 8, lid 1, E.V.R.M. onderzocht, onafhankelijk van zijn beslissing in verband met artikel 8, lid 1, E.V.R.M.

5. In het besproken arrest wordt niet lang stilgestaan bij de toepasbaarheid van artikel 14 juncto artikel 8 E.V.R.M. Inderdaad hebben zowel het Europees Hof als de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens de gebondenheid van het non-discriminatiebeginsel aan de in het verdrag verzekerde rechten geïnterpreteerd op een manier die een autonome rol voor artikel 14 mogelijk maakt. Voldoende is dat de rechtsregel die getoetst moet worden aan het niet-discri-

minatiebeginsel, enige band vertoont met een in het verdrag verzekerd recht opdat artikel 14 toepassing kan vinden. Deze band bestaat reeds als de betrokken rechtsregel beschouwd kan worden als een manier waarop de lidstaat het in het verdrag beschermde recht wil verwezelijken (E.H.R.M., 13 juni 1979, Marckx, *Publ. Cour.*, serie A, vol. 31, § 32; E.H.R.M., 28 mei 1985, Abdulaziz e.a., *Publ. Cour.*, serie A, vol. 94, § 74; E.C.R.M., 30 september 1975, 5935/72, X t. B.R.D., *D.R.*, 3, p. 46; *Yearbook XIX*, 1976, p. 276).

Ook al is het erfrecht op zichzelf niet beschermd door artikel 8 (erfrecht is immers niet noodzakelijk in een normaal gezinsleven), toch beantwoordt het aan de hierboven gegeven omschrijving. De overheid heeft namelijk, door het erfrecht te organiseren op basis van familierelaties, dit erfrecht gebruikt als middel om een normaal gezinsleven te verzekeren. Dit laatste volstaat opdat artikel 14 E.V.R.M. juncto artikel 8 E.V.R.M. zelfstandig kan worden ingeroepen.

6. Er moet dan ook onderzocht worden of de regels van het oude B.W. aangaande het erfrecht van natuurlijke kinderen niet in strijd zijn met het non-discriminatiebeginsel. Volgens de rechtspraak van het Europees Hof kan een onderscheid tussen categorieën van personen slechts worden toegestaan wanneer het verantwoord is, d.w.z. wanneer het onderscheid gemaakt wordt met een wettig doel voor ogen en wanneer er evenredigheid bestaat tussen dit doel en het gemaakte onderscheid (E.H.R.M., 23 juli 1968, Belgische taalzaak, *Publ. Cour.*, serie A, vol. 6, § 10).

Het onderscheid dat in de oude afstammingswet gemaakt wordt tussen natuurlijke en wettige broers en zusters, is enkel gebaseerd op hun geboorte. Het eenvoudige feit dat iemand niet in een wettig huwelijk wordt geboren, heeft immers als onmiddellijk gevolg dat diens erfrecht zeer drastisch wordt ingeperkt.

Ondanks het feit dat de verdragsluitende partijen beschikken over een zekere beoordelingsmarge, heeft het Europees Hof in het arrest Marckx het argument van de Belgische regering verworpen als zou het onderscheid tussen wettige en natuurlijke kinderen gemaakt worden met de bedoeling het wettige gezin te beschermen. Het Hof erkende het legitieme doel van dit onderscheid, maar was van mening dat er geen evenredigheid bestond tussen het doel en het onderscheid (E.H.R.M., 13 juni 1979, *o.c.*, vol. 32, § 40; zie ook E.H.R.M., 28 oktober 1987, Inze, *Publ. Cour.*, serie A, vol. 126, §§ 41-43).

In overeenstemming met deze rechtspraak kan men besluiten dat het onderscheid tussen wettige en natuurlijke broers en zusters in de gegeven omstandigheden niet in overeenstemming is met artikel 14 in combinatie met 8 E.V.R.M.

7. Ten slotte moest het hof van beroep zich nog buigen over de vraag of het individuele slachtoffer van deze discriminatie zich tot de nationale rechter kon wenden en zich kon beroepen op artikel 14 juncto 8 E.V.R.M., m.a.w. of artikel 14 E.V.R.M. in België directe werking geniet.

Zoals hierboven reeds werd opgemerkt zal, wanneer de Europese Conventie van de Rechten van de Mens aan de verdragsluitende partijen een positieve verplichting oplegt, deze verplichting in België slechts directe werking genieten wanneer de regel voldoende nauwkeurig en volledig is (Cass., 10 mei 1985, *o.c.*, en Cass., 6 maart 1986, *o.c.*). In de praktijk wil dit zeggen dat een regel directe werking heeft – en dus door de burgers voor de Belgische rechtsinstanties

kan worden afgedwongen – wanneer er voor de overheid slechts één mogelijke houding bestaat om de regel te respecteren.

Het discriminatoir onderscheid dat hier door de overheid wordt gehanteerd, heeft tot gevolg dat het erfrecht van de broers en zusters van een natuurlijk kind beperkt wordt t.o.v. de rechten van broers en zusters van een wettig kind. Om deze discriminatie weg te werken is slechts één oplossing mogelijk: men mag geen rekening meer houden met de beperking die niet in overeenstemming is met de Europese Conventie. De broers en zusters van natuurlijke kinderen moeten met name over dezelfde rechten beschikken als de broers en zusters van wettige kinderen (zie in dezelfde zin, i.v.m. een onderhoudsverplichting, R.v.St., nr. 26605, Boticchio, 4 juni 1986, *T.B.P.*, 1987, 455).

Het geannoteerde arrest besluit dan ook terecht dat de oude regel, die wettige broers en zusters van een natuurlijk kind uitsluit van diens nalatenschap, strijdig is met artikel 14 E.V.R.M. gecombineerd met artikel 8, lid 1, E.V.R.M., én dat deze artikelen in de interne rechtsorde directe werking hebben. Het hof van beroep heeft dientengevolge geen toepassing gemaakt van de discriminatoire bepaling en heeft geoordeeld dat de successierechten op de nalatenschap van het natuurlijke kind berekend moeten worden volgens het tarief «tussen broers en zusters».

8. In dezelfde zin kan ook een vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Namen vermeld worden. De rechtbank weigerde de oude wet op het erfrecht van natuurlijke kinderen toe te passen wegens strijdigheid met de artikelen 14 en 8, lid 1, E.V.R.M. en artikel 1, eerste protocol bij het E.V.R.M. Zij oordeelde dat de combinatie van deze artikelen voldoende nauwkeurig en volledig is om directe werking te genieten (Rb. Namen, 30 mei 1989, *J.L.M.B.*, 1989, 1458). Tegen dit vonnis is inmiddels wel hoger beroep ingesteld.

9. Het geannoteerde arrest zet in elk geval een belangrijke stap in de richting van de erkenning van de directe werking van het non-discriminatiebeginsel in de interne rechtsorde. Hoewel het Hof van Cassatie deze directe werking impliciet lijkt afgewezen te hebben in de reeds herhaaldelijk aangehaalde arresten van 10 mei 1985 en 6 maart 1986, kan juist het feit dat deze afwijzing slechts stilzwijgend gebeurde, misschien hoopvol zijn voor de toekomst.

Een soortgelijk probleem als dat van de directe werking van artikel 14 E.V.R.M. rijst bij de interpretatie en de toepassing van de artikelen 6 en 6bis Gw.

In dit verband dient erop gewezen te worden dat bij het Arbitragehof een prejudiciële vraag aanhangig is m.b.t. de verenigbaarheid van de oude erfrechtsregels voor natuurlijke kinderen met de genoemde grondwetsbepalingen (Cass., 2 maart 1990, *R.W.*, 1990-91, 27, en *Pas.*, 1990, I, 777). Indien het Arbitragehof zou oordelen dat de betrokken wetgeving strijdig is met de Belgische Grondwet zal meteen ook de vraag rijzen op welke manier de rechter aan het intern gelijkheidsbeginsel uitwerking moet geven.

Liesbeth Van Schoubroeck
Assistente K.U.Leuven

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 1 februari 1991

Burgerlijke rechtspleging – Vordering, tegen twee verweerders, tot afgifte van roerende waarden, althans tot betaling van de nominale waarde ervan – Gegronsd verklaard tegen één verweerder en niet tegen de andere – Geen onplitsbaar geschil

Het bestreden arrest (Hof Gent, 28 februari 1989) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat de vordering van verweerder voor de eerste rechter strekte tot solidaire veroordeling van eiser en van zijn echtgenote tot afgifte van aan eiser in bewaring gegeven kasbons, althans betaling van de nominale waarde ervan;

«Overwegende dat, wanneer de tegen meerdere verweerders ingestelde vordering de hoofdelijke veroordeling beoogt tot afgifte van roerende waarden die zij in hun bezit zouden hebben, althans tot betaling van de nominale waarde ervan, de omstandigheid dat de vordering gegrond is verklaard tegen een van de partijen en niet tegen andere, op zichzelf, niet meebrengt dat de gezamenlijke tenuitvoerlegging van de onderscheiden beslissingen waartoe het geschil aanleiding geeft, materieel niet mogelijk zou zijn;

«Dat de appelrechter op grond van de in het middel aangehaalde redenen niet wettig kon oordelen dat het geschil onplitsbaar was en dat het hoger beroep derhalve niet ontvankelijk was.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Soetaert, eerste voorzitter – Openbaar ministerie: de h. Declercq – Advocaat: mr. Bützler – In de zaak: V. t/ V.)

Hof van Cassatie (2e Kamer), 6 februari 1991

Voorlopige hechtenis – Bevel tot aanhouding – Handhaving – Bevoegdheid van het onderzoeksgerecht om de motivering van het bevel te verbeteren door ze aan te vullen

Eisers cassatieberoep tegen Hof Brussel, K.I., 31 januari 1991, wordt als volgt verworpen:

«Overwegende dat, in strijd met wat het middel betoogt, niet nietig is het bevel tot aanhouding dat de wettekst niet vermeldt waarin het aan de verdachte verweten feit als misdrijf wordt omschreven;

«Overwegende dat deze door artikel 16, § 5, van de wet van 20 juli 1990 voorgeschreven vermelding deel uitmaakt van de motivering van het bevel tot aanhouding; dat de onderzoeksgerechten, die de wettigheid ervan moeten nagaan, bevoegd zijn ze te verbeteren door ze aan te vullen.»

(Voorzitter: de h. Stranard – Rapporteur: de h. Ghislain – Openbaar ministerie: de h. Declercq – Advocaat: mr. Hartoch – In de zaak: M.)

NOOT – Zie, in dezelfde zin, Hof Brussel, 29 september 1978, *R.W.*, 1978-79, 1041, met noot van A. Vandeplas en de daarin vermelde rechtspraak en rechtsleer.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 8 februari 1991

Rechterlijke organisatie – Onverenigbaarheden – Cumulatie van ambten – Vonnis dat, na advies van het openbaar ministerie, een uitkering tot onderhoud heeft toegekend – Later vonnis dat opheffing van de uitkering afwijst – Gewezen door rechter die bij het eerste vonnis als openbaar ministerie advies heeft gegeven – Niet dezelfde zaak

In de zaak die leidde tot een vonnis van 3 mei 1973 waarbij eiser tot betaling van een uitkering tot onderhoud werd veroordeeld, was door D., een substituut van de procureur des Konings, advies gegeven. Het bestreden vonnis (Rb. Mechelen, 26 juni 1989), dat eisers vordering tot wijziging, wegens nieuwe omstandigheden, van de uitkering afwijst, is gewezen door dezelfde D., thans rechter. Eiser beweert dat art. 292 Ger. W. daardoor geschonden is.

«Overwegende dat nietig is het vonnis gewezen door een rechter die vroeger bij het uitoefenen van een ander rechterlijk ambt kennis genomen heeft van de zaak;

«Dat het geschil betreffende de wijziging van onderhoudsgeld ten gevolge van nieuwe omstandigheden niet dezelfde zaak is als die welke geleid heeft tot de vroegere beslissing betreffende het toekennen van dit onderhoudsgeld;

«Dat het middel, in zoverre het gegrond is op artikel 292 van het Gerechtelijk Wetboek, niet kan worden aangenomen.»

(Voorzitter: de h. Caenepeel – Rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: de h. du Jardin – Advocaten: mrs. Houtekier en Verbist – In de zaak: Van A. t/ M.)

Rb. Antwerpen (beslagrechter), 15 januari 1991

Verbintenissen – Overdracht van Schuldvordering – Internationaal privaatrecht – Tegenwerpelijkheid aan derden – Toepasselijke wet

«Overwegende dat eiseres in verzet komt tegen het bewarend beslag gelegd door de B.V.B.A. N. (eerste verweerster) op 31 augustus 1988 ten laste van de S.A. P. in handen van de N.V. T. (tweede verweerster); dat eiseres van oordeel is dat dit beslag zonder voorwerp is aangezien de vordering van de S.A. P. op de N.V. T. aan haar werd overgedragen op 20 juni 1988; dat door die anterieure cessie de schuldvordering op de N.V. T. uit het vermogen van de beslagene is verdwenen; (...)

«Overwegende dat de discussie tussen partijen betrekking heeft op de vraag naar de tegenwerpelijkheid van de cessie van schuldvordering; dat naar Belgisch recht zo'n overdracht eerst aan derden kan worden tegengeworpen (bv. N.) na naleving van het voorschrift uit art. 1690 B.W.; dat te dezen de cessie plaatsvond in Frankrijk conform de 'Loi Dailly'; dat die overdracht aan de gecedeerde debiteur ter kennis werd gebracht per aangetekend schrijven van 12 augustus 1988;

«Overwegende dat, waar de cessie beheerst wordt door de lex contractus, de tegenwerpelijkheid aan derden verder beheerst wordt door de wet van de woonplaats van de gecedeerde schuldenaar (art. 12 Verdrag van 19 juni 1980; Van

Hecke en Lenaerts, *Internationaal privaatrecht*, A.P.R. (tweede editie), 308, nrs. 657 e.v.); dat te dezen de Belgische wet van toepassing is en dat art. 1690 B.W. diende te worden nageleefd; dat derhalve de vordering niet gegrond voorkomt.»

(Beslagrechter: de h. Dirix – Advocaten: mrs. Bunneghem, Bauwens loco De Cock en Michielsens – In de zaak: N.V. B. t/ B.V.B.A. N. en N.V. T.)

WETGEVING IN KORT BESTEK

Onder de zorg van het Departement Rechten van de U.I.A.

Aan het nazien van het Belgisch Staatsblad van november 1990 verleende zijn medewerking: W. Lambrechts.

Wegverkeer

De wet van 18 juli 1990 tot wijziging van de wet betreffende politie over het wegverkeer, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 8 november 1990, is ingegeven door de strijd tegen drie belangrijke ongevalsoorzaken: het rijden onder invloed; de ongevalsbetrokkenheid van beginnende, vooral jonge bestuurders; het herhaaldelijk begaan van zware overtredingen.

Met betrekking tot elk van deze oorzaken stelt de wet een bepaalde oplossing voor.

1. In verband met rijden onder invloed wordt een verlaging van het strafbare alcoholgehalte tot 0,5 pro mille doorgevoerd, geldt een verzwaring van de straffen voor een alcoholgehalte van tenminste 0,8 pro mille en voert België als laatste van de ons omringende landen, de elektronische ademanalyseapparatuur in.

2. In verband met de beginnende bestuurders wordt overgegaan tot de invoering enerzijds van een periode tijdens welke rijervaring kan worden opgedaan en anderzijds een bijzonder opvolgingssysteem.

3. Wat tenslotte de recidive van zware overtredingen betreft, wordt een systeem ingevoerd van het rijbewijs met punten, dat in een aantal landen zoals Duitsland, Groot-Brittannië, Canada en de V.S. reeds bestaat of zal worden ingevoerd (Frankrijk). Dit systeem heeft vooral een preventieve werking.

Het wetsontwerp werd op grondige wijze besproken en geamendeerd in de bevoegde Kamercommissie voor de infrastructuur. Aldaar werd het probleem van de radarcontrole uitvoerig besproken en werd beslist dat het voorbarig was in de wet thans een bepaling op te nemen die het mogelijk maakt overtredingen met behulp van automatische toestellen vast te stellen. Vooralsnog moeten die vaststellingen plaatsvinden in aanwezigheid van politie of rijkswacht.

De wet werd uitgevoerd met een K.B. van 28 januari 1991 (B.S. 1 februari 1991) dat handelt over het rijbewijs, de vervallenverklaring en de erkende scholen, met het K.B. van 18 februari 1991 (B.S. 1 maart 1991) betreffende de ademtesttoestellen en met het K.B. van 18 februari 1991 (B.S. 14 maart 1991) betreffende de analysetoestellen.

Rechtsbijstandverzekering

De verzekeringsovereenkomst tot dekking van de rechtsbijstand is de overeenkomst waarbij een verzekeraar, tegen betaling van een premie, de verbintenis aangaat om de kosten van gerechtelijke procedures of de buitengerechtelijke kosten te dragen of andere diensten voortvloeiend uit de verzekeringsdekking te verrichten onder meer met het oog op het bekomen van een schadevergoeding door de verzekerde en de verdediging of vertegenwoordiging van de verzekerde als eiser of verweerder in procedures.

Het K.B. van 12 oktober 1990 betreffende de rechtsbijstandverzekering (B.S., 8 november 1990) houdt de uitvoering in van de richtlijn van de Raad van de Europese Gemeenschap van 22 juni 1987 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de rechtsbijstandverzekering.

Over dit onderwerp leze men: Van den Heuvel, J., "Rechtsbijstandverzekering", *R.W.* 1990-1991, 1080-1082 en de uitgebreide bijdragen in het tijdschrift Consumentenrecht, 1991, nr. 11, 582-670 met bijdragen van J. Laenens, B. Cerveau, W. Lenaerts en P.H. Delvaux.

De Raad van State

De wet van 17 oktober 1990 tot wijziging van de wetten op de Raad van State (B.S. 13 november 1990) gaat uit van de bekommernis maatregelen te nemen om de gemiddelde behandelingsduur van de procedures voor dit hoog administratief rechtscollege te verminderen.

De Ministerraad heeft in dat verband een dubbele beslissing genomen:

- het uitwerken van een aantal dringende maatregelen die in de wet van 17 oktober 1990 zijn opgenomen.
- het doorvoeren van een fundamentele hervorming met de oprichting van administratieve rechtbanken van eerste aanleg waarvoor zodra mogelijk een globaal verslag zou worden opgesteld.

De wet van 17 oktober 1990 heeft betrekking op volgende wijzigingen.

1. Stringente gevolgen worden verbonden aan het niet-respecteren van de proceduuretermijnen, m.n. het verlies van belang voor de verzoekende partij en het principieel aanvaarden van de feiten die de verzoekende partij aanbrengt wanneer de verwerende partij deze niet binnen de gestelde termijn tegensprekt.

2. De procedure in tussenkomst wordt gewijzigd waardoor derden betere waarborgen krijgen maar waarbij vertragingsmanoeuvres worden vermeden.

3. Voortaan kan een verzoekschrift als kennelijk ongegrond worden beschouwd en kan de procedure alsdan vlugger worden afgehandeld.

4. Voor de Raad van State wordt de mogelijkheid ingevoerd om bij de niet-uitvoering van een arrest aan de overheid een dwangsom op te leggen.

5. De benoemingsprocedure van Staatsraden bij het openkomen van een vacature wordt versneld.

6. De benoemingsleeftijd voor de Staatsraden wordt verlaagd, evenals de toegangsleeftijd voor de adjunct-auditeurs, waardoor ook de periode waarin de betrokkene adjunct-auditeur blijft van twee naar drie jaar wordt verlengd.

7. De aanwervingsprocedure van de Duitstalige griffier wordt gewijzigd.

8. De detachering wordt beperkt tot vier auditeurs, zij het dat deze detachering vijf jaar i.p.v. van vier jaar kan duren.

9. Bij het indiensttreden als auditeur worden de prestaties als advocaat gehonoreerd.

Om volledig operationeel te zijn vergde de wetswijziging van 17 oktober 1990 twee uitvoeringsbesluiten.

Het K.B. van 7 januari 1991 is een belangrijk besluit dat op grondige wijze de proceduregang voor de Raad van State aanpast (B.S. 16 januari 1991).

In de tweede plaats regelt het K.B. van 2 april 1991 de rechtspleging voor de afdeling administratie van de Raad van State inzake de dwangsom (B.S. 1 juni 1991).

Gemeentekieswet

Krachtens de wet van 8 augustus 1988 tot wijziging van de gemeentekieswet werden de kandidatenlijsten, zowel voor de verkiezing van gemeenteraadsleden als van de leden van de Raad voor Maatschappelijk Welzijn, op hetzelfde stembiljet aangebracht in de zes randgemeenten, Voeren en Komen-Waasten.

De in 1988 opgedane ervaring, waaruit een hoog percentage van blanco- en ongeldige stemmen blijkt bij de verkiezing van de Raden voor Maatschappelijk Welzijn, heeft aangetoond dat de voorkeur moest worden gegeven aan het voorleggen aan de kiezers van twee afzonderlijke stembiljetten. Dat is de strekking van de wet van 29 oktober 1990 (B.S. 28 november 1990) waarin verder wordt bepaald dat de twee stembiljetten een verschillende kleur moeten hebben.

Dienstplicht - broederdienst

Tijdens de parlementaire behandeling van de wet van 16 juni 1987 houdende wijziging van de gecoördineerde dienstplichtwetten, werd er op gewezen dat de afschaffing van een aantal vrijlatingen en mogelijkheden tot aanvraag van uitstel er in bepaalde gevallen zou kunnen toe leiden dat drie jongens van eenzelfde gezin hun legerdienst moeten vervullen. Dit is nooit de bedoeling van de wetgever geweest. De technische bepalingen van de wet van 29 oktober 1990 (B.S. 28 november 1990) moeten dit euvel verhelpen.

Openbaar vervoer in Brussel

Het openbaar vervoer werd geregionaliseerd. Dit geschiedde in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest door de Ordonnantie van 22 november 1990 (B.S. 28 november 1990).

De statuten van de Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer te Brussel werden goedgekeurd bij besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve van 6 december 1990 (B.S. 18 december 1990) en bij besluit van dezelfde datum, gepubliceerd in hetzelfde Belgisch Staatsblad, werd overgegaan tot de benoeming van de voorzitter, de vice-voorzitter en de bestuurders.

BOEKEN

W. VAN GERVEN, H. COUSY en J. STUYCK (red.), **Handels- en economisch recht**, deel I, *Ondernemingsrecht*, volumes A en B, in *Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, XIII, R. DILLEMANS en W. VAN GERVEN (red.), Brussel, Story-Scientia, 1989, (3e druk)

Dit is de derde volledig herziene en grotendeels herschreven uitgave van het bekende werk van W. Van Gerven, verschenen in de reeks *Beginselen van Belgisch Privaatrecht*. In tegenstelling met de twee eerste uitgaven die uitsluitend van de hand waren van prof. Van Gerven, is deze derde uitgave het werk van verschillende auteurs.

De bedoeling is dat de twee volumes waaruit het werk nu bestaat, het Nederlandstalig naslag- en standaardwerk worden inzake handelsrecht. De auteurs willen immers – zo luidt het tenminste in het woord vooraf – dat deze derde uitgave inzicht verschaft in de hoofdlijnen van de behandelde materies en toch voldoende gegevens bevat voor de praktijkjurist met verwijzingen naar de meer gespecialiseerde literatuur. Dit doel is ongetwijfeld bereikt. De aangesproken auteurs zijn allen vooraanstaande juristen, wat de kwaliteit van de verschillende bijdragen waarborgt.

Het is natuurlijk onmogelijk een even gedetailleerde bespreking te wijden aan alle bijdragen van dit meer dan 800 blz. tellende werk. De omstandigheid dat meer aandacht geschonken wordt aan de ene of andere bijdrage, is dan ook uitsluitend te wijten aan een subjectieve keuze ingegeven door de persoonlijke belangstelling van de recensent.

In de voorafgaande titel van de hand van W. Van Gerven wordt het economisch grondslagenrecht geschetst. Na enige beschouwingen over de jarenlange discussie omtrent de precieze afbakening en autonomie van het economisch recht, opteert prof. Van Gerven duidelijk voor een ruime opvatting van het economisch recht. De grondslagen van het economisch recht liggen vervat in een aantal basisbeginselen die de inrichting van de economische activiteit steeds moeten beheersen, zijnde het vrijheids-, gelijkheids- en solidariteitsbeginsel. Van essentieel belang in de benadering van het economisch recht zijn eveneens de begrippen onderneming, mededinging en overheid. Deze begrippen worden achtereenvolgens ontleed. Van Gerven maakt van de gelegenheid gebruik om o.m. een aantal beschouwingen te wijden aan de ontwikkeling in de zeggenschap over de grote ondernemingen, waarin hij de zelfstandigheid vaststelt van de bestuursfunctie ten aanzien van de aandeelhouders. De haast onbeperkte macht van het bestuur wordt niettemin beperkt door het zgn. «vennootschapsbelang» (zie hierover de lezenswaardige en in rechtstechnisch opzicht overtuigende beschouwingen van S. Van Crombrugge, *De juridische en fiscale eenheidsbehandeling van vennootschapsgroepen*, Antwerpen, Kluwer, 1984, nrs. 70-71). Vervolgens wordt de vrijwaring van de mededinging als grondslag voor onze economische orde benadrukt. Ten slotte wordt op genuanceerde wijze ingegaan op de huidige herregulerings- en de reguleringsstendens.

In het eerste hoofdstuk, dat handelt over de daden van koophandel en de onderneming, pleit prof. Van Gerven voor een afbakening van het toepassingsgebied van het burgerlijk recht en handelsrecht door middel van het begrip «onderneming» i.p.v. door de klassieke «daad van koophandel» (pp. 72 e.v.). De auteur wijdt dan uit over het hem na aan het hart liggend ondernemingsbegrip, waarover hij reeds vroeger baanbrekend werk verrichtte (zie de eerste en tweede uitgave van het hier besproken werk en zijn artikel «Bedrijfsbezetting en verkoop in eigen beheer door werknemers van de onderneming», *R.W.*, 1976-77, 65 e.v. Andere lezenswaardige bijdragen in dat verband zijn, Storme, M., «Maatschappelijke vooruitgang en groeiend recht. Beschouwingen over de juridische groei van het begrip onderneming», *R.W.*, 1958-59, 249 e.v.; Paillusseau, J., *La Société Anonyme. Technique d'organisation de l'entreprise*, Parijs, Sirey, 1967; Van Crombrugge, S., o.c., nrs. 35 en 61 e.v.; Colle, Ph., *Het juridisch kader van de faillissementsvoorkoming*, Antwerpen, Maklu, 1989, nrs. 263-273; Merchiers, Y., «De vennootschap: juridisch kader voor de onderneming en haar maatschappelijke dimensie», *T.P.R.*, 1988, 357 e.v.). De beïnvloeding van het ondernemingsbegrip door de concernstructuur wordt tevens toegelicht. Het past de lezer ervoor te waarschuwen dat alle sociologische en economische

vaststellingen ter zake niet altijd zomaar juridisch kunnen worden doorgetrokken (zie in dat verband de bovenaangehaalde werken van S. Van Crombrugge en Ph. Colle).

In hoofdstuk II behandelt prof. H. Cousy het afwijkend en bijzonder handelsrecht. Traditioneel en de *lege lata*: volkomen terecht wordt hierbij uitgegaan van het begrip handelaar of koopman. Het begrip wordt nader gepreciseerd, met inbegrip van de ter zake geldende onverenigbaarheden, verbodsbepalingen, onbekwaamheden en bijzondere verplichtingen en vermoedens.

Na een korte inleiding over de verschillende theorieën inzake de rechtsaard van de handelszaak, bespreekt H. Cousy de samenstellende bestanddelen van de handelszaak, waarbij hij tot het besluit komt dat het element «cliënteel» als «*res nullius*» niet als een onderdeel van de handelszaak kan worden aangemerkt (pp. 150-151) (anders in Frankrijk, Cass. fr., 16 jan. 1990, *J.C.P.*, 1991, J., 21662). Vervolgens worden op bondige, maar vrij volledige wijze de transacties overlopen waarvan de handelszaak het voorwerp kan uitmaken (verkoop, verhuur, garantie). Vervolgens komt de nieuwe richtlijn inzake produktenaansprakelijkheid aan bod en wordt het hoofdstuk afgesloten met het in handelszaken geldende bewijsrecht. In handelszaken geldt de regel van de vrijheid van bewijsmiddelen (art. 25, eerste lid, W.Kh.). Het handelsrecht kent ook bijzondere bewijsmiddelen, met name de koopmansboeken (art. 20 W. Kh. en de factuur (art. 25, tweede lid, W.Kh.) waarop dan nader wordt ingegaan.

In hoofdstuk III wordt door prof. K. Van Hulle een overzichtelijke synthese aangeboden van het Belgische boekhoud- en jaarrekeningrecht. Wie moet een boekhouding voeren? Onder welke voorwaarden mag een vereenvoudigde boekhouding worden gevoerd? Welke categorieën van ondernemingen zijn onderworpen aan een bijzondere regeling? Welke beginselen gelden inzake de opmaak van de jaarrekening (men raadplege tevens Van Crombrugge, S., «Boekhoudrecht en Boekhoudtheorie», *T.P.R.*, 1981, 973 e.v.) en van het jaarverslag? Hoe zit het met de controle en de openbaarmaking van de jaarrekening en het jaarverslag? Al die vragen komen aan bod en worden op duidelijke wijze beantwoord. Ten slotte wordt aandacht geschonken aan de geconsolideerde jaarrekening en wordt erop gewezen dat, in tegenstelling met de vennootschapswetgeving die nauwelijks aandacht besteedt aan het groepsfenomeen, het jaarrekeningrecht ter zake wel degelijk een voorloper is.

In hoofdstuk IV geven I. Verougstraete en C. Van Schoubroeck een overzicht van het faillissement en de aanverwante procedures. De faillissementsvoorkomende procedures worden bijzonder summiër behandeld. Dit is wel jammer, vooral wat betreft de diensten voor handelonderzoek wier actie ontstaan heeft gegeven aan een aantal interessante juridische problemen: de vrijwaring van het recht van verdediging van de opgeroepen schuldenaar, het handelsonderzoek als rechtvaardiging voor de niet-aangifte van het faillissement en de eventuele aansprakelijkheid van de depistagerechter (zie Geinger, H., Colle, Ph. en Van Bugghenhout, C., «Overzicht van rechtspraak (1975-1989). Het faillissement en het gerechtelijk akkoord», *T.P.R.*, 1991 (te verschijnen).

Het is merkwaardig dat de auteurs in een zekere «flou artistique» blijven als het erop aankomt te stellen dat de schuldenaar zowel moet hebben opgehouden te betalen als een wankelend krediet moet vertonen alvorens failliet te kunnen worden verklaard. Dat het ophouden te betalen kan voortvloeien uit het wankelend krediet en omgekeerd belet niet dat beide voorwaarden vervuld moeten zijn op het ogenblik van de faillissementsuitspraak. Immers, artikel 437 van de Faillissementswet raakt de openbare orde. Hetzelfde geldt in geval van gerechtelijk akkoord, aangezien nagenoeg unaniem en terecht aanvaard wordt dat de schuldenaar aan de faillissementsvoorwaarden moet voldoen om in aanmerking te komen voor het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord (zie de talrijke verwijzingen aangehaald door Colle, Ph., o.c., nr. 65). Deze zienswijze wordt overigens bevestigd in de parlementaire voorbereiding en door de artikelen 9, zevende lid, en 24 van het regentsbesluit betreffende het gerechtelijk akkoord, waarnaar de rechtbank bij weigering van het akkoord steeds de aanvrager failliet kan verklaren. Er kan dan ook niet ingestemd worden met de bewering van de auteurs alsof niet vereist is dat de handelaar effectief heeft opgehouden te betalen om een gerechtelijk akkoord aan te vragen, en dat daartoe voldoende is dat de schuldenaar gevaar loopt op korte termijn in staat van faillissement te verkeren (p. 235). Ook moet o.i. het vaak verdedigde standpunt, waarnaar een strafbeding dat toepasselijk is in geval van faillissement nietig moet worden verklaard omdat het een

schending van de gelijkheidsregel tot gevolg heeft (p. 258), engszins genuanceerd worden. Elders hebben wij uitgelegd waarom (Colle, Ph., o.c., nr. 110).

De twee auteurs zijn erin geslaagd in een veertigtal bladzijden een uitstekend overzicht te geven van het verloop van een faillissementsprocedure en van de daarbij rijzende juridische vraagstukken. Zo worden behandeld de voorwaarden van de faillietverklaring, de bevoegde personen om een faillissementsuitspraak uit te lokken, de tegen het faillissementsvonnis aan te wenden rechtsmiddelen, de buitenbezitstelling van schuldenaar, de vertegenwoordigingsbevoegdheid van de curator, de schorsing van de daden van uitvoering van de schuldeisers, de problematiek van de lopende contracten, de nietigheden uit de verdachte periode, de vaststelling, het behoud en de vrijwaring van het actief, de vaststelling van het passief, de afwikkeling van het faillissement waaronder begrepen de sluiting wegens ontoereikend actief, het akkoord na faillissement en de gewone vereffening.

De industriële eigendomsrechten komen aan bod in het vijfde hoofdstuk, dat prof. F. Gotzen voor zijn rekening neemt. Hij bestudeert het octrooirecht, het merkenrecht, het recht inzake tekeningen en modellen, het kwekersrecht, alsmede het «know how», hoewel know how geen exclusieve rechten verleent en derhalve niet als een industrieel eigendomsrecht kan worden beschouwd. Er dient aangestipt te worden dat de stof bijgehouden werd tot 1 maart 1989, zodat geen melding kon worden gemaakt van de wet van 10 januari 1990 betreffende de rechtsbescherming van chips, noch van het desbetreffend Verdrag van Washington dat in mei 1989 tot stand is gekomen. Het auteursrecht wordt buiten beschouwing gelaten. Het is immers niet bestemd om een zuiver economische rol te spelen in het productie- en distributieproces, zodat het geen industrieel eigendomsrecht is. Talrijke ondernemingen worden nochtans met auteursrechtelijke problemen geconfronteerd. Men denke o.m. aan de titulariteit van auteursrechten op in dienstverband gecreëerde werken, het statuut van de publicitaire werken gecreëerd in opdracht van een welbepaalde onderneming, het vertoon van audiovisueel materiaal tijdens de opleiding van personeel, enz. Ingevolge de internationalisering, mede onder invloed van de B.L.E.U. en de E.E.G., komt de auteur tot de vaststelling dat de monopolierechten verschaft door industriële eigendom engszins aan banden worden gelegd in de mate waarin dit nodig is om het vrij verkeer van goederen niet in het gedrang te brengen. Vervolgens worden voor elke industriële eigendomsrecht de materiële en formele geldigheidsvereisten, de beschermingsomvang en -duur en de mogelijke rechtshandelingen besproken. De problemen van onderlinge afgrenzing en eventuele samenloop van de onderscheiden beschermingsstatuten ronden dit hoofdstuk af.

Hoofdstuk VI over de waardepapieren is van de hand van prof. E. Dirix. Samen met het deel van H. Braeckmans (zie *infra*) is dit hoofdstuk wellicht de meest treffende illustratie van wat de redactie met die twee boekdelen beoogde, met name een ware doch naar volledigheid strevende synthese van een bepaalde materie aangevuld met voldoende verwijzingen die de geïnteresseerde lezer in staat moeten stellen grondiger kennis te nemen van de behandelde stof. Bijzonder interessant is de door de auteur ondernomen poging om het begrip «waardepapier» nader te omschrijven. In een heldere uiteenzetting van geen drie bladzijden slaagt hij erin op schitterende wijze de criteria te distilleren die het mogelijk maken waardepapieren van andere papieren te onderscheiden (pp. 385-388). Deze criteria zijn namelijk de abstractie door incorporatie in een titel, de overdracht van de rechten en plichten door overdracht van het papier en de legitimerende functie. Achtereenvolgens worden op voortreffelijke wijze behandeld: de wisselbrief, het orderbriefje en de cheque.

Hoofdstuk VII, geschreven door prof. J. Stuyck, leidt het tweede volume in. Dit hoofdstuk behandelt het recht van de handelstussenpersonen. Prof. Stuyck vestigt er onmiddellijk de aandacht op dat het begrip «handelstussenpersoon» er enkel op wijst dat het in dit hoofdstuk gaat om tussenpersonen die in het handelsverkeer optreden, wat niet betekent dat zij noodzakelijkerwijze de hoedanigheid van handelaar bezitten. De hoedanigheid van koopman is afhankelijk van de gestelde daden. Enkel en alleen indien de door de handelstussenpersoon gestelde daad voorkomt in artikel 2 of 3 van het Wetboek van Koophandel, bezit die tussenpersoon de hoedanigheid van handelaar. Handelstussenpersoon zijn de makelaar, de commissionair, met inbegrip van de commissionair-vervoerder

en commissionair-expediteur, en de handelsagent. Hun respectievelijk statuut wordt achtereenvolgens vrij grondig toegelicht. Het onderscheid tussen die verschillende categorieën van tussenpersonen is niet steeds gemakkelijk te handhaven, want in de praktijk lopen hun opdrachten vaak parallel. Aan die problematiek heeft de auteur terecht de nodige aandacht besteed. Vooral het onderscheid tussen handelsagent en handelsvertegenwoordiger is zeer delicaat. De door de rechtspraak gehanteerde criteria worden op een rijtje gezet, wat de praktijkjurist moet helpen (pp. 466-472). Tevens wordt aandacht geschonken aan de E.E.G.-Richtlijn inzake handelshuur, die in werking had moeten treden uiterlijk op 1 januari 1990. De grote nieuwigheid is dat het statuut van de handelsagent nu wettelijk geregeld zal zijn, maar vooral dat thans minima vastgesteld worden inzake de na te leven opzeggingstermijnen voor voor onbepaalde tijd gesloten agentuurovereenkomsten. Bijzonder interessant is de door prof. Stuyck gemaakte systematisch gemaakte vergelijking tussen de regeling uitgewerkt in de E.E.G.-Richtlijn inzake handelsagenten en de krachtens de wet van 27 juli 1961 geldende regeling inzake alleenconcessieovereenkomsten. Dergelijke vergelijkingen werken altijd inspirerend voor de opvulling van de wettelijke leemten.

In hoofdstuk VIII schrijft prof. Stuyck over de distributieovereenkomsten. Het is volkomen terecht dat distributieovereenkomsten volledig gescheiden worden van het recht betreffende de tussenpersonen. Tussenpersonen en dealers worden al te vaak verward. Een tussenpersoon staat als het ware tussen de twee toekomstige contractanten. Hij handelt altijd in het belang van een andere, terwijl een dealer in de zin van de distributieovereenkomsten steeds voor eigen rekening optreedt. In dit hoofdstuk worden de concessieovereenkomst, de licentieovereenkomst en de franchising behandeld.

In hoofdstuk IX schrijft prof. H. Braeckmans over bankrekeningen, betaal- en kredietverrichtingen. Zoals reeds eerder aangekondigd wordt ons hier een prachtige en bijzonder rijk gedocumenteerde synthese aangeboden. De verdiensten van de auteur zijn des te groter daar het hier gaat om een technische en vrij ingewikkelde materie. De volgende onderwerpen worden in dit hoofdstuk bestudeerd: de opening, functionering en beëindiging van de depositorekening; de betaalverrichtingen door middel van elektronische kaarten of via overschrijving; de rekening courant met haar kenmerken en alle specifieke problemen waartoe zij aanleiding geeft, voornamelijk in geval van beslag en faillissement; de kredietverrichtingen met inbegrip van de aansprakelijkheid die de bank als kredietverlener kan oplopen en de bespreking van enkele bijzondere vormen van kredietverstrekking zoals documentaire krediet, factoring en leasing.

Hoofdstuk X, ten slotte, is gewijd aan de zekerheden en wie beter dan prof. A.M. Stranart kon hierover worden aangesproken. Dit hoofdstuk telt 160 bladzijden, maar is dan ook het meest diepgaande en volledige stuk van het hele boek. Het is gewoon een pareltje dat het recht van de zekerheden integraal en *sensu lato* behandelt, met inbegrip van de allerlaatste ontwikkelingen. Men kent de creativiteit die door de praktijk te dezen aan de dag wordt gelegd. Om goed te zijn zou eigenlijk een afzonderlijke bespreking aan hoofdstuk X gewijd moeten worden. In de eerste afdeling worden de traditionele zakelijke zekerheden bestudeerd. Eerst komt het retentierecht aan bod. Aandacht wordt besteed aan de dubbele grondslag van deze rechtsfiguur: *de exceptio non adimpleti contractus* enerzijds en de dententie van de zaak anderzijds. De gekozen grondslag heeft o.i. verregaande consequenties in geval van faillissement, m.n. op het vlak van de tegenwerpbaarheid van dat retentierecht aan de curator. Prof. Stranart daarentegen lijkt in dat verband beide soorten retentierecht over een zelfde kam te scheren (pp. 662-663). Verder gaat zij na in welke mate ondeelbaarheidsbedingen het toepassingsgebied van het retentierecht kunnen uitbreiden. Vervolgens wordt het pand bestudeerd, waarbij het zakelijk karakter van dit contract ter discussie wordt gesteld aan de hand van een aantal pertinente argumenten (pp. 675 e.v.; voor meer bijzonderheden, zie Stranart, A.M., «Le gage, contrat réel: une fiction?», *J.T.*, 1976, 237 e.v.). Wij denken nochtans dat een dergelijk standpunt *de lege lata* moeilijk verdedigbaar is. Bij de bespreking van de geldigheidsvoorwaarden van het pand wordt terecht de nadruk gelegd op de verplichte inbezitting van de schuldeiser en hierbij aansluitend worden de problemen inzake het wisselpand behandeld. Nadien worden een aantal specifieke pandvormen besproken: inpandgeving van de

handelszaak; inpandgeving van een schuldvordering door endossement van de factuur; de warrant, waarbij terecht wordt gewaarschuwd voor de gevaren verbonden aan de praktijk om de gewaarandeerde goederen onder te brengen in een opslagplaats toebehorend aan de lener-bewaargever, dit in het licht van het vereiste van buitenbezitting (p. 699). Nog altijd onder diezelfde afdeling worden nadien de belangrijkste roerende voorrechten behandeld alsmede de in dat verband meest voorkomende samenloopgevallen. In de volgende afdeling worden de traditionele persoonlijke zekerheden onder ogen genomen als daar zijn de borgtocht en de kredietverzekering. In de laatste afdeling van dit hoofdstuk worden de recent door de praktijk gecreëerde nieuwe zakelijke en persoonlijke zekerheden geïnventariseerd en besproken, zoals o.m. de eigendomsvoorbehoudsclausule, de storting van een som geld tot zekerheid, de overdracht van schuldvordering tot zekerheid, de achterstelling van schuldvordering, de autonome garantie (beter bekend als «garantie op eerste verzoek»), de patronaatsverklaring en de zgn. negatieve zekerheden. Al deze nieuwe zekerheidsvormen worden op scherpzinnige wijze ontleed. De juridische knelpunten worden bondig maar op volledige en meesterlijke wijze uit de doeken gehaald. Een treffende illustratie hiervan is het stuk over de overdracht van schuldvordering tot zekerheid, waarbij de auteur tot de conclusie komt dat hiermee wetsontduiking plaatsvindt. De adequate sanctie ligt dan ook in de toepassing van de ontdoken regel, i.e. de regels inzake het handelspand zoals neergelegd in de wet van 1872.

Dit twee boekdelen omvattend werk wordt ongetwijfeld het Nederlandstalig standaardwerk inzake handelsrecht.

Mocht het vennootschapsrecht erin behandeld worden, dan zou het zelf het standaardwerk inzake handels- en ondernemingsrecht mogen heten. Dit is misschien een kleine wenk voor de vierde uitgave.

Ph. Colle

CHRIS VAN DEN WIJNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Maklu, Antwerpen-Apeldoorn, 1991, 2 delen, 855 pp.

Een van de eigenaardigheden waardoor het curriculum van de studie in de rechten aan de Universitaire Instelling Antwerpen zich onderscheidt van dat van de andere Nederlandstalige Belgische universiteiten, is het feit dat strafrecht en strafprocesrecht er het voorwerp uitmaken van één enkele cursus, die tijdens hetzelfde academiejaar gedoceerd wordt door dezelfde titularis. Dit verplicht deze laatste, mede ingevolge het te geringe aantal uren dat voor deze cursus wordt uitgetrokken, nl. 60, tot een bijzondere inspanning om een synthese tot stand te brengen, waarin enerzijds materieel en formeel strafrecht als één samenhangend geheel worden voorgesteld en anderzijds de essentiële informatie, die aan elk aankomend jurist over deze belangrijke rechtstak noodzakelijkerwijze moet worden verstrekt, aan bod komt. Als voorganger van Chris Van den Wijngaert in de opdracht, die zij sedert 1984 aan de Universitaire Instelling Antwerpen bekleedt, kan ik getuigen dat dit geenszins een gemakkelijke opgave is.

Het was nochtans te verwachten dat, gewapend met de intelligentie en de werkkraft die haar kenmerken, Chris Van den Wijngaert er na korte tijd in zou slagen haar studenten een werkinstrument aan te bieden, dat ten volle aan voormelde voorwaarden beantwoordt. *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen* verdient dan ook begroet te worden als de veilige gids die de rechtsstudenten van de U.I.A. nodig hebben, al was het maar om van de nachtmerrie bevrijd te worden een zo uitgebreide materie uitsluitend op basis van collegenota's te moeten instuderen.

De auteur schrijft in haar voorwoord dat dit haar belangrijkste doel is geweest, maar dat het «allemaal wat langer uitgevallen is dan oorspronkelijk gepland», zodat het uiteindelijk resultaat een boek is, «dat weliswaar in hoofddorde bedoeld is als cursus, maar dat ook door een ruimer publiek kan worden gebruikt». Bij nadere lectuur blijkt dadelijk dat deze zelfbeoordeling de uiting is van een eerbiedwaardige maar overdreven bescheidenheid.

Het gaat weliswaar om «hoofddlijnen» omdat vele aspecten van de materie uiteraard voor verdere uitdieping vatbaar zijn. De grote verdienste van het werk is echter dat het een uitstekende uitgangsbasis vormt voor een dergelijke uitdieping, omdat geen enkel van

de talrijke problemen, die in de laatste jaren door de strafrechtstheoretici en -practici werden aangeraakt, de auteur blijkt te zijn ontgaan: door haar talrijke verwijzingen naar rechtsleer en rechtspraak (niet minder dan 1706 voetnoten!) bewijst zij dat zij bij de samenstelling van haar boek al die problemen onder ogen heeft gezien en er zorg voor gedragen heeft, bij gebreke van de mogelijkheid om er telkens in alle bijzonderheden op in te gaan, de aandacht van haar studenten en lezers op die problemen te wijzen en hun de nodige gegevens te verschaffen om ze op eigen krachten verder uit te diepen: ik denk hier bv., om er maar enkele te noemen, aan de problemen m.b.t. het gebruik van dwang en (gewapend) geweld en het aanwenden van listen door de politie, m.b.t. infiltratie en provocatie, tipgevers en informanten, anonieme getuigen enz., thema's die men niet gewend is aan te treffen in een werk dat slechts de «hooflijnen» van het strafprocesrecht zou omvatten.

De problemen die verband houden met de «strafrechtsdogmatiek», en waarover zowel in de buitenlandse als in de Belgische rechtsleer nog tal van discussies gevoerd worden, vormen het voorwerp van een zeer duidelijke uiteenzetting. Ofschoon zij, gezien de controverse aard van sommige discussiepunten, niet altijd een persoonlijke stellingname biedt — hetgeen haar zeker niet euvel geduid kan worden — is titel II over het materieel strafrecht merkwaardig helder gestructureerd, en worden begrippen zoals rechtvaardigingsgronden die betrekking hebben op de wederrechtelijkheid van de gedraging (bv. de noodtoestand) duidelijk afgebakend tegenover begrippen die de (subjectieve) strafrechtelijke verantwoordelijkheid betreffen, zoals de zedelijke dwang. Op dit gebied is het werk zeker van die aard dat het een einde zal maken aan talrijke verkeerde opvattingen die voortvloeiden uit het lange tijd in ons land traditionele doch veel verwarring stichtende onderscheid tussen de zgn. objectieve en subjectieve rechtvaardigingsgronden.

Het werk is bovendien verschenen op een ogenblik waarop de materie, zoals ook in het voorwoord wordt vermeld, in zekere mate in beweging is gekomen. Hierdoor werd het nodig bepaalde delen ervan «in extremis» te herschrijven, maar het resultaat is dan ook, daar de stof werd bijgehouden tot 1 maart 1991, dat het boek van Chris Van den Wijngaert het enige is, dat een volledig actuele momentopname van het straf- en strafprocesrecht biedt, met inbegrip van de laatste wetwijzigingen, bv. met betrekking tot de voorlopige hechtenis en het eerherstel.

Een bijzondere vermelding verdient ook het internationaal perspectief waarin het werk baadt: niet alleen het internationaal strafrecht als dusdanig komt in een afzonderlijke titel uitvoerig (de verhoudingen van het werk in zijn geheel in acht genomen) aan bod, maar de steeds groeiende impact van het internationaal recht en meer bepaald van het E.V.R.M. op alle gebieden van het strafrecht en natuurlijk vooral van het strafprocesrecht loopt als een rode draad door het hele werk, niet alleen wanneer een of ander aspect van het Belgisch intern recht ter discussie werd gesteld, maar ook wanneer bv. arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens aanleiding kunnen geven tot nuttige rechtsvergelijkinge beschouwingen. Ook dit komt de actualiteit van het boek ten zeerste ten goede, want het is vanzelfsprekend niet meer mogelijk, zoals enkele tientallen jaren geleden nog, het Belgisch strafrecht in een uitsluitend nationale context te situeren.

Na al deze lof toch enkele woorden van kritiek op een gebied dat mij om zo te zeggen «ambtshalve» bijzonder goed bekend is: zo is het bv. onjuist dat de functionele scheiding tussen de krijgsauditeur/vervolgingsmagistraat en de krijgsauditeur/onderzoeksmagistraat pas zou zijn ingevoerd na de «veroordeling» van België in de zaak Pauwels v. België, zoals op p. 610 wordt verklaard: in feite werd deze scheiding reeds ingevoerd in 1985, terwijl het arrest in de zaak Pauwels van 26 mei 1988 dagtekent; anderzijds is de term «krijgsrechtshof» verouderd en in onbruik gevallen, en past het, zoals in alle relatief recente wetwijzigingen m.b.t. de organisatie en de procedure van de militaire gerechten uitsluitend te spreken van «militair gerechtshof».

Deze kleine detailopmerkingen doen vanzelfsprekend niets af aan de grote verdiensten van het boek van Chris Van den Wijngaert, dat m.i. wegens zijn overzichtelijkheid, heldere stijl, volledigheid en actualiteit niet alleen de studenten van de U.I.A. een veilige leidraad biedt, maar ook thuishoort in de bibliotheek van elke (straf)rechtspracticus.

Frits Gorlé

BROEKMAN, DRUET, EYLENBOSCH, MEYER, ROMMEL, TEN RAA, VAN HOECKE, WIJNANTS, **Vrederechter, openbare dienst**, Die Keure, Brugge, 1990, 268 p., 1650 fr.

Dit boek is de neerslag van de succesvolle studiedag van ongeveer hoog niveau gehouden op 1 december 1989 n.a.v. honderd jaar vrederechter Sint-Gillis-Brussel.

Achter de veilige titel schuilt een hier te lande zelden geziene en moedige poging om een wetenschappelijke onderbouw te verschaffen aan de stelling dat de rechter weliswaar objectief, maar tegelijk subjectief dient te zijn. Vandaar de ondertitel *Essay over de rechter*. Met die stelling sluit het boek aan bij de stelling door W. Van Gerven verdedigd in *Het beleid van de rechter* en komt het rechtstreeks in botsing met de traditionele stelling van de opeenvolgende procureurs-generaal bij het Hof van Cassatie. Vermelde stelling wordt verdedigd en uitgewerkt rondom de juridisch opmerkelijke figuur van de vrederechter.

In zijn bijdrage over de vraag hoe openbaar de gerechtelijke dienst is, trekt vrederechter Guy Rommel, drijvende kracht achter de hele opzet, in een sterk geargumenteerde en logisch betoog, van leer tegen de openingsrede over de rechten en dienstbaarheden van de leden van de rechterlijke macht (1988), ter zake het meest representatieve stuk; vermelde auteur vervolgt met een nieuw onderzoek naar zin en betekenis van het constitutioneel mandaat van de vrederechter recht te spreken. Daartoe put hij uit de historisch baanbrekende en in Frankrijk onderschreven uiteenzetting van professor C.M.G. Ten Raai (Erasmusuniversiteit, Rotterdam) over de oorsprong van de vrederechter, door Voltaire afgeleid uit het Leids instituut van de vredemaker en succesvol geprezen bij de Franse revolutionairen.

Na deze twee auteurs komt een eerste eminente filosoof, Pierre-Philippe Druet (gewezen decaan van de faculteit Letteren, F.U.N.D.P. Namen) aan het woord. Hij toont op boeiende wijze aan hoe sterk de hedendaagse werk- en denkwijze van de vrederechters doordrongen is van de filosofie van de Franse Constituanten, hoe zij de arm zijn van een verzwegen maar alomtegenwoordig liberaal humanistisch maatschappelijk politiek project. Op hun beurt zetten Albert Eylenbosch (voorzitter O.C.M.W. Sint-Gillis) en Christian Wijnants (voorzitter Teledienst Brussel) in een bewogen betoog uiteen welke concrete verwachtingen de «gewone» man in zijn dagelijks leven koestert tegenover de vrederechter, verwachtingen die hij opgehouden heeft te koesteren jegens de andere rechters.

Aan de hand van een uitgebreid vonnisonderzoek illustreert decaan Mark Van Hoecke (Ufsal) in een volgende uiteenzetting hoe de vrederechters getuigen van een algemeen of objectief subjectivisme: de vrederechter beschermt de zwakke en het leefmilieu, hij is niet-formalistisch ingesteld, heeft oog voor de realiteit en treedt op als arbiter en verzoener. Professor en filosoof Michel Meyer (voorzitter van het argumentatiecentrum Chaim Perelman, U.L.B.) besteedt dan, op de hem eigen gepassioneerde wijze, aandacht aan de passies van de rechter. Heeft iemand ooit een dergelijke onderwerp durven aansnijden?

Decaan en filosoof Jan M. Broekman (K.U.L.) licht in een buitengewoon stevige en verhelderende bijdrage de sluiters over de aard van de door de rechter gebrachte vrede. Wie dit leest, ervaart de breuklijn zelf tussen de vrederechter en de andere rechters en begrijpt meteen de diepe en angstvallig verborgen gehouden oorzaak van de ruime maatschappelijke malaise i.v.m. het gerecht.

Vrederechter G. Rommel komt dan opnieuw aan het woord met een uitgewerkte charta van rechten en plichten waarvan de naleving een goede vrederechter voortbrengt; een gedurfd en overtuigend stuk over een taboe onderwerp.

Professor Druet besluit door Voltaires held Candide denkbeeldig het woord te verlenen: zijn verwonderde vragen lichten moedig de sluiters over evenveel taboes.

Het boek bevat aldus in totaal negen bijdragen, vier in het Nederlands en vijf in het Frans, met telkens een samenvatting in de andere taal. Het is een fris, boeiend en veeleisend leesboek dat een gehele nieuwe kijk inluidt op het rechterlijk ambt.

Op een ogenblik waarop gewerkt wordt aan de hervorming van de toegang tot de magistratuur, heeft het bovendien de uitzonderlijke verdienste een visie ten beste te geven over het rechterlijk ambt, een visie zonder welke een deugdelijke hervorming geen slaagkans maakt. Warm aanbevolen dus voor al wie achter de scher-

men van rechtsleer en rechtspraak wil peilen naar de zogenaamde objectiviteit van de rechter.

G. Van Oosterwyck

CHRISTINE DENYS, **Impliciete Bevoegdheden in de Europese Gemeenschap. Een onderzoek naar de betekenis van «implied powers»**, XIII + 341 pp., Maklu, Antwerpen, 1990

De betekenis van de impliciete bevoegdheden in het gemeenschapsrecht blijft de aandacht gaande houden. Kort na het uitstekende proefschrift van Geneviève Céréxhe, *Les Compétences implicites et leur application en droit belge* (XII + 488 pp., Bruylant, Brussel 1989), waarin ook uitgebreid aandacht wordt besteed aan de plaats van de impliciete bevoegdheden in het gemeenschapsrecht verschijnt nu ook het werk van mevr. Christine Denys, dat eind vorig jaar als proefschrift werd verdedigd ter verkrijging van de graad van doctor aan de K.U. Nijmegen.

Het werk bestaat uit drie delen waarvan de eerste twee een inleiding vormen tot het derde deel dat gewijd is aan het eigenlijke onderwerp van het boek: de rol van de «implied powers» (hierna i.p.) in het gemeenschapsrecht.

In het eerste deel, dat weinig oorspronkelijk is, betoogt de auteur dat het federalisme het aangewezen referentiekader is bij de studie van de EG en met name bij de studie van de bevoegdheidsverdeling tussen de Gemeenschappen en de Lid-Staten aangezien het kenmerkend is voor stelsels die gebaseerd zijn op een bevoegdheidsverdeling, dat zij uitgaan van het beginsel van toegewezen bevoegdheden. Bij een vergelijking met federale stelsels mag echter niet, aldus de auteur, het partieel karakter van het Europese integratiestreven uit het oog worden verloren.

In het tweede deel wordt het stelsel van de toegewezen bevoegdheden, als neergelegd in het EEG-Verdrag, nader onderzocht. Allereerst wordt het niet-uniforme karakter van de materiële bevoegdheidstoewijzing van de EEG in het licht gesteld. Aan de hand van het aan de economische integratietheorie ontleende begrippenpaar positieve en negatieve integratie worden de verschillende gemeenschapsbevoegdheden «die naar inhoud en intensiteit» kunnen verschillen, gegroepeerd. Op het gebied van de positieve integratie treft men bepalingen aan die slechts procedurele bevoegdheden toekennen (economische en sociale politiek) en bepalingen die inhoudelijke bevoegdheden toekennen (gemeenschappelijke politiek, zoals landbouw en transport). Kenmerkend voor al die verdragsbepalingen is een ruime formulering en het feit dat ze geen directe werking hebben. Op het gebied van de negatieve integratie (marktintegratie) zijn de gemeenschapsbevoegdheden negatief geformuleerd en is er geen sprake van klassieke bevoegdheid tot het voeren van een beleid. De relevante verdragsbepalingen zijn precies en onvoorwaardelijk geformuleerd en hebben meestal directe werking. Op dit gebied komen echter ook bepalingen voor die harmonisatiebevoegdheid verlenen (specifieke bepalingen maar ook de artt. 100 en 100, A). Deze vertonen gelijkenis met de bepalingen inzake positieve integratie. Hier is eveneens ruimte voor beleid «zij het een beperkt positief beleid». De beperking is instrumenteel: alleen richtlijnen kunnen worden vastgesteld. Op dit gebied van «beperkt positieve integratie» zoals de auteur het noemt, is er, zoals uit het derde deel zal blijken, ruimte voor «implied powers».

Na deze studie van de materiële bevoegdheden (compétences) verdiept de auteur zich in het functioneel bevoegdheidsbegrip (pouvoirs) dat wordt opgesplitst in een institutioneel aspect (betrokkenheid van de instellingen bij en aard van de besluitvorming) en een instrumenteel aspect (rechtshandelingen die kunnen worden vastgesteld). Wat het institutionele aspect betreft komt de auteur na het overlopen van de verdragsbepalingen inzake positieve, negatieve en beperkt positieve integratie tot het besluit dat ook de institutionele bepalingen een verschillend communautair gehalte hebben en dat aan «de verdragsorde inzake materiële bevoegdheidsbepalingen, een welbepaalde institutionele verdragsorde» beantwoordt. Wat het instrumentele aspect betreft betoogt de auteur dat ook «het al dan niet bestaan van een keuzemogelijkheid en de al dan niet aanduiding van het soort rechtsbesluit dat genomen kan worden» de uitdrukking zijn van bestaande inhoudelijke integratieverschillen. Dit leidt haar tot het verdere (en niet zeer nieuwe) besluit dat naleving van het beginsel der toegewezen bevoegdheden

zowel een materieel als een institutioneel en een instrumenteel aspect vertoont.

In het derde deel komt dan het eigenlijke onderwerp van de studie, de implied powers, als mechanisme tot herschikking van bevoegdheden ter sprake. Na twee zeer korte stukjes over de rol van i.p. in het grondwettelijk recht van de V.S.A. en in EGKS-verband bespreekt de auteur de bekende trits uitspraken van het Hof van Justitie inzake de bevoegdheid van de EEG tot het sluiten van internationale overeenkomsten, het AETR- en het Kramerarrest en het advies 1/76. Essentieel is volgens de auteur in deze uitspraken dat steeds wordt uitgegaan van de aanwezigheid van een expliciete interne materiële bevoegdheid met een externe dimensie (d.w.z. dat het voorwerp van de ter sprake komende internationale overeenkomst telkens binnen de expliciet toegewezen materiële interne bevoegdheid valt en dat er dus is wat de auteur noemt «materiële equivalentie»). Het AETR-arrest wordt veeleer gezien als een toepassing van de interpretatiemethode van het «effet nécessaire» (vrijwaring van reeds bestaande gemeenschappelijke regels) terwijl de twee volgende uitspraken als een toepassing van de i.p. in de eigenlijke zin worden beschouwd. De vraag wordt gesteld of deze rechtspraak die ligt op het gebied van de positieve integratie (transport- en landbouwbeleid) ook relevant is voor de interpretatie van bevoegdheden op het gebied van negatieve en beperkt positieve integratie.

Allereerst komt de auteur echter tot wat wel de kerngedachte van het werk mag worden genoemd, nl. dat genoemde rechtspraak niet zozeer een materiële als wel een instrumentele bevoegdheidsuitbreiding betreft. Er is immers behoefte aan overbrugging van de discrepantie die bestaat in het verdrag tussen de verdragsartikelen gewijd aan de interne markt en die inzake een externe gemeenschapsbevoegdheid en meer bepaald een verdragsluitende bevoegdheid. Die rechtspraak houdt dus de erkenning in van instrumentele «implied powers». De auteur stelt ook dat in het EEG-Verdrag, gezien het «traité-cadre»-karakter van de ruim geformuleerde materiële verdragsbepalingen, geen behoefte is aan een «klassieke» (d.i. materiële) «implied powers-constructie». Er is echter wel plaats voor instrumentele i.p. De auteur onderzoekt vervolgens in welke mate de instellingen van de Gemeenschap (Raad, Commissie) van instrumentele i.p. gebruik hebben gemaakt op het gebied van de externe betrekkingen. Op de beleidsgebieden die tot het gebied van de positieve integratie behoren, is dit niet uitzonderlijk maar ook niet zeer frequent en de Gemeenschap sluit vooral overeenkomsten wanneer reeds gemeenschappelijke regels bestaan. Kunnen instrumentele i.p. m.b.t. verdragsbepalingen op het gebied van de negatieve integratie een rol spelen, vraagt de auteur zich vervolgens af. Op dit gebied zijn het niet zozeer de verdragsbepalingen als wel het secundaire recht waaruit behoefte aan instrumentele i.p. blijkt. Anders dan de bepalingen inzake vrij goederenverkeer (douane-unie en art. 113 EEG-Verdrag) en inzake kapitaalverkeer (art. 70, lid 1, EEG-Verdrag) regelen de verdragsartikelen betreffende het vrij verkeer van personen en diensten vrijwel uitsluitend interne aspecten van dit verkeer. Toch voorzien een aantal besluiten op dit gebied de mogelijkheid tot het sluiten van internationale overeenkomsten. Volgens de auteur ligt de verklaring in het feit dat het gaat om harmonisatierichtlijnen die behoren tot het domein van de beperkt positieve integratie, die zoals de bepalingen inzake positieve integratie een externe dimensie kunnen hebben (bv. de behandeling op de G.M. van ondernemingen uit derde landen of van dochterondernemingen van ondernemingen uit derde landen). Kan er sprake zijn van instrumentele i.p. m.b.t. dergelijke richtlijnen? Er wordt nu algemeen aanvaard, aldus de auteur, dat ook richtlijnen «gemeenschappelijke regels» zijn in de zin van de AETR-uitspraak. Zelfs de afwezigheid van elke uitdrukkelijke externe dimensie in een richtlijn staat volgens de auteur een mogelijke toepassing van instrumentele i.p. niet in de weg. Het sluiten van een overeenkomst kan noodzakelijk zijn tot vrijwaring van het in de richtlijn neergelegde gemeenschapsrecht of ze is noodzakelijk voor het bereiken van een harmonisatiedoel. Is er in dergelijke gevallen wel sprake van materiële equivalentie? De auteur meent van wel. Een overeenkomst geeft aan de regels een «sterker» karakter dat kan bestaan in het bedingen van wederkerigheid of het onderschrijven van een eenvormige regeling. In beide gevallen wordt de efficiëntie van het bestaande gemeenschapsrecht verhoogd zonder dat er sprake is van materiële bevoegdheidsuitbreiding.

In de recente jurisprudentie m.b.t. het sociaal beleid van de gemeenschap n.l. de migratie-, Erasmus- en de beroepsopleiding voor jongeren-zaken ziet de auteur een nieuwe toepassing van instrumentele i.p., dit keer niet tot uitbreiding van de verdragsluitende bevoegdheid van de Gemeenschap maar om de bevoegdheid van de Gemeenschap te erkennen bindende besluiten vast te stellen dan wanneer dit in de verdragstekst (artt. 118 en 128 EEG-Verdrag) niet is voorzien.

Een andere variant van de implied powers-constructie ziet de auteur in een drietal arresten van het Hof, n.l. het arrest Commissie t. V.K. van 10 juli 1980 (instandhoudingsmaatregelen zeevisserij), het arrest Les Verts t. E.P. van 23 april 1986 en het arrest E.P. t/ Raad (post-Tsjernobyl-zaak) van 22 mei 1990, waarin het Hof volgens haar toepassing heeft gemaakt van «institutionele» implied powers. In deze uitspraken heeft het Hof volgens Christine Denys «tegen de tekst en de opzet van het Verdrag in» bepaalde bevoegdheden erkend voor de Commissie en voor zichzelf. In eerstgenoemde zaak heeft het Hof, zoals bekend, geoordeeld dat de Lid-Staten, bij uitblijven van een besluit van de Raad, slechts tijdelijke instandhoudingsmaatregelen op het gebied van de zeevisserij kunnen vaststellen, voor zover deze de goedkeuring van de Commissie wegdragen. In de twee andere zaken heeft het Hof in het kader van art. 173 EEG-Verdrag respectievelijk de passieve en de actieve legitimatie van het E.P. erkend. Deze rechtspraak kan als een toepassing van i.p. worden gezien volgens de auteur, aangezien er sprake is van een bevoegdheidsuitbreiding en van een noodzaak van die uitbreiding, in de eerste zaak in het belang van de continuïteit van het beleid en in de twee andere zaken om de gemeenschap als rechtsgemeenschap in stand te houden.

Het werk wordt afgerond met een kort hoofdstukje waarin enige aandacht wordt besteed aan de plaats van art. 235 EEG-Verdrag t.o.v. impliciete bevoegdheden en waarin het subsidiair karakter van die bepaling t.o.v. zowel uitdrukkelijke als impliciete gemeenschapsbevoegdheden wordt onderstreept, zonder dat nopens de aard van deze bepaling duidelijk stelling wordt genomen.

De in het besproken werk verdedigde thesis komt erop neer dat er in het EEG-Verdrag geen plaats is voor klassieke (d.w.z. materiële) implied powers, gezien het «traité-cadre»-karakter van dit verdrag, maar alleen voor «instrumentele» (en ook voor «institutionele») implied powers. Als beschrijving van de toepassing die in EEG-verband van de leer van de impliciete bevoegdheden tot nog toe werd gemaakt, kan er, wellicht terecht, althans van «instrumentele» implied powers, worden gesproken. Of er echter aanleiding bestaat de leer van de i.p. m.b.t. het EEG-verdrag aldus principieel te beperken, kan worden betwijfeld. De rechtspraak van het Hof lijkt niet tot deze conclusie te dwingen. Is de omvang van de materiële bevoegdheden van die aard dat geheel algemeen kan worden gesteld dat er in de toekomst nooit aanleiding zal zijn tot het aanwenden van «klassieke» i.p.? Zal een «instrumentele» bevoegdheidsuitbreiding onder omstandigheden trouwens niet onvermijdelijk gepaard kunnen gaan met een materiële bevoegdheidsuitbreiding? Voor een betrouwbare evaluatie van het toepassingsgebied van de leer van de impliciete bevoegdheden op het gebied van de externe betrekkingen van de Gemeenschap zou bv. een uitgebreid onderzoek naar de praktijk inzake de gemengde overeenkomsten – die in het werk niet ter sprake komt – wellicht nuttige aanwijzingen kunnen opleveren.

Wat er ook van zij, er dient erkend te worden dat de auteur een verdienstelijke poging tot systematisering van de aanwending van de leer der impliciete bevoegdheden in het kader van het EEG-Verdrag heeft ondernomen. Op vele onderwerpen die daarbij worden aangesneden (zoals bv. betekenis en plaats van de diverse interpretatiemethoden in het gemeenschapsrecht) kan hier niet nader worden ingegaan. Wel maakt het betoog nu en dan een ietwat nonchalante indruk, is het gebruikte Nederlands niet altijd onberispelijk en treft men (o.m. in de verwijzingen) slordigheden aan.

Prof. dr. P. Eeckman

Jan VELAERS, *Van Arbitragehof tot Grondwettelijk Hof*, Maklu Uitgevers, Antwerpen-Apeldoorn, 1990, 578 blz., 4.500 fr.

In 1985 publiceerde Jan Velaers een eerste boek over het Arbitragehof (zie *R.W.*, 1985-86, 202-203). Het was meteen een vol-

treffer, het standaardwerk bij uitstek. Zonder al te veel uit de biecht te klappen, kan ik getuigen dat bij de werkzaamheden van het Arbitragehof meer dan eens is geput uit en gesteund op de commentaar van Velaers.

Het lag dan ook voor de hand dat, na de ingrijpende bevoegdheidsuitbreiding van het Arbitragehof en de totstandkoming van de bijzondere wet van 6 januari 1989, een herwerking en aanvulling van Velaers' boek zou verschijnen.

De nieuwe uitgave is op zijn minst even indrukwekkend als de vorige. De auteur zelf spreekt in zijn «Ten geleide» de hoop uit dat: «Dit boek een veilige gids moge zijn voor al wie, op zoek naar recht, voortaan bij het Arbitragehof zal aankloppen». Het lezen van het boek leidt tot de overtuiging dat de hoop van de auteur alleszins zal worden vervuld: hier ligt een uitzonderlijk gave basiscommentaar ter beschikking.

In het eerste deel (pp. 21-101) beschrijft Velaers de genesis en de wezenskenmerken van het Arbitragehof. De gehele evolutie van het probleem van de toetsing van de wet aan de Grondwet van 1831 tot heden wordt opnieuw doorgenomen, waarbij wel de vraag kan worden gesteld of dat, in een basiscommentaar, nog wel zo uitgebreid moet. In de recente geschiedenis staan in ieder geval twee markante momenten op de voorgrond: in 1974 heeft het Hof van Cassatie bewust nagelaten de grondwettigheidsstoetsing tot de gewone rechter toe te trekken, wat zeker tot een conflict met de wetgevende kamers zou hebben geleid; sinds de invoering in de Grondwet, in 1980, van artikel 107ter heeft het Arbitragehof het monopolie van een voordien vrij enge, thans reeds vrij ruime toetsing van wetten, decreten en ordonnances aan de Grondwet.

Het tweede deel van het boek (pp. 103-538) bevat een diepgaande commentaar op de bepalingen van de bijzondere wet van 6 januari 1989. De auteur gaat geen enkel probleem uit de weg; hij zoekt ze zelfs veeleer op; aldus bv., gaat hij uitvoerig in op de inhoud van de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet, wat, vooral t.a.v. dit laatste artikel, bij ontstentenis van enige rechtspraak ter zake, een hachelijke onderneming is.

Velaers beheerst zijn onderwerp volkomen; zijn boek biedt een grondige studie van alle aspecten van het behandelde onderwerp. Toch kan t.a.v. enige punten een enkele kritische beschouwing worden geplaatst; in de wereld is nu eenmaal niets volmaakt.

Op p. 106 stelt de auteur zonder nadere uitleg dat wetten, decreten en ordonnances tot goedkeuring van internationale verdragen door het Arbitragehof kunnen worden vernietigd «wanneer de bepalingen van het Verdrag de artikelen 6, 6bis, en 17 van de Grondwet of de bevoegdheidsverdelende regels schenden». Is dat zo evident? Bedoelt de auteur daarmee dat nationale grondwetsbepalingen de voorrang hebben boven verdragsrechtelijke regels? En hoe kan een verdrag de bevoegdheidsverdelende regels schenden?

Op p. 136 meent de auteur dat uit het arrest van 14 december 1988 zou kunnen worden afgeleid dat het Arbitragehof niet meer blijft staan achter de interpretatie van artikel 3bis van de Grondwet die in het arrest van 26 maart 1986 werd gegeven, wat een op zijn minst erg ver strekkende analyse van het arrest van 14 december 1988 is, waarin over artikel 3bis met geen woord is gerept.

Velaers betreurt dat het systeem van niet-bindende adviezen van de afdeling wetgeving van de Raad van State in de preventieve fase – het voorkomen van bevoegdheidsconflicten – een andere beoordeling door het Arbitragehof, in de curatieve fase, tot gevolg kan hebben. «Ideaal is dat niet» (p. 157). Allicht niet, maar wordt daarbij niet uit het oog verloren dat de Raad van State op eenzijdige wijze en vaak binnen zeer korte termijn moet adviseren, terwijl voor het Arbitragehof een contradictoir debat plaatsvindt?

Op p. 329 wordt gesteld, in navolging van M. Beckers en H. Simonart, dat een vernietigingsarrest «an sich» geen verbod inhoudt om een bepaling die identiek of analoog is aan de vernietigde bepaling, uit te vaardigen, maar dat het uitvaardigen van een identieke of analoog bepaling wel een «zonde» is tegen de «Bundestreue». Die stelling miskent volledig de essentie zelf van het gezag van gewijsde, d.i. het verbod te handelen in strijd met dat gezag van gewijsde. En de «Bundestreue» is als juridisch begrip overbodig (zie o.m. Alen, A., en Peeters, P., «Bundestreue» in het Belgisch grondwettelijk recht, *R.W.*, 1989-90, 1122-1156, t.a.v. nrs. 77 en 78).

Wat de beperkte kamer in het raam van de voorafgaande rechtspleging betreft, oordeelt Velaers dat met de term «voorzitter» in artikel 71 de voorzitter in functie wordt bedoeld en kritiseert hij de

praktijk van het Arbitragehof waarbij de term «voorzitter» wordt geïnterpreteerd in de zin van artikel 55, derde lid: de voorzitter van de taalgroep van de taal waarin de zaak moet worden behandeld (nr. 681). Die kritiek lijkt niet gegrond. Artikel 55, derde lid, stelt een algemene regel voorop onder titel III: werkwijze van het Arbitragehof. Er is geen reden om daarvan af te wijken in de voorafgaande rechtspleging. Het argument dat de partijen aldus hun «voorzitter» kunnen kiezen, snijdt geen hout; de partijen kunnen dat evenzeer, indien met de term «voorzitter» de voorzitter in functie wordt bedoeld; de beperkte kamer kan overigens slechts beslissen met eenparigheid van stemmen der drie leden.

Een detailpunt: de Raad van State heeft slechts één hoofdgriffier (voetnoot 1847 op p. 439).

Ten slotte nog een algemene opmerking. De voetnoten worden doorlopend genummerd; er zijn er 2266. Dit bewijst de uitzonderlijke documentaire inslag van het boek van Velaers, maar maakt het lezen er niet gemakkelijker op; waarom niet een nummering per hoofdstuk, zoals veelal gebruikelijk?

Elke boekbespreking heeft onvermijdelijk één grote schaduwzijde: de recensent betracht uiteraard de enkele tekortkomingen aan te duiden en daardoor dreigt bij de lezer een foute indruk te ontstaan over het geheel van het werk.

Daarom zij ter afsluiting herhaald dat de hier geuite kritische beschouwingen geenszins afbreuk doen aan de uitzonderlijke waarde van de commentaar van Jan Velaers: het was het standaardwerk en het is dat ook gebleven. Het werk verdient alle lof voor zijn volledigheid en degelijkheid. Het hoort thuis op de werktafel van elk jurist.

Prof.dr. L.P. Suetens

M.C. OOSTERVELD-EGAS REPARAZ en J.B. VUYK-BOSDRIESZ, **Juridisch Woordenboek Nederlands-Spaans**, Maklu Uitgevers, Apeldoorn/Antwerpen, 1990, ISBN 90-6215-271-6.

Tot niet zo lang geleden was het aanbod van algemene tweetalige woordenboeken Nederlands-Spaans erg beperkt. Gespecialiseerde woordenboeken waren er helemaal niet. Wie zich geregeld bezig hield met de vertaling van juridische teksten moest het maar zien te stellen met die algemene vertalende woordenboeken of met meertalige juridische woordenboeken waar of geen woord Nederlands of geen woord Spaans in stond. Mettertijd legde de vertaler dan een eigen verzameling juridische documenten aan, wat hem in staat stelde de betrouwbaarheid van termen en contexten te waarborgen. Nu is er dus eindelijk een juridisch Nederlands-Spaans woordenboek dat het grootste gedeelte van deze problemen oplost.

Dit werk is het resultaat van een intense samenwerking tussen twee vertaalsters met een lange ervaring en een aantal rechtsspecialisten, en kwam tot stand met de steun van het T.M.C. Asser Instituut, waarin negen Nederlandse universiteiten samen onderzoeks- en onderwijsprojecten opzetten op het vlak van het internationaal en Europees recht. Het woordenboek is gebaseerd op een corpus voor elk van de onderscheiden rechtsgebieden: «Spaanse en Nederlandse wetten, verdragen, juridische, economische en fiscale handboeken, eentalige juridische lexica, rechterlijke uitspraken, rechtskundige adviezen, artikelen uit de vakpers» (Verantwoording, p. XIII). Bij de keuze van de trefwoorden uit dit corpus werd rekening gehouden met de termen die in de beroepspraktijk van de jurist en de vertaler het meest voorkomen. Naast gespecialiseerde termen bevat het woordenboek ook algemene Nederlandse termen waarvoor in een juridische context een specifieke vertaling vereist is.

De «equivalentie» tussen termen uit het Nederlandse en het Spaanse rechtssysteem is niet vanzelfsprekend. Naast de vertalingen wordt ook het rechtsgebied aangegeven en worden er contexten en contrastieve definities van de Spaanse en Nederlandse termen opgenomen, om de vertaler in staat te stellen een bewuste en gefundeerde keuze te maken. Als het onmogelijk is een term te vertalen — omdat er geen Spaans equivalent voor bestaat — geven de auteurs een beschrijving of een letterlijke vertaling. Specifiek Nederlandse en Spaanse concepten worden aangeduid met een afkorting. Als er in het Spaans een term bestaat die niet helemaal equivalent is met de Nederlandse maar toch in bepaalde contexten bruikbaar is als vertaling, wordt dit ook vermeld en duidelijk aangegeven.

Dankzij het rationele gebruik van de interpunctie en een reeks afkortingen zijn de auteurs erin geslaagd een verwijzings- en noten-systeem uit te bouwen dat zeer duidelijk is voor de gebruiker. De vertaler die over een bepaald punt tegelijk informatie uit Spaanse en Nederlandse bronnen krijgt, kan verantwoorde beslissingen nemen. Deze juridische informatie is van fundamenteel belang voor de niet-jurist of de niet in juridische thema's gespecialiseerde vertaler. Het woordenboek bevat een schat aan bibliografische verwijzingen die het de gebruiker mogelijk maken zijn kennis van een bepaald domein uit te diepen.

Er wordt niet alleen aandacht besteed aan de terminologieproblemen van de vertaler, maar ook aan «gewone» Nederlandse woorden die in de vertaling naar het Spaans problemen kunnen opleveren. Naast het eigenlijke trefwoord worden talrijke samenstellingen en combinaties opgenomen waarin het trefwoord voorkomt, wat de kans op onhandige vertalingen van termen in context voorkomt. Onder «aanraking» vinden we «in aanraking komen met», onder «voeten», «op vrije voeten stellen». Onder «tegenwerpen» vinden we de juiste Spaanse vertaling voor «kunnen worden tegengeworpen»: «ser oponible».

Op het einde van het werk vindt men een Spaans-Nederlands register. De auteurs vermelden expliciet dat het hier niet gaat om een tweetalig woordenboek, maar om een lijst van alle Spaanse woorden die in de vertalingen voorkomen en waaraan alle Nederlandse woorden worden gekoppeld die als trefwoorden zijn opgenomen; daar kan de lezer dan meer uitleg vinden.

Om een woordenboek te kunnen beoordelen moet men het gebruiken. Ik heb dus verschillende teksten gekozen die binnen het bereik van het *Juridisch woordenboek* vallen: een koopakte van een huis, een levensverzekeringscontract, de algemene verkoopvoorwaarden van een bedrijf uit de dienstensector, een aantal artikelen in de juridische sfeer uit *Gent Universiteit* (maandblad van de alumnivereniging van de R.U.Gent) en uit een paar kranten, en enkele economische teksten.

Het experiment is er overtuigend gebleken. Uit een artikel over grondspeculatie in Zaventem heb ik de termen «luchthaven», «ruimtelijke ordening», «voorkeurstem», «geluidshinder», «balans», «omzet», «oprichtingsakte» opgezocht en probleemloos gevonden; naar «gemeentewet» heb ik vruchteloos gezocht. Uit een artikel over de migrantenrellen in Brussel in mei van dit jaar komen de termen: «migrant», «mandataris», «provocateur», «rebellie», «fouilleren», «interpelleren» in het woordenboek voor; «repressie» en «gerechtelijke politie» zijn niet opgenomen. Het lijkt ons overbodig de lijst uit te breiden: de term «juridisch» werd door de samenstellers dus ruim geïnterpreteerd, wat het comfort van de gebruiker zeker ten goede komt.

Contracten en niet te gespecialiseerde economische teksten kan men probleemloos vertalen met het *Juridisch woordenboek*. De ondertitel «voor rechtspraktijk, handel en bedrijfscommunicatie» is dus absoluut gerechtvaardigd.

Ook zeer actuele maatschappelijke fenomenen werden niet vergeten: «werkende vrouw», «samenwonen», «witteboordencriminaliteit», «hulpverlener», «ontwenning», «draagmoeder», «hasj», «opvangtehuis», worden allemaal opgenomen. Ook de meest gebruikelijke milieuterminologie werd vermeld. Hierbij willen we even opmerken dat de Spaanse vertaling van «koolmonoxyde» niet «óxido carbónico» maar «(mon)óxido de carbono» is.

De gemakkelijkste en goedkoopste vorm van kritiek op een woordenboek is een lijstje opstellen van de woorden die er niet in staan. Graag had ik aan deze verleiding weerstand geboden, maar één belangrijke lacune moet ik toch vermelden: de Nederlandse termen die verwijzen naar het Belgisch recht ontbreken bijna allemaal. Ik heb het woordenboek al dikwijls gebruikt en heb nog maar één term met een «B» — voor «België» — gevonden: «hypotheek-bewaarder». Er staan zeker meer «typisch Belgische» termen in het woordenboek, maar frequente termen, als «hof van assisen», «slagen en verwondingen», «vredegerecht», «probatie», «collocatie», «correctieel», «tuchtstraf» en «parketmagistraat» komen er niet in voor. Wie het Nederlandse systeem kent zal wellicht de vertaling van «schepen» zoeken onder «wethouder» en wie vruchteloos op zoek is naar de vertaling van «jeugdrechter» en «jeugdbescherming» kan inspiratie vinden bij «kinderrechter» en «kinderbescherming».

In het «Ten geleide» van het woordenboek schrijft L.F.D. ter Kuile, voorzitter van de Stichting Juridisch Spaans Woordenboek, het volgende: «Het in steeds breder kring groeiend besef van de

waarde van de ontwikkeling en bevordering van de Nederlandse taal komt nog eens duidelijk tot uiting in het Taalunieverdrag, dat tussen Nederland en België op 9 september 1980 te Brussel werd gesloten» (p. 11). Ik meen dat men de geest van de Taalunie meer zou hebben gediend door het opnemen van de rechtstermen die in het Nederlandse en het Belgische systeem van elkaar verschillen. Dat zou een kwantitatief beperkte maar uiterst nuttige aanvulling zijn van een woordenboek dat nu al vijftienduizend woorden telt.

Zoals «Nederlands» in dit woordenboek het Nederlands van Nederland is, en niet de taal van de hele taalgemeenschap, zo is ook «Spaans» het Spaans van Spanje, en niet van de hele Spaanstalige gemeenschap. Maar het aanvullen van de Nederlandse rechtsterminologie met de Belgische is uiteraard veel eenvoudiger dan het verzamelen van de rechtstermen die specifiek zijn voor elk Spaans-Amerikaans land. Die arbeid kan men van een vertalend woordenboek eigenlijk ook niet verwachten.

Conclusie : zelfs voor wie slechts één juridische tekst per jaar naar het Spaans moet vertalen, is het *Juridisch woordenboek Nederlands-Spaans* een rendabele investering. Dit werk is het opmerkelijke resultaat van de samenwerking tussen vertaal- en rechtsdeskundigen en heeft wegens de talrijke noten en verwijzingen een onmiskenbaar wetenschappelijk karakter. Hopelijk komt er een volgende uitgave waarin ook de «Belgische» rechtsterminologie haar plaats krijgt.

Prof. Dr. Lieve Behiels
K.V.H.-Antwerpen

BALIE

Vlaamse Conferentie bij de Balie te Antwerpen – Samenstelling van het Bestuur – Plechtige openingszitting

Voorzitter : mr. Jan Dyck ; ondervoorzitter : mr. Raymond Eugène ; openingsredenaar : mr. Jan Six ; secretaris : mr. Gerda Lange ; penningmeester : mr. Ann Collin ; sportafgevaardigde : mr. Dirk Dielen ; afgevaardigde van de stagiairs : mr. Jo De Meester ; leden : mrs. Pierre Bogaerts en Ilse Caes.

De plechtige openingszitting zal plaatsvinden op vrijdag 18 oktober 1991 te 15u00 in de zittingszaal van het Hof van Assisen in het Gerechtsgebouw te Antwerpen.

Conferentie van de Jonge Balie te Brugge – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter : mr. Piet Vandeputte ; ondervoorzitter : mr. Henk De Loose ; secretaris : mr. Alex Vrombaut ; penningmeester : mr. Luc Martens ; vertegenwoordiger van de stagiairs : mr. Caroline Vanderersch ; leden : mrs. Jan Debusscher, Pascal Leys, Paul Maertens, Filip Mourisse, Gudrun Platevoet en Marc Schuyesmans.

Conferentie van de Jonge Balie te Ieper – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter : mr. Herman Baron ; past-voorzitter : mr. Hendrik Camerlynck ; secretaris : mr. Stefaan De Rouck ; penningmeester : mr. Hilde Esprit ; vertegenwoordiger van de stagiairs : mr. Luc Biliot ; bestuurslid : mr. Patrick Geelhand de Merxem.

Conferentie van de Jonge Balie te Kortrijk – Samenstelling van het Bestuur

Voorzitter : mr. Philippe De Jaegere ; ondervoorzitter : mr. Jan Leysen ; secretaris : mr. Marie-Dominik Desimpelaere ; penningmeester : mr. Piet Lombaerts ; leden : mrs. Carmen Matthijs en Mieke Van Cuyck.

Conferentie van de Jonge Balie te Leuven – Samenstelling van het Bestuur – Plechtige openingszitting

Voorzitter : mr. Theo Mineur ; oud-voorzitter : mr. Koenraad Moens ; eerste ondervoorzitter : mr. Huub Boutsen ; tweede ondervoorzitter en penningmeester : mr. Dirk De Maeseneer ; secretaris : mr. Vincent Coigniez ; leden : mrs. Carl Hubrechts, Viviane Misoul, Alex Vanbets, Bruno Van Lindt, Kris Fourie, Anne-Marie Vanroy en Axel Moens.

De plechtige openingszitting zal plaatsvinden op 4 oktober 1991 in het Stadhuis te Leuven. De heer Philippe Berben, arbeidsauditeur te Leuven, houdt de openingsrede «Sociaal strafrecht... een maat voor niets?».

Conferentie van de Jonge Balie te Oudenaarde – Samenstelling van het Bestuur – Plechtige openingszitting

Voorzitter : mr. Philippe Vande Weghe ; past-voorzitter : mr. Paul De Brouwer ; secretaris : mr. Jan Van Den Noortgate ; penningmeester : mr. Lieven Pluym ; leden : mrs. Dirk De Waele, Ali Heerman, Jan Lamon, Pierre Scheerlinck, Koen Vander Stuyft, Jan Van den Berghe en Peter van Melkebeke.

De plechtige openingszitting zal plaatsvinden op vrijdag 27 september 1991 te 16u30 in de Volkszaal van het Stadhuis van Oudenaarde. Mr. Jan Van den Berghe houdt de openingsrede : «Het recht op een gezond leefmilieu en de toegang tot de rechter».

GERECHTSDEURWAARDERS

Samenstelling van de Raad van de Arrondissementskamer van Gerechtsdeurwaarders te Antwerpen

Syndicus : Jan De Belder ; verslaggever : René De Beckker ; penningmeester : Marc Brackeva ; secretaris : Eric Rochtus ; leden : Edmond Pierets, Jean Royer en Jos Behaeghel.

MEDEDELINGEN

“De nieuwe vennootschapswet” – Studiedag te Brussel

Het Centrum voor Fiscale Wetenschappen en Bedrijfsbeleid van de E.H.S.A.L. organiseert een studiedag over de nieuwe vennootschapswet op vrijdag 20 september 1991 in de lokalen van E.H.S.A.L., Stormstraat 2 te Brussel, om o.m. de volgende onderwerpen : kapitaalonderschrijving bij de oprichting, kapitaalverhoging, aandelen, aansprakelijkheid van bestuurders, algemene vergadering, openbaarmaking van jaarrekeningen, converteerbare obligaties en warrants, deskundigenonderzoek.

Inlichtingen : Centrum voor Fiscale Wetenschappen en Bedrijfsbeleid, Stormstraat 2, 1000 Brussel (tel. 02/210.13.30 ; fax : 02/217.64.12).

Studiedag “Schengen : proeftuin voor de Europese Gemeenschappen ?”

Het Instituut voor Strafrecht en het Centrum voor Europees Economisch Recht van de K. U. Leuven organiseren op zaterdag 22 februari 1992 in het Auditorium Zeger van Hee, Tiensestraat 41, Leuven, een studiedag met als thema : “Schengen : proeftuin voor de Europese Gemeenschappen ?”.

Het hoofddoel van de Schengen-verdragen is een volledig vrij verkeer van personen tussen de verdragsluitende partijen tot stand te brengen. De Schengen-verdragen bevatten echter ook bepalingen inzake vrij verkeer van goederen, politieke samenwerking en wederzijdse rechtshulp, wapen- en drugswetgeving. Het Schengen Informatie Systeem tenslotte heeft reeds geleid tot een politiek en juridisch debat over de bescherming van persoonsgegevens.

Inlichtingen : mevr. A. Vereecken, Instituut voor Strafrecht, Hooverplein 10, 3000 Leuven (tel.016/28.52.11 ; fax : 016/28.53.14).